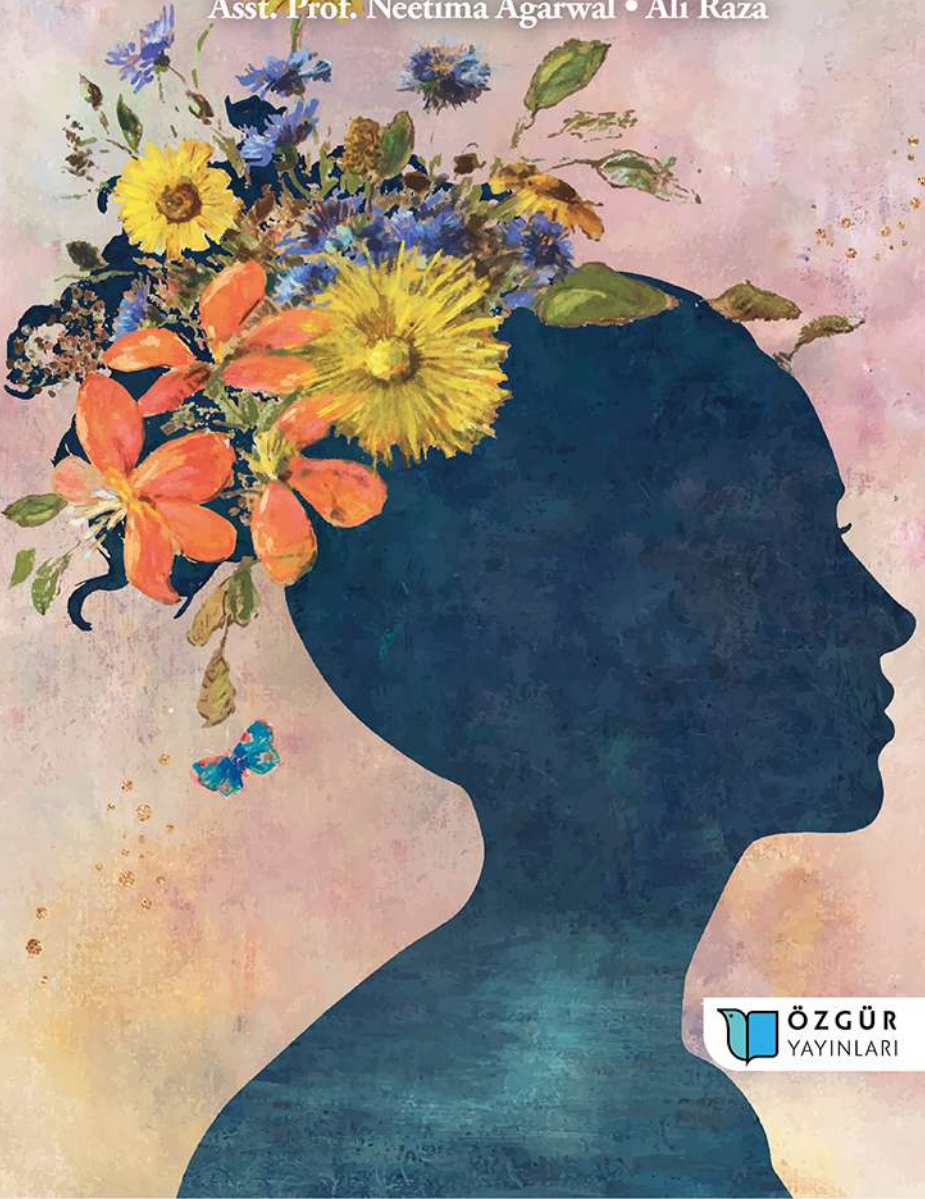

Women's Studies in Social Science I

Sosyal Bilimlerde Kadın Çalışmaları I

Editors: Assoc. Dr. Ali Turan Bayram
Asst. Prof. Neetima Agarwal • Ali Raza

 ÖZGÜR
YAYINLARI

Women's Studies in Social Sciences I

*Sosyal Bilimlerde Kadın
Araştırmaları I*

Editors

Assoc. Dr. Ali Turan Bayram

Asst. Prof. Neetima Agarwal

Ali Raza

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Women's Studies in Social Sciences I

Sosyal Bilimlerde Kadın Araştırmaları I

Editors: Assoc. Dr. Ali Turan Bayram • Asst. Prof. Nectima Agarwal • Ali Raza

Language: Turkish-English

Publication Date: 2023

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-786-3

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub146>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Bayram, A. T. (ed), Agarwal, N. (ed), Raza, A. (ed) (2023). *Women's Studies in Social Sciences I*.

Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub146>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Preface

The stories of women in the social sciences have come to the fore in a world where gender norms and roles are always shifting. An insightful look at the lives and careers of women who have devoted their work to changing and comprehending our complex social fabric, “Working Women in the Social Sciences” is a must-read for anybody interested in the social sciences. This book provides a fascinating look inside the lives of women who have made significant contributions to the social sciences. Each of these women has forged her own way to become a renowned academic and a force for positive social change, contributing to fields as diverse as psychology and politics. In recognizing the junction of gender and intelligence, “Working Women in the Social Sciences” illuminates the unique experiences and viewpoints of women in the field. Their experiences shed light on how the field of social sciences has changed over time and how women have made an indelible impact.

This book honours the hard-working women who defied expectations and established themselves as leaders in the social sciences, hoping to encourage and motivate the next generation of women researchers to keep pushing the boundaries of our knowledge of human culture. Come explore the lives and work of some of the most accomplished women in the social sciences.

Önsöz

Toplumsal cinsiyet normlarının ve rollerinin sürekli değiştiği bir dünyada, sosyal bilimlerde kadınların hikayeleri ön plana çıkmaktadır. Çalışan kadınların yaşamlarına ve kariyerlerine derinlemesine bir bakış sunan “Sosyal Bilimlerde Çalışan Kadınlar”, sosyal bilimlere ilgi duyan herkesin mutlaka okuması gereken bir eserdir. Bu kitap, sosyal bilimlere önemli katkılarda bulunan kadınların hayatlarına büyüleyici bir bakış sunuyor. Bu kadınların her biri, tanınmış bir akademisyen ve pozitif toplumsal değişimin gücü olmak için kendi yolunu çizmiş, psikoloji ve politika gibi çok çeşitli alanlara katkıda bulunmuştur. Cinsiyet ve zekanın birleşimini kabul eden “Sosyal Bilimlerde Çalışan Kadınlar”, bu alandaki kadınların benzersiz deneyimlerine ve bakış açılarına ışık tutuyor. Onların deneyimleri, sosyal bilimler alanının zaman içinde nasıl değiştiğine ve kadınların nasıl silinmez bir etki yarattığına ışık tutuyor.

Bu kitap, gelecek nesil kadın araştırmacıları insan kültürüne dair bilgimizin sınırlarını zorlamaya teşvik etmeyi ve motive etmeyi umarak beklentilere meydan okuyan ve kendilerini sosyal bilimlerde lider olarak kuran çalışkan kadınları onurlandırıyor. Gelin, sosyal bilimlerdeki en başarılı kadınlardan bazılarının hayatlarını ve çalışmalarını keşfedin.

Contents

Preface	iii
Önsöz	v

Chapter 1

The Role of Ambivalent Sexism and Some Demographic Variables in Perpetuating Honor-Based Inequalities	1
<i>Gülçin Akbaş</i>	
<i>Suzan Ceylan-Batur</i>	

Chapter 2

Keşimsellik ve Psikoloji	19
<i>Aysel Kayaoğlu</i>	

Chapter 3

Hellen Dünyasının Radikal Kadın Grubu: Sparta Modeli	41
<i>Nuriye Külahlı</i>	

Chapter 4

Are Female Managers Effective On Economic Growth?: Selected OECD Countries	61
<i>Çisem Bektur</i>	

Chapter 5

- Kadın Akademisyenlerin Akademik Yükselme Kriterlerinde Annelik Deneyimleri 77
Hilal Tuğçe Bayar Türkoğlu

Chapter 6

- Sürdürülebilirlikte “Kadın”ın Rolü: Tüketim Odaklı Bir Yaklaşım 117
Selin Köksal Araç

Chapter 7

- Cam Uçurum Kavramına Yönelik Bibliyometrik Bir Araştırma 135
Ozan Emre Ufacık

Chapter 8

- Toplumsal Cinsiyet Penceresinden Kadının Sosyo-Ekonomik Yaşamındaki Rolü: Gaziantep İli Kadın Profili 147
Berna Balcı İzgi

The Role of Ambivalent Sexism and Some Demographic Variables in Perpetuating Honor-Based Inequalities

Gülçin Akbaş¹

Suzan Ceylan-Batur²

Abstract

This study investigates the role of ambivalent sexism and demographic variables in shaping attitudes towards honor among participants in Turkey, a country where honor cultures persist. Understanding the factors that influence favorable attitudes towards honor is crucial for addressing this issue. The findings reveal significant gender differences, with men exhibiting more favorable attitudes towards honor than women. Male participants also displayed higher levels of hostile and benevolent sexism, suggesting that they contribute to the perpetuation of sexism. Correlation and regression analyses demonstrated that both hostile and benevolent sexism were associated with favorable attitudes towards honor in both genders. Hostile sexism played a significant role in predicting attitudes towards honor in both men and women, while benevolent sexism was significant only for men. Other demographic variables also played a significant role. Higher education levels, particularly for participants and their mothers, were associated with more negative attitudes towards honor. The income of female participants was negatively correlated with favorable attitudes towards honor. Moreover, religiosity and right-wing political orientation were associated with more positive attitudes towards honor. In conclusion, this research sheds light on the complex dynamics of attitudes towards honor in Turkey. It highlights the need for education and the promotion of gender equality, especially among women. Additionally, religious teachings, political orientation, and socioeconomic factors should be considered when

1 Assist. Prof., Atılım University, gulcin.akbasuslu@atilim.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-6932-2022

2 Assist. Prof., TOBB University of Economy and Technology, scbatur@etu.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0001-6932-2022

addressing and preventing honor-based violence. Further research is needed to explore these factors in greater depth.

1. Introduction

In honor-based cultures, including Turkey, an individual's social status and reputation within the community hold significant importance (for more detailed information, see Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013). Within these cultures, there exist cultural codes that dictate the expected behaviors for both women and men (Baker et al., 1999, pp. 167-168), with these codes differing between the genders. In accordance with traditional gender roles, honor-based cultures expect men to wield power and assume a leadership role within the family (Sever and Yurdakul, 2001, p. 970). To attain this power, men are anticipated to exhibit toughness, embrace masculinity, attain a certain status, and establish authority within the family (Sever and Yurdakul, 2001, p. 973; Vandello & Cohen, 2003, p. 998). They are also expected to safeguard and exert control over the honor of their families and the women they perceive as dependent on them within the family structure (Rodriguez-Mosquera et al., 2002, p. 159). Men who deviate from these standards risk diminishing their own self-worth and societal standing (Nisbett & Cohen, 1996, p. 2).

In contrast, for women in honor cultures, regardless of age, socio-economic status, or marital status, the primary expectation revolves around maintaining sexual purity and fidelity (Sever & Yurdakul, 2001, p. 973). Women who fail to meet these expectations can suffer a loss of both their self-esteem and their family's standing within society (Vandello & Cohen, 2003, p. 998). According to honor cultural codes, the family's honor is largely influenced by the sexual behaviors of women (Arin, 2001, p. 823; Baker et al., 1999, p. 165), while male sexuality is unrelated to honor (Cihangir, 2013, p. 330).

In honor cultures, it is believed that any behavior by women can tarnish the family's reputation. Consequently, women are expected to submit to male authority and control in all aspects of life, while men are anticipated to take on the role of rule-makers and controllers (Baker et al., 1999, p. 168; Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013, p. 79). In this context, the allocation of different responsibilities to women and men in honor cultures restricts women and curtails their freedoms, while providing men with an environment in which they can freely express their power and will (Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013, p. 87).

Both men and women are considered honorable as long as they adhere to these societal expectations. However, women's sexual behaviors are perceived as highly vulnerable and, thus, easily susceptible to harm (Arın, 2001, p. 823; Sever & Yurdakul, 2001, p. 965). In traditional honor cultures, honor is considered of paramount importance, and any means can be employed to protect and, when necessary, restore it (Brown et al., 2018, p. 539). Violence is often used as a means to protect honor in honor cultures. Honor-based violence against women is prevalent (see Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013, p. 84) and is generally more socially acceptable compared to other forms of violence unrelated to honor (Ceylan et al., 2021, p. 6; Cohen & Nispett, 1994, p. 565). The traditional concept of honor, which places a high value on societal reputation, justifies controlling behaviors that may be seen as tarnishing honor, with violence against women being justified in this context (see Akbaş et al., 2020). Honor-based violence is typically perpetrated by men within the family, and men who engage in violence are often perceived as more masculine (Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013, p. 80). In society, men who engage in honor-based violence can be perceived as strong, courageous, and protective of their families (Ceylan et al., 2016, p. 54). In contrast, a man who fails to restore his honor carries a sense of shame (Vandello & Cohen, 2003, p. 1002).

Honor-based violence against women can manifest in various forms, ranging from verbal abuse to murder (Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013, p. 84). Due to the underreporting of various forms of violence, there is no concrete data available, except for honor killings. However, the lack of reported honor killings, the presentation of such killings as suicides, or their concealment within families—often due to factors like the dishonor perceived by women who are coerced into taking their own lives (Amnesty International, 2004, p. 18)—make it impossible to obtain up-to-date global data on honor killings. Nevertheless, a report by Kardam in 2007 indicated that over 5,000 women fall victim to honor killings each year (p. 1). There is no official data on honor killings in Turkey (Amnesty International, 2004, p. 18), but according to data from kadinayetleri.org (2022), between 2010 and 2022, 126 women were killed under the pretext of honor or tradition, 205 women were killed under the pretext of suspected infidelity, and 95 women were killed due to jealousy. These statistics underscore the continued prevalence of honor in Turkey.

According to Akbaş et al. (2020, p. 475), the prevalence of honor-related forms of violence can be attributed to individuals within these cultures who uphold and legitimize the concept of honor. Therefore, identifying the factors that play a role in perpetuating honor-based inequalities is

believed to be crucial for understanding the current situation and developing preventive policies. In this context, this research examines the role of ambivalent sexism and certain demographic variables, which are thought to significantly contribute to the perpetuation of honor, in sustaining honor-based inequalities.

1.1. Ambivalent Sexism

Ambivalent sexism encompasses two related yet distinct forms of sexism: Hostile sexism and benevolent sexism (see, Glick & Fiske, 1996, 2001). Hostile Sexism is defined as openly felt negative attitudes towards women who challenge male superiority and openly defy men (e.g., “A woman, once she gets a man’s commitment, will often try to put him on a tight leash.”), while benevolent sexism is characterized by positive attitudes rooted in the perception of women as pure, nurturing but weak, and in need of men’s protection (e.g., “Women should be cherished and protected by men”) (Glick & Fiske, 1996, pp. 491-492, 2001, pp. 110-111). According to Glick and Fiske (1996, p. 494), benevolent sexism serves the purpose of enabling men to maintain both their dominance and relationships with women (e.g., marital relationships). In this context, women receive protection and affection as long as they conform to traditional gender roles, whereas women who challenge male dominance and advocate for equality face hostile attitudes. These two distinct forms of sexism, perceived differently, contribute to the perpetuation of gender inequalities in society.

Ambivalent sexism has been tested in numerous studies worldwide (e.g., Glick et al., 2000; Connor et al., 2017) and in Turkey (Sakallı-Uğurlu et al., 2010). It has been associated with various concepts representing and supporting gender inequalities and traditional gender roles (e.g., partner abuse: e.g., Glick et al., 2002; sexual harassment: e.g., Russell & Trigg, 2004; attitudes towards non-traditional women and men: e.g., Glick et al., 2015; attitudes towards rapists and rape victims: e.g., Yamawaki et al., 2007; attitudes towards breastfeeding in private and public spaces: e.g., Acker, 2009). In general, women tend to reject hostile sexism while endorsing benevolent sexism, whereas men tend to endorse hostile sexism more than women (for a detailed comparison, see Glick et al., 2000). According to Glick et al. (2000, p. 772), the extent to which men and women support benevolent and hostile sexism varies depending on the prevalence of traditional gender roles in their respective countries. In countries where gender inequality is more dominant, women tend to embrace benevolent sexism to avoid hostile attitudes, which, in turn, perpetuates gender inequality.

The role of ambivalent sexism has also been tested in honor cultures where gender inequality is prevalent (e.g., Glick et al., 2016). Using data collected from Turkey, researchers have demonstrated that hostile sexism among men and benevolent sexism among women play significant roles in perpetuating honor (Glick et al., 2016, p. 549). Recent research (Akbaş et al., 2020, p. 483) has further confirmed the positive and meaningful relationship between benevolent and hostile sexism and honor. Due to their association with various concepts, such as attitudes towards rapists and rape victims (Yamawaki et al., 2007), and their relationship with the approval of honor, benevolent and hostile sexism have been tested in a broader sample to assess their role in sustaining honor.

1.2. Demographic variables

In numerous studies aimed at understanding honor and honor-based violence against women, the relationship between honor and fundamental demographic variables has been examined (see Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013). In this study, all major demographic variables, including gender, education, parents' education, income, religiosity, and political views, were collectively investigated to comprehend the potential role of these variables in shaping positive attitudes toward honor.

1.2.1. Gender

Significant differences between male and female participants have been observed in both honor research and many studies focusing on gender inequality. In many countries worldwide, men tend to support gender equality less than women do. For instance, in a study conducted in 42 countries, including Turkey, Kosakowska-Berezecka et al. (2020) found that men were less inclined to support the struggle for gender equality (pp. 9-12). In a study conducted in the Netherlands, examining Turks, Moroccans, and Dutch nationals with roots in honor cultures, Cihangir (2012, p. 327) revealed that Turkish and Moroccan male participants, influenced by honor culture, emphasized the importance of female sexuality for honor more than female participants did. However, they believed that male sexuality was not related to honor. In research conducted in Turkey, which is characterized as an honor culture, it has been demonstrated that men tend to maintain honor more than women do (Akbaş et al., 2020, p. 484), hold more negative attitudes towards rape victims (Sakallı-Uğurlu et al., 2007, p. 892), women who engage in premarital sex (Sakallı-Uğurlu & Glick, 2003, p. 299), and are more supportive of husbands beating their wives (Sakallı-Uğurlu, 2001, p. 605). In light of these studies, this research

also tests whether there are differences between men and women regarding the maintenance of honor.

1.2.2. Education

The relationship between education and honor has been examined in previous research (see Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013), highlighting that low education levels can pose a risk for the perpetuation of honor (e.g., Kardam, 2007, pp. 16, 51-53). A recent study (Akbaş et al., 2020) also found that as participants' education increased, their motivation to maintain honor decreased. In sociological research titled "Honor and Honor Killings in Turkey," Bağlı and Özensel (2011) interviewed 190 individuals convicted of honor killings in detention centers. They found that the majority of the convicts had a high school education or lower, with only 4 convicts having university-level education. Additionally, the research explored the educational backgrounds of the participants' parents, revealing that particularly mothers had very low levels of education, with many being illiterate. Fathers, while generally more educated than mothers, mostly had education levels of middle school or lower. Based on these findings, it is suggested that parents' education can be one of the determinants of how much individuals will support honor (Sakallı & Akbaş, 2013, p. 88). Therefore, this research examines both participants' education and the education levels of their parents.

1.2.3. Income

Henry (2009) suggested that individuals with low socioeconomic status might be more prone to violence, as men may resort to violence to compensate for their lower status (pp. 451-454). Consequently, the lower the social status of a family (economic, social, or political), the higher the likelihood of supporting and perpetuating honor and honor-based violence (Cooney, 2014, pp. 411-416; Henry, 2009, pp. 451-454). Dayan (2021, p. 5), believing that these claims needed scientific investigation, collected data from participants with low, medium, and high socioeconomic status, and suggested that low socioeconomic conditions and poverty could be risk factors in honor killings (pp. 13, 15). However, Dayan (2011, p. 13) also emphasized that socioeconomic status alone might not be sufficient to explain honor-based violence. This research explores the relationship between participants' monthly income and their motivation to maintain honor.

1.2.4. Religiosity

Studies on the relationship between religiosity and honor play a significant role in understanding honor (Beller et al., 2021, p. 9973; Sakallı & Akbaş, 2013, pp. 81-82). Generally, research conducted with Muslim participants has shown positive relationships between religiosity and maintaining honor (e.g., Glick et al., 2016, p. 549), supporting honor-based killings (e.g., Beller et al., 2021, p. 9979), and tolerating honor-based violence against women (e.g., Ceylan et al., 2021, p. 6). While most of the religiosity and honor studies focus on Muslim participants, similar findings are available from studies involving Christian participants. For example, positive relationships have been found between religiosity and the perception of female honor (Pomerantz & Brown, 2020, pp. 528, 535). These findings suggest that religiosity can play a crucial role in the maintenance of honor and honor-based violence. Therefore, this research examines the role of participants' self-perceived religiosity in maintaining honor.

1.2.5. Political Orientation

Although there is no direct research on the relationship between honor and political views, insights can be drawn from existing studies on political orientation, suggesting that being right-leaning may be associated with honor. For instance, Dahlerup (2018, p. 194) noted that in Denmark, left-wing parties generally support gender equality policies more than right-wing parties do. Yılmaz et al. (2016; pp. 555, 559) stated that in Turkey, left-wing parties are more likely to endorse and support the idea of equality compared to right-wing parties. In line with these findings, Sakallı-Uğurlu et al. (2019, p. 27) mentioned that right-wing views are associated with conservatism regarding existing gender roles and resistance to change. In their study examining attitudes towards homosexuals, researchers found that, compared to left-leaning individuals, those with right-wing views had more negative attitudes. Based on these studies, this research investigates the role of holding right-wing or left-wing political views in maintaining honor.

1.3. Aim and Hypotheses

Honor and honor-related violence have been explored in various cultures, including Turkey, through associations with different concepts. In this research, the role of ambivalent sexism and various demographic variables in exhibiting positive attitudes toward honor has been examined. It is believed that considering both hostile and benevolent sexism, along with gender, education, economic status, religiosity, and political views, can be beneficial in understanding the existing dynamics that may influence the

positive evaluation of honor in Turkey. In this context, the hypotheses of the study are as follows:

1. It is expected that male participants will have more positive attitudes toward honor compared to female participants.

2. It is expected that there will be a positive relationship between ambivalent sexism and attitudes toward honor.

a. It is expected that hostile sexism will play a significant and positive role in the attitudes toward honor of male participants.

b. It is expected that benevolent sexism will play a significant and positive role in the attitudes toward honor of female participants.

3. It is expected that the level of education will have a negative relationship with attitudes toward honor.

a. As participants' education increases, it is expected that they will have more negative attitudes toward honor.

b. As participants' fathers' education increases, it is expected that they will have more negative attitudes toward honor.

c. As participants' mothers' education increases, it is expected that they will have more negative attitudes toward honor.

4. It is expected that as participants' income level increases, they will have more negative attitudes toward honor.

5. It is expected that as participants' religiosity increases, they will have more positive attitudes toward honor.

6. It is expected that participants with right-wing political views will have more positive attitudes toward honor.

2. Method

2.1. Participants

A total of 291 individuals participated in the study, with 165 (56.7%) being female and 126 (43.3%) being male. The average age of female participants was 28.83 (SD = 6.50), while the average age of male participants was 30.10 (SD = 6.12). The education levels of the participants and their parents are indicated in Table 1.

Table 1: Education Levels of Participants and Their Parents

	Participant		Mother		Father	
	N	%	N	%	N	%
No schooling	-	-	21	7.2	1	.3
Primary school	6	2.1	128	44	77	26.5
Secondary school	2	.7	16	5.5	28	9.5
High school	71	24.4	57	19.6	79	27.1
University	146	50.2	58	19.9	85	29.2
Master's degree	53	18.2	9	3.1	14	4.8
Doctorate	13	4.5	2	.7	7	2.4

2.2. Measures

2.2.1. Attitudes towards Honor Scale

Participants' attitudes towards honor were measured using the Attitudes towards Honor Scale developed by Sakallı and Işık (2009). The scale consists of 14 items, six of which are reverse-scored (e.g., "I believe that honor is necessary to control women"). Participants evaluated these items on a 6-point Likert scale (1 = "Strongly Disagree," 6 = "Strongly Agree"). Higher scores on the scale indicate that participants have more positive attitudes towards honor. In this study, the Cronbach's alpha reliability coefficient for the scale was found to be .91.

2.2.2. Ambivalent Sexism Inventory

Participants' ambivalent sexism was measured using the Ambivalent Sexism Inventory adapted into Turkish by Sakallı-Uğurlu (2002), which was originally developed by Glick and Fiske (1996). The scale comprises two sub-dimensions: Hostile Sexism and Benevolent Sexism, each consisting of 11 items. There are no reverse-scored items in the scale. Participants rated these items on a 6-point Likert scale (1 = "Strongly Disagree," 6 = "Strongly Agree"). Higher scores on the scale indicate higher levels of sexism. In this study, the Cronbach's alpha reliability coefficient for Hostile Sexism was .91, while for Benevolent Sexism, it was .89.

2.2.3. Demographic Information Form

The demographic information form included questions about age, gender, the highest level of education completed (ranging from 1 = “No schooling” to 7 = “Doctorate”), the highest level of education completed by the participants’ parents, the average monthly household income, and participants’ perceived level of religiosity (“How would you describe your level of religiosity?”) rated on a 5-point Likert scale (1 = “Not religious at all,” 5 = “Very religious”). Higher scores indicate a higher level of religiosity. Additionally, participants were asked about their political orientation on a 10-point Likert scale (1 = “Left,” 10 = “Right”). Higher scores indicate a more right-leaning political orientation, while lower scores indicate a more left-leaning political orientation.

2.3. Procedure

After obtaining ethical approval, the research was announced on online platforms. Participation in the study was entirely voluntary, and those who agreed to participate completed the questionnaires online. The completion of the scales took approximately 15 minutes. All data were collected over a period of approximately two weeks.

3. Results

Descriptive Findings for Research Variables. Differences between female and male participants in attitudes towards honor and ambivalent sexism were tested using t-test analysis (see Table 2). In all variables, male participants scored significantly higher than females.

Table 2: Gender Differences

	All participants		Women		Men		<i>t</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Benevolent Sexism	3.39	1.10	3.21	1.05	3.62	1.11	3.23*
Hostile Sexism	3.18	1.06	2.93	1.00	3.50	1.06	4.66*
Attitudes towards Honor	2.06	.95	1.88	.76	2.30	1.10	3.66*

* $p < .001$

3.1. Predicting Attitudes Towards Honor

In order to test the relationship between attitudes towards honor, ambivalent sexism, demographic variables, female and male participants

underwent separate correlation analyses (see Table 3). Attitudes towards honor were significantly and positively correlated with ambivalent sexism, perceived religiosity, and right-wing political orientation for both female and male participants. Additionally, attitudes towards honor were significantly and negatively correlated with the education levels of participants and their parents. Furthermore, among female participants, attitudes towards honor were significantly and negatively correlated with monthly income.

Table 3: Correlations Separated by Participant Gender

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Attitudes towards Honor	-	.61**	.53**	.33**	-.21*	-.37**	-.18*	-.15	.63**	.51**
2. Benevolent Sexism	.53**	-	.50**	.29**	-.37**	-.30**	-.30**	-.19*	.53**	.45**
3. Hostile Sexism	.49**	.67**	-	.17	-.24**	-.23*	-.14*	-.12	.39**	.35**
4. Age	.03	.07	.10	-	.12	-.27**	-.19*	.06	.32**	.25**
5. Education	-.33**	-.29**	-.16*	.32**	-	.12	.22*	.51**	-.06	.06
6. Mother's Education	-.35**	-.27**	-.20**	-.17*	.16*	-	.68**	.28**	-.29**	-.15
7. Father's Education	-.26**	-.23**	-.19*	-.18*	.24**	.71**	-	.30**	-.15	-.00
8. Monthly Income	-.24**	-.18*	.10	.20*	.37**	.14	.21**	-	-.10	.09
9. Religiosity	.43**	.35**	.25**	.05	-.04	-.23**	-.17*	-.01	-	.57**
10. Political Orientation	.23**	.10	.10	-.06	.02	-.03	-.12	-.01	.36**	-

Note. Men's scores are displayed in the upper half of the table.

Regression analyses were conducted separately for male and female participants to predict attitudes towards honor, examining the roles of demographic variables and ambivalent sexism. In the first step, demographic variables were entered, and in the second step, benevolent and hostile sexism were included to test their predictive power for attitudes towards honor.

Tablo 4: Predicting Honor

	Female participants		Male participants	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
	β	β	β	β
Age	.12	.06	.12	.08
Education	-.28***	-.20**	-.21**	-.07
Mother's Education	-.26**	-.21*	-.23*	-.22*
Father's Education	.11	.10	.10	.15
Monthly Income	-.14*	-.11	.00	-.01
Religiosity	.33***	.23***	.39***	.28**
Political Orientation	.13*	.12	.23**	.12
Benevolent Sexism		.15		.24**
Hostile Sexism		.25**		.21**
F	12.67***	15.25***	17.71***	18.34***
R ²	.33	.44	.48	.56

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

In both female and male participants, religiosity, having a right-wing political orientation, and hostile sexism positively predicted favorable attitudes towards honor. However, benevolent sexism only predicted favorable attitudes towards honor in males. In both female and male participants, education and mother's education negatively predicted favorable attitudes towards honor. Additionally, only in female participants, monthly income negatively predicted favorable attitudes towards honor.

4. Discussion

Honor cultures are defined as ideologies that intend to control and dominate women, who are considered unable to protect personal and family honor and deemed weaker and less valuable than men (Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013). In these cultures, where men are privileged and hold power, the concept of honor has various negative outcomes, including violence, for both women and men. Understanding the factors that may influence individuals' favorable attitudes towards honor is essential in this context. This research aimed to examine the role of ambivalent sexism and certain demographic variables in this context. The findings suggest that hypotheses are largely supported in both female and male participants.

Men are found to have more favorable attitudes towards honor compared to female participants. This finding is consistent with previous research (Akbaş et al., 2020; Glick et al., 2016) and suggests that in honor

cultures, men may want to maintain their privileged position by endorsing and supporting honor. Similarly, male participants exhibit higher hostile and benevolent sexism compared to female participants. In patriarchal systems that emphasize male superiority and consider women weak, male participants may display hostile sexism against women who attempt to change this system and benevolent sexism toward women who conform to it. These gender differences in the endorsement of honor and sexism indicate that men are the primary supporters of honor and sexism, but women also contribute to the perpetuation of sexism. In countries with high levels of gender inequality, it is common for women to maintain benevolent sexism (Glick et al., 2000). In Turkey, where gender inequality is prevalent, women may refrain from hostile attitudes and instead embrace benevolent sexism to fit into societal norms.

Correlation and regression analyses examined the role of demographic variables and sexism in predicting favorable attitudes towards honor. Consistent with previous research (Glick et al., 2016), both hostile and benevolent sexism were found to be associated with favorable attitudes towards honor in both female and male participants. Those who endorse benevolent sexism may believe in the need to protect and care for women, which could contribute to endorsing honor. Conversely, hostile sexism, which supports the idea of punishing women who deviate from traditional gender roles, may encourage the punishment of women who challenge honor. The results of the regression analyses also revealed that both hostile and benevolent sexism are significant predictors of favorable attitudes towards honor in male participants. However, in female participants, only hostile sexism was a significant predictor. This suggests that while hostile sexism plays a crucial role in both genders, its effect may be stronger in predicting favorable attitudes towards honor. These findings emphasize the importance of focusing on individuals' motivations to be sexist when understanding and preventing honor and honor-based violence.

The role of demographic variables in predicting attitudes towards honor was another primary objective of this research. The findings underscore the need to focus on demographic factors in combating honor. Specifically, higher levels of education, both for participants themselves and their mothers, were associated with more negative attitudes towards honor. This aligns with the findings of Bağlı and Özensel (2011) and suggests that as education levels increase, individuals tend to view honor more negatively. However, fathers' education levels did not have a significant impact. As mothers' education levels rise, their value systems may change, potentially resulting in the transmission of more egalitarian values to their children,

particularly daughters. Research shows that children with educated mothers tend to be more educated, especially daughters (Sperling et al., 2015, p. 29). Therefore, one of the most crucial steps in combating honor-based violence may be to educate girls and women. Similarly, when examining the role of economic income, male participants' income did not correlate with their attitudes towards honor, while an increase in female participants' income was associated with more negative attitudes towards honor. As the education levels of all participants increased, their incomes also rose, and as a result, female participants may be displaying more negative attitudes towards honor. This could indicate that as women's education levels increase, they are more likely to embrace more egalitarian perspectives and reject the concept of honor. However, the lack of a relationship between men's education and income suggests that low socioeconomic status may not be directly related to honor. These factors may need further examination in future studies.

In terms of religiosity, participants who considered themselves more religious tended to have more favorable attitudes towards honor, consistent with past research (Glick et al., p. 550). The strong predictive power of religiosity on favorable attitudes towards honor highlights the significant role of religious teachings and beliefs in shaping the concept of honor. Therefore, future research on honor should focus on religious beliefs and religiosity. Regarding political orientation, participants with right-wing political views were found to have more favorable attitudes towards honor, consistent with the literature and hypotheses. Given that right-wing political views are often less supportive of gender equality and aim to maintain the status quo, having right-wing political views may play an effective role in perpetuating existing honor-based inequalities. Conversely, having left-wing political views may promote gender equality and act as a protective factor against honor.

5. Conclusion

In this study, the role of ambivalent sexism and various demographic variables in predicting attitudes towards honor was examined among participants in Turkey. The findings provide essential insights for understanding and preventing attitudes towards honor. This research can contribute to future studies focusing on this complex issue. However, it is crucial to consider the limitations of this research. The data collected online through convenience sampling may not represent the entire population of Turkey. Additionally, the study employed a correlational research design, and causality cannot be inferred from the findings. Therefore, future research should delve deeper into the role of factors such as education, income, and political orientation in understanding and preventing honor-based violence.

REFERENCES

- Acker, M. (2009). Breast is best... but not everywhere: Ambivalent sexism and attitudes toward private and public breastfeeding. *Sex Roles, 61*(7), 476-490. <https://doi.org/10.1007/s11199-009-9655-z>
- Akbaş, G., Sakallı, N., Ceylan, S., & Doğulu, C. (2020). Namus Sistemini Meşrulaştırma Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Nesne, 8*(18), 472-491. DOI: 10.7816/nesne-08-18-08
- Amnesty International (2004). *Turkey: Women confronting family violence*. Temmuz 15, 2022, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/013/2004/en/>
- Arın, C. (2001). Femicide in the name of honor in Turkey. *Violence against Women, 7*, 821-825.
- Bağlı, M., & Özensel, E. (2011). *Türkiye'de töre ve namus cinayetleri: Töre ve namus cinayeti işleyen kişiler üzerine sosyolojik bir araştırma*. İstanbul: Destek Yayınevi.
- Baker, N., Gregware, P., & Cassidy, M. (1999). Family killing fields: Honor rationales in the murder of women. *Violence against Women, 5*, 164-184. <https://doi.org/10.1177/107780129952005>
- Beller, J., Kröger, C., & Hosser, D. (2021). Disentangling honor-based violence and religion: The differential influence of individual and social religious practices and fundamentalism on support for honor killings in a cross-national sample of Muslims. *Journal of Interpersonal Violence, 36*(19-20), 9770-9789. <https://doi.org/10.1177/0886260519869071>
- Brown, R. P., Baughman, K., & Carvallo, M. (2018). Culture, masculine honor, and violence toward women. *Personality and Social Psychology Bulletin, 44*(4), 538-549. <https://doi.org/10.1177/0146167217744195>
- Ceylan, S., Doğulu, C., & Akbaş, G. (2016). Namus adına kadına yönelik şiddete dair temsiller: Karma yöntemli bir çalışma. *Türk Psikoloji Yazıları, 19*, 50-60. <https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120160000m000046.pdf>
- Ceylan-Batur, S., Sakallı, N., & Gunaratne, S. (2021). Predictors of tolerating violence against women: honor concerns and fundamentalist religious orientation. *Current Psychology, 42*, 9720-9733. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02276-4>
- Ceylan-Batur, S., & Sakallı Uğurlu, N. (2020). Namusu onaylama endeksinin Türkçe'ye uyarlama çalışması. Yazım aşamasında.
- Cihangir, S. (2013). Gender specific honor codes and cultural change. *Group Processes and Intergroup Relations, 16*(3), 319-333. <https://doi.org/10.1177/1368430212463453>

- Cohen, D., & Nisbett, R. E. (1994). Self-protection and the culture of honor: Explaining southern violence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(5), 551-567. <https://doi.org/10.1177/0146167294205012>
- Connor, R. A., Glick, P. & Fiske, S. T. (2017). Ambivalent sexism in the twenty-first century. C. G. Sibley & F. K. Barlow (Ed.), *The Cambridge handbook of the psychology of prejudice* (ss. 295–320) içinde. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316161579.013>
- Cooney, M. (2014). Death by family: Honor violence as punishment. *Punishment and Society*, 16, 406-427. <https://doi.org/10.1177/1462474514539537>
- Dahlerup, D. (2018). Gender equality as a closed case: A survey among the members of the 2015 Danish parliament. *Scandinavian Political Studies*, 41(2), 188-209. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12116>
- Dayan, H. (2021). Female honor killing: The role of low socio-economic status and rapid modernization. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(19-20). <https://doi.org/10.1177/088626051987>
- Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). The Ambivalent Sexism Inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 491-512. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.3.491>
- Glick, P. & Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist*, 56(2), 109. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.2.109>
- Glick, P., Fiske, S. T., Mladinic, A., Saiz, J. L., Abrams, D., Masser, B., ... López, W. L. (2000). Beyond prejudice as simple antipathy: Hostile and benevolent sexism across cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.5.763>
- Glick, P., Sakallı-Uğurlu, N., Akbaş, G., Metin Orta, I., & Ceylan, S. (2016). Why do women endorse honor beliefs? Ambivalent sexism and religiosity as predictors. *Sex Roles*, 75(11), 543-554. <https://doi.org/10.1007/s11199-015-0550-5>
- Glick, P., Sakallı-Uğurlu, N., Ferreira, M. C., & Souza, M. A. D. (2002). Ambivalent sexism and attitudes toward wife abuse in Turkey and Brazil. *Psychology of Women Quarterly*, 26(4), 292-297. <https://doi.org/10.1111/1471-6402.t01-1-00068>
- Glick, P., Wilkerson, M., & Cuffe, M. (2015). Masculine identity, ambivalent sexism, and attitudes toward gender subtypes: Favoring masculine men and feminine women. *Social Psychology*, 46(4), 210–217. <https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000228>
- Henry, P. J. (2009). Low-status compensation: A theory for understanding the role of status in cultures of honor. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 451-466.

- Işık, R. & Sakallı-Uğurlu, N. (2009). Namusa ve namus adına kadına uygulanan şiddete ilişkin tutumlar ölçeğinin öğrenci örneklemiyle geliştirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 1-9. <https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120090000m000135.pdf>
- Kadın Cinayetleri. <https://kadincinayetleri.org/>
- Kardam, F. (2007). The dynamics of honor killings in Turkey. *United Nations Population Fund*. Temmuz 15, 2022, <https://www.unfpa.org/publications/dynamics-honour-killings-turkiye>
- Kosakowska-Berezecka, N., Besta, T., Bosson, J. K., Jurek, P., Vandello, J. A., Best, D. L., Wlodarczyk, A., Safdar, S., Zawisza, M., Zadkowska, M., Sobiecki, J., Agyemang, C. B., Akbas, G., Ammirati, S., Anderson, J., Anjum, G., Aruta, J. J. B. R., Ashraf, M., Bakaityte, A., ... Zukauskienė, R. (2020). Country-level and individual-level predictors of men's support for gender equality in 42 countries. *European Journal of Social Psychology*, 50(6), 1276-1291. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2696>
- Nisbett, R. E. & Cohen, D. (1996). *Culture of honor: The psychology of violence in the South*. Boulder, CO: Westview Press.
- Pomerantz, A. L., & Brown, R. P. (2020). The cross and the sword: A multi-dimensional investigation of the links between gendered facets of honor and Religiosity among American Christians. *Self and Identity*, 19(5), 521-545. <https://doi.org/10.1080/15298868.2019.1638826>
- Rodriguez-Mosquera, P. M., Manstead, A. S. R., & Fischer, A. H. (2002). The role of honor concerns in emotional reactions to offences. *Cognition and Emotion*, 16, 143-163. <https://doi.org/10.1080/02699930143000167>
- Russell, B. L., & Trigg, K. Y. (2004). Tolerance of sexual harassment: An examination of gender differences, ambivalent sexism, social dominance, and gender roles. *Sex Roles*, 50, 565 – 573. <https://doi.org/10.1023/B:SERS.0000023075.32252.f0>
- Sakallı, N. (2001). Beliefs about wife beating among Turkish college students: The effects of patriarchy, sexism, and sex differences. *Sex Roles*, 44(9), 599-610. <https://doi.org/10.1023/a:1012295109711>
- Sakallı-Uğurlu, N. (2002). Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği: Geçerlik güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17, 47-58. <https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpd1300443320020000m000212.pdf>
- Sakallı-Uğurlu, N. (2010). Ambivalent sexism, gender, and major as predictors of Turkish college students' attitudes toward women and men's atypical educational choices. *Sex Roles*, 62(7), 427-437. <https://doi.org/10.1007/s11199-009-9673-x>
- Sakallı Uğurlu, N., & Akbaş, G. (2013). Namus kültürlerinde “namus” ve “namus adına kadına şiddet”: Sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk Psikoloji*

- Yazıları*, 16(32), 76–91. <https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120130000m000089.pdf>
- Sakallı-Uğurlu, N., & Glick, P. (2003). Ambivalent sexism and attitudes toward women who engage in premarital sex in Turkey. *Journal of Sex Research*, 40(3), 296-302. <https://doi.org/10.1080/00224490309552194>
- Sakallı-Uğurlu, N., Salman, S., & Turgut, S. (2010). Predictors of Turkish women's and men's attitudes toward sexual harassment: Ambivalent sexism, and ambivalence toward men. *Sex Roles*, 63(11), 871-881. <https://doi.org/10.1007/s11199-010-9847-6>
- Sakallı-Uğurlu, N., Uğurlu, O., & Eryılmaz, D. (2019). The relationships among attitudes toward gay men and lesbians, system justification, social contact, political orientation and gender. *Nesne*, 7(14), 19-33. <https://www.nesnedergisi.com/makale/pdf/1548762001.pdf>
- Sakallı-Uğurlu, N., Yalçın, Z. S., & Glick, P. (2007). Ambivalent sexism, belief in a just world, and empathy as predictors of Turkish students' attitudes toward rape victims. *Sex Roles*, 57(11), 889-895. <https://doi.org/10.1007/s11199-007-9313-2>
- Sever, A., & Yurdakul, G. (2001). Culture of honor, culture of change: A feminist analysis of honor killings in Turkey. *Violence against Women*, 7, 964-998. <https://doi.org/10.1177/10778010122182866>
- Sperling, G. B., Winthrop, R., & Kwauk, C. (2015). *What Works in Girls' Education: Evidence for the World's Best Investment*. Washington: Brookings Institution Press.
- Vandello, J. A., & Cohen, D. (2003). Male honor and female fidelity: Implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 997-1010. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.84.5.997>
- Yamawaki, N., Darby, R., & Queiroz, A. (2007). The moderating role of ambivalent sexism: The influence of power status on perception of rape victim and rapist. *The Journal of Social Psychology*, 147(1), 41-56. <https://doi.org/10.3200/SOCP.147.1.41-56>
- Yılmaz, O., Sarıbay, S. A., Bahçekapılı, H. S., & Harma, M. (2016). Political orientations, ideological self categorizations, party preferences, and moral foundations of young Turkish voters. *Turkish Studies*, 17, 544-566. <https://doi.org/10.1080/14683849.2016.1221312>

Keşimsellik ve Psikoloji

Aysel Kayaoğlu¹

Özet

Keşimsellik teorisi/paradigması 1989'da Crenshaw tarafından adı konularak feminist teori ve politika literatürüne girmiştir. Başta ırk ve toplumsal cinsiyet olmak üzere sosyal kategorilerin ve bu kategorilerin dayandığı baskı sistemlerinin keşimindeki marjinalleştirilme deneyimlerinin çalışılmasına imkân veren keşimsellik teorisi/paradigması 2000'li yılların başından itibaren feminist çalışmaları ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını şekillendirecek kadar güçlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada öncelikle keşimsellik teorisi/paradigmasındaki teorik ve politik tartışmalar genel hatlarıyla incelenmiştir. İkinci olarak Psikoloji ve Sosyal Psikolojinin keşimsellik teorisi/paradigması ile karşılaşmasındaki zorluklar tartışılmıştır. Son olarak feminist psikolojide keşimsellik teorisi/paradigmasının niceliksel araştırma yöntemlerine nasıl meydan okuduğuna odaklanılmış, feminist psikologların bu konuda teorik/epistemolojik ve metodolojik açıdan yaptıkları literatür tartışması gözden geçirilmiştir.

Giriş

Kaynağını 19. Yüzyılda Marie Stewart, The Combae River Kolektifi, Sojourne Truth gibi siyah kadınların öncülük ettikleri siyah kadın hareketinden alan keşimsellik kavramı, 1989'da ilk defa Kimberlé Crenshaw tarafından adı konularak hem feminist çalışmaları ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanına hem de eleştirel ırk çalışmaları alanına girmiştir. Brah ve Phoenix (2004) ile Jordan-Zachery (2007) keşimselliği siyah feminist kadınların sosyal bilimlere bir armağanı olarak görmekte-dirler.

Keşimsellik kavramı ilk kez Crenshaw (1989) tarafından siyah kadınların sadece “siyah” ya da “kadın” olarak değil ama “siyah kadın” olarak yaşadıkları ayrımcılığın hukuki bağlamda gösterilmesi amacıyla kullanılmıştır. İlgili literatürde siyah kadınların görünmezliğini çok iyi gösteren bir örnek olduğu

1 Dr. öğretim üyesi, Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, akayaoglu@anadolu.edu.tr Orcid; 0000-0003-2281-5078

için en çok General Motors şirketine açılan davaya referans verilir. 1964'e kadar hiç siyah kadın işçi çalıştırmayan General Motors şirketi 1970'te, şirketin kıdem sistemi ("ilk önce son alınan işçiler işten çıkarılır") doğrultusunda 1964'ten sonra işe alınan tüm siyah kadınları işten çıkarmıştır. Buna karşılık beş siyah işçi kadın, siyah kadınlara ayrımcılık yaptığı ve bunun 1964 öncesi kadınlara yapılan ayrımcılığın bir devamı olduğu gerekçesiyle General Motors şirketine dava açmışlardır. Mahkeme, şirketin kadınlara (beyaz kadınlara) ve siyahlara (erkek siyahlara) ayrımcılık yapmadığına hükmetmiştir (Kocadost, 2023). Siyah kadınların bu ve benzeri deneyimleri, "siyah kadın" kimlikleriyle ayrımcılığa uğrayan bu kadınların deneyimlerinin görünmez olduğunu ve verili cinsiyetçilik ve ırkçılık yaklaşımlarının bu kadınların özgül deneyimini görmek ve kavramak için yeterli olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Crenshaw'ın ilk kullanımından sonra kesişimsellik teorisi/paradigması başta ırk ve toplumsal cinsiyet olmak üzere, marjinalleştirilmiş sosyal kategorilerin ve bunların dayandığı baskı sistemlerinin kesişmesiyle ortaya çıkan özgül marjinalleştirme pratiklerini ve deneyimlerini görünür hale getirmek üzere sosyal bilimlere girmiş, özellikle de feminist teori ve politikayı şekillendiren kurucu bir unsur haline gelmiştir.

2000'lerden itibaren İngilizce konuşulan dünyada kesişimsellik ile ilgili hacimli bir literatür ortaya çıkmış, kesişimsellik feminist çalışmalar ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında vazgeçilmez bir teori/paradigma olarak tüm dünyada yaygınlaşmıştır (Carbin ve Edenheim, 2013). Türkiye'de ise bu konunun genel olarak sosyal bilimcilerin gündemine girdiğini söylemek zordur, ancak toplumsal cinsiyetle ilgili olan feminist akademi ve aktivist çevrelerde son yıllarda bu paradigmanın kullanımının yaygınlaştığı söylenebilir. Kocadost (2023) kesişimsellik teriminin kendisini değilse bile terimin temsil ettiği fikrin Türkiye'de patriyarkanın kapitalizm, militarizm, heteroseksizm gibi diğer tahakküm sistemleriyle nasıl etkileştğine dair teorik analizlerde kullanıldığını belirtir. Transkadınların, lezbiyen ve biseksüel kadınların, Kürt kadınların yaşadıkları marjinalleştirilmenin kesişimsel doğası da Türkiye'de kesişimselliğin feminist politikaya girmesine yola açmıştır.

Feminist çalışmalar ve toplumsal cinsiyet çalışmaları literatüründe kesişimsellik bir taraftan çok övülen ama diğer taraftan çok sert tartışmalara yol açan bir teori/paradigmadır. Örneğin McCall (2005) kesişimselliği "kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanına bugüne kadar yapılmış en önemli teorik katkı" olarak görür. Benzer biçimde Davis (2008) de, McCall'un bu övgüsünü paylaşır ve kesişimselliğin bu kadar yaygınlaşıp "moda kavram (buzzword)" haline gelmesini başarılı bir teori olmanın göstergesi olarak yorumlar. Ancak diğer yandan kesişimsellik teorisi/paradigması genişledikçe ve mutasyona uğradıkça, mutasyonlarının bir bölümünün teorinin/

paradigmanın original halinden uzaklaşması ve sosyal adalete ilişkin radikal varsayımlarını yitirmesi dolayısıyla sert şekilde eleştirilmiştir. Yakın gelecekte bitecek gibi görünmeyen bu eleştiriler için Nash (2017) “kesişimsellik savaşları” terimini kullanmaktadır.

Bu tartışmalarda özellikle Bilge'nin (2013) feminist akademide bilginin üretimi sırasında ne tür güç mücadelelerinin yaşandığına ve bunların kesişimsellik çalışmaları için ne tür politik sonuçlar doğurduğuna ilişkin saptamaları oldukça kayda değerdir. Bilge (2013) öncelikle kesişimselliğin bir sosyal adalet meselesi olarak yaygınlaşmasını değil, neoliberal çeşitlilik ve çoğulluk içeren görünüşte özgürlükçü olan söylemlerle eklenerek sulandırılmasını ve depolitize edilmesini sorunlaştırır. Bilge'ye (2013: 407) göre, “original olarak dönüştürücü ve hegemonya karşıtı bilgi üretimine ve radikal sosyal adalete odaklanmış olan kesişimsellik neoliberal rejimler tarafından metalaştırılmış ve sömürgeleştirilmiştir”. Bu minvalde radikal sosyal adalet söylemiyle ilişkisi kesilen kesişimsellik neoliberal çeşitlilik kültürü ve kimlik politikalarıyla iç içe geçirilerek, opportunist kullanımlar için elverişli bir entelektüel, politik ve moral sermaye haline gelmiştir. Bilge kesişimselliğin bu depolitizasyonundan büyük ölçüde “disipliner feminizm”i sorumlu tutmaktadır. Yazar disipliner feminizmi “bilgi üretimi süreci çerçevesinde, meşru bilimsel bilgiyi oluşturan parametreler her ne ise, onlara meydan okumak yerine onlara uygun “bilim” yapmak” olarak tanımlar (Bilge, 2013: 409). Disipliner feminizmin kesişimselliği hangi yollarla depolitize ettiğini analiz eden Bilge, kesişimsellik konusunda empirik araştırma yapmayı onun üzerinde derin epistemolojik tartışmalar yapmanın bu yollardan biri olduğunu ileri sürer. Ona göre bu yolla kesişimselliğin bir sosyal adalet aracı olarak görülmesinden uzaklaşılır. Bilge kesişimselliğin depolitizasyonunda “kesişimselliği beyazlatma” adını verdiği bir başka yol daha saptar. Gerçek ten rengiyle hiçbir ilişkisi olmayan bu söylem, iki strateji aracılığıyla üretilir ve yeniden üretilir: İlki kesişimselliği feminizmin parlak buluşu (*brain child*) olarak göstererek onun kesişimsel kökenlerini silmektir. Bu, kesişimsel düşünce ve aktivizmin ortaya çıkışındaki ırk faktörünün önemini yadsımak anlamına gelir. Bilge'ye (2013) göre kesişimselliği “beyazlatan” ikinci yol, kesişimselliğin jeneolojisini genişletme çağrısıdır. Bilge'nin analizinde bu, kesişimselliğin aslında adı konulmadan önce de feminist teoride var olduğunu söyleyerek, bu teorinin başka “anaları” olduğunu ve onların katkılarını tanımak gerektiğini içerir. Bilge buradaki ironiyi çok iyi yakalar: Tarihsel olarak siyah feminizm tam olarak beyaz feminizme karşı çıkararak siyah feminizm oldu. Şimdi ise siyah feminizmin bizzat kendisinden doğan kesişimsellik Bilge'nin deyimiyle “beyazlatılmaktadır”.

Salem (2018) kesişimselliği “gezgin teori” olarak kavramsallaştırarak bu teorinin/paradigmanın etrafında süregiden tartışmalar için bir çerçeve oluşturmayı amaçlamıştır. “Gezgin teori” kavramlaştırması, kesişimsellik teorisinin/paradigmasının “gezdiği” farklı coğrafyalar (özellikle de Kuzey Amerikadan Avrupaya yapılan seyahat), farklı disiplinler ve tarihsel değişimler dolayısıyla mutasyona uğramasını ve “sulandırılması”nı daha “doğal” bir süreç gibi yorumlamaya izin veren bir zemin yaratır. Davis de (2008) bu “gezginlik” meselesine daha olumlu bakarak, bunun çatışmaya yol açan değil, diyaloga imkân veren bir durum olarak değerlendirilmesinden yanadır.

Kesişimsellik teorisi/paradigmasının coğrafi “gezginliği” dışında sosyal bilimler arasındaki “gezginliğinden” söz etmek mümkündür. Feminist ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında çok etkili olsa da, bu teorinin/paradigmanın her disiplinde aynı ölçüde ya da aynı biçimde etkili olduğu söylenemez. Tersine, her bilimsel disiplin kesişimsellik teorisini/paradigmasını kendi bilgi üretme pratiklerinin bir parçası haline getirmiştir. Bu, bu çalışmanın konusu olan Psikoloji ve Sosyal Psikoloji disiplinleri için de geçerlidir. Psikoloji ve Sosyal Psikoloji ile kesişimsellik çalışmalarının arasındaki ilişki tıpkı diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi çift yönlüdür: Psikoloji ve Sosyal psikoloji bu çalışma alanına katkı yaparken, kesişimsellik çalışmalarının özellikle feminist teori ve feminist politikaya ilişkin getirdiği radikal sorgulamanın Psikoloji ve Sosyal Psikoloji disiplinlerini de etkilemesi ve dönüştürmesi beklenir. Bu sadece sosyal kimliklerin bizzatıhi çalışma konusu olduğu Sosyal Psikoloji için değil, Psikolojinin tüm alanları için geçerli olan bir beklentidir. Zira Psikolojinin hangi alanı olursa olsun, kesişimselliğin “iktidar yapılarına, toplumsal bağlama ve insan yaşamının karmaşıklığına odaklanması dolayısıyla psikolojik araştırmaları güçlendirme potansiyeli bulunmaktadır” (Warner, Settles ve Shields, 2016: 175).

Bu yazıda önce kesişimsellik kavramının tanımlanma çabaları ve bu alandaki tartışmalar genel hatlarıyla ele alınacaktır. Bununla kesişimsellik kavramıyla daha önce karşılaşmamış olan psikolog ve sosyal psikologlar başta olmak üzere tüm sosyal bilimcilere kesişimsel çalışma alanının genel görünümüne dair bir fikir verilmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak, Psikoloji ve Sosyal Psikoloji disiplinlerinin bu çalışma alanıyla karşılaşmasında ne tür zorluklar ve sorunlar yaşandığına odaklanılarak, kesişimsellik teorisinin/paradigmasının bu disiplinlerde yarattığı tartışmalar ele alınmıştır. Ancak kesişimsellik alanının Psikoloji ve Sosyal Psikolojide neredeyse sadece feminist çalışmalar ya da toplumsal cinsiyet çalışmaları yapan psikologların ilgi ve tartışmalarıyla sınırlı kaldığını vurgulamak gerekir. Dolayısıyla bu çalışma da feminist/toplumsal cinsiyet çalışmaları yapan psikologların kesişimsellik tartışmalarıyla sınırlıdır.

Kesişimsellik tartışmaları

Giriş bölümünde de belirtildiği gibi kesişimsellik, çok popülerleşmesi dolayısıyla kullanımlarının çok çeşitlendiği ve farklı kullanımları arasında büyük farklılıkların ve uyumsuzlukların olduğu bir tartışma alanı haline gelmiştir (Nash, 2017). Bu tartışmalar çok yönlü ve çok kapsamlı olduğu için ve ayrıca bu çalışmanın amacı açısından da, bu çalışmada sadece literatürde öne çıkan temel birkaç teorik ve metodolojik tartışma genel hatlarıyla incelenecektir. Cho, Crenshaw ve McCall (2013) feminist literatürdeki kesişimsellik çalışmalarının kapsamının üç başlıkta toplanabileceğini ifade eder: Kesişimsellik paradigmasının uygulamaları ya da kesişimsellik dinamiklerinin araştırılması, teorik ve metodolojik bir paradigma olarak kesişimselliğin kapsamı ve içeriği hakkındaki tartışmalar ve kesişimsellik bakış açısından gerçekleştirilen politik müdahaleler. Aslında bu üç alanı kesin sınırlarla ayırmak mümkün olmasa da, bu çalışmada kesişimsellik paradigmasının daha çok teorik ve metodolojik yönlerine odaklanılmıştır.

Feminist çalışmalar ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında kesişimselliğin çeşitli tanımları yapılsa da, asıl önemli olan kesişimselliği tanımlamak değil, araştırmacıların kesişimsellikle ne yaptıkları, yani araştırmalarında ne tür sorular sordukları, kesişimselliği nasıl kullandıkları ve araştırma sonuçlarını nasıl yorumladıklarıdır. Herşeye rağmen kesişimselliği tanımlamaya kalkıştığımızda ise literatürdeki tanım kaosuyla başa çıkmak zorunda kalırız. Öncelikle literatürde kesişimselliğin bir kavram mı, bir teori mi, bir paradigma mı yoksa bir metod mu olduğuna dair herhangi tartışma ya da genel kabul mevcut değildir (Carbin ve Edenheim, 2013). Bunlardan birinde el yordamıyla karar kılınsa bile sorun halâ çözülmüş değildir. Zira kesişimsellik kavramının/teorisinin/paradigmasının/metodunun sosyal kategorinin kendisine mi, sosyal kategori üyeliklerine mi yoksa sosyal kategorilerin dayandığı baskı sistemlerine mi işaret ettiği açık değildir (Bernstein; 2019). Bir örnek üzerinden bu durumu tarif etmek gerekirse, kesişimsellik, ırk kategorisinin ve toplumsal cinsiyet kategorisinin kendisini (siyahlık kategorisi ve kadınlık kategorisi), kategori üyelerini (siyah kadınları) ya da baskı sistemlerini (ırkçılığı ve cinsiyetçiliği) işaret ediyor olabilir. Bunun dışında kesişimsellik teorisi, marginalleştirilmiş deneyimlere kesişimselleşmiş baskı sistemlerinin yol açtığını ileri sürdüğünden bir nedensellik teorisi olarak da görülebilir.

Feminist literatürde kesişimselliğin nasıl farklı biçimlerde ve farklı bir anlayışla ele alındığını gösteren çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Örneğin Collins ve Bilge (2016; 25) kesişimselliği şöyle betimliyorlar:

“Kesişimsellik dünyanın, insanların ve insan deneyimlerinin karmaşıklığını anlama ve analiz etmenin bir yoludur. Toplumsal ve politik yaşamın koşulları, olaylar ve benlik nadiren tek bir faktör tarafından şekillendirilmiş olarak anlaşılır. Bunlar genellikle çeşitlilik gösteren ve karşılıklı olarak birbirlerini etkileyen pek çok faktör tarafından biçimlendirilmiştir. Toplumsal eşitsizlik söz konusu olduğunda verili bir toplumdaki insanların yaşamı ve gücün örgütlenmesi sadece tek bir toplumsal bölünme eksenine değil, - bu eksen ister toplumsal cinsiyet, ister ırk ister sınıf olsun- birlikte işbaşında olan ve birbirini etkileyen çok sayıda eksen tarafından şekillendirilmiş biçimde anlaşılır. Bir analitik araç olarak kesişimsellik insanların dünyanın ve kendilerinin karmaşıklığına daha iyi bir erişimi sağlar.”

Farkedileceği üzere yazarlar kesişimselliğin ucu açık, oldukça gevşek bir tanımını yaparak, onun bir teori, metod ya da bir politika olduğuna dair bir belirleme yapmamışlardır. Collins ve Bilge’den farklı olarak, May (2015) kesişimselliği, “siyah feminist ve renkli kadınların teorik ve politik geleneklerinden ortaya çıkmış bir “yönelim” olarak tanımlar. Bu “yönelim”, yazara göre ayrıcalık ve baskıyı eş zamanlı ve ilişkisel olarak görür ve sadece gruplar arasında değil grup içindeki farklılıkları ve adaletsizliği de dikkate alır. Diğer yandan Hancock (2007a) kesişimselliği başlangıçta ırk, toplumsal cinsiyet, sosyal sınıf ve cinsel yönelimin kesişimselliğinde marjinalleştirilme deneyimi yaşayan kadın özneliği çerçevesinde içerik-temelli gördüğünü ama uzun araştırma tecrübesinden sonra kesişimselliği bir empirik ve normatif paradigma olarak görmeye başladığını ifade eder. Ona göre bu normatif kesişimsellik teorisi ve empirik kesişimsellik araştırması altı temel varsayıma dayanır. Bunlar: Çeşitli politik problemlerde birden fazla kategori farklılığının (örneğin, ırk, toplumsal cinsiyet, sosyal sınıf vb) rol oynaması, bu çeşitli kategori farklılıklarına eşit olarak yer vermekle birlikte kategoriler arasındaki ilişkinin empirik bir soru olması, kategori farklılıklarının bireysel ve kurumsal faktörlerin dinamik ürünleri olarak görülmesi, her bir farklılık kategorisinin kendi içinde çeşitlilik taşıması, kesişimsel bir araştırmanın kategorileri birden çok düzeyde analiz etmesi ve araştırma sorusunun hem empirik hem de teorik yönüne dikkat edilmesi. Hancock’un kesişimselliğe ilişkin bu yaklaşımında sosyal kategoriler arası ilişkileri “farklılık” olarak telâffuz etmesinin sorunlu olduğu not edilmelidir. Psikoloji ve Sosyal Psikoloji disiplinlerinin kesişimselliğe nasıl yaklaştığına dair bir ipucu olması bakımından Hancock’un (2017) sosyolog Choo ve Ferre’den aktardığı kesişimsellik yaklaşımına da dikkat çekmek önemli görünmektedir. Bu yaklaşıma göre, “kesişimselliği teorileştirmedeki üç boyut, kesişimselliğin neyi imlediğinin bir parçası haline gelmiştir: Çoklu düzeyde marjinalleştirilmiş kadınların, özellikle de renkli kadınların bakış açılarını içermek; çoklu düzeyde, birbirinden bağımsız

eşitsizlik tabakalarının birbirine eklenmesinden bir çarpmaya ve böylelikle kategorilerin temel etkilerinin etkileşimine doğru bir analitik kayma; çoklu kurumların biraraya gelerek eşitsizlikleri sonradan değil daha baştan ürettiklerine odaklanan bir bakış.” (akt. Hancock, 2017:19). Hancock bunu kesişimselliğin belirli bir demografik grubun (burada kastettiği siyah feministlerdir) entelektüel mülkü olarak mı yoksa belirli bir yerden kökenlese bile başka bağlamlara modifiye edilerek uygulanacak bir “meme” olarak mı görülmesi gerektiğini tartışırken tipik bir mimetik yaklaşım örneği olarak verir. Zaten terminolojisinden de kolayca anlaşılacağı gibi, bu yaklaşım kesişimselliğin pozitivist bir epistemoloji ve metodolojiye uyarlanmasıdır.

Feminist ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında kesişimsellik teorisinin/paradigmasının en önemli sorunlaştırılma alanlarından biri sosyal kategoriler arası ilişkilerin teorik ve empirik olarak nasıl kurulacağı sorusu üzerinde temellenir. Aslında bizzatihi kesişimin doğasının nasıl açıklanacağına dair bir sorudur bu. Bu soruya verilecek cevaplardan birini Hancock (2007b) politik bilimlerdeki sosyal kategorilere yönelik geliştirilmiş üç anlayışı karşılaştırarak verir: “Birleşik” yaklaşım, çoklu yaklaşım ve kesişimsel yaklaşım. Birleşik yaklaşım ırk, toplumsal cinsiyet ve sosyal sınıf kategorilerinden birine ağırlık verir ve açıklama gücü en fazla olduğu iddia edilen sosyal kategori ya da kimliğe odaklanır. Örneğin ırk, toplumsal cinsiyet ve sosyal sınıf kategorileri arasında sosyal sınıfın diğer iki kategoriye de belirlediği düşünülerek bu kategorinin öne çıkarılması bu yaklaşımı çok iyi açıklar. Çoklu yaklaşım, adından da anlaşılacağı gibi, ilk yaklaşımın tersine daha analize başlamadan yani önsel olarak söz konusu sosyal kategorilerin hepsinin varlığını ve deneyimi/baskıyı etkileme ya da belirleme gücü açısından eşit önemde olduğunu kabul eder. Ama bu önsel kabul, empirik düzeyde söz konusu sosyal kategorilerin birlikte ele alınmasına yetmediği için sosyal kategoriler birbirinden bağımsız değerlendirilirler. Bu yaklaşım, daha sonra Psikoloji ve Sosyal Psikoloji disiplinlerindeki niceliksel araştırmalara kesişimselliği entegre etme çabalarında sorunlaştırılan değişkenlerin temel etkisi ve bunların etkileşimi meselesini çok iyi yansıtır. Kesişimsellik yaklaşımı ise diğer iki yaklaşımdan kategorik olarak farklıdır. Bu yaklaşımda sosyal kategorilerden birini diğerinin önüne geçmesi ya da daha baskın olması zaten söz konusu olamaz. Ama daha kritik olan nokta sosyal kategorilerin hepsinin varlığını ve eşit önemde olduklarını kabul ettikten sonra bu sosyal kategorilerin empirik düzeyde ayrı ayrı “değişkenler”miş gibi nasıl ya da ne kadar etkileştiklerini analiz etmek değil, örneğin ırk ve toplumsal cinsiyetin o belirli bağlamda karşılıklı birbirini kurarak, tek bir “değişken” olarak etkisini inceleyebilmektir. Giriş bölümündeki örnek buradaki yaklaşımlara uygulanırsa şöyle denilebilir: Ne “siyah” olmak “kadın” olmaktan daha

ezici bir deneyimdir (ya da tersi), ne de sadece “siyah” olmak veya sadece “kadın” olmak “siyah kadın” deneyimi için yeterlidir. “Siyah kadın” olarak nasıl marjinalleştirilme yaşandığını sadece “siyah kadın” kategorisinin doğası araştırılarak anlaşılabilir. Bunu, Bowleg’in (2008), makalesinin başlığı da olan şu formülü çok iyi ifade eder: Siyah + Lezbiyen + Kadın \neq Siyah lezbiyen kadın. Kesişimsellik literatüründe sosyal kategorileri tek tek özcü bir biçimde tanımlayan ve onları mekanik olarak birbirine eklenmesiyle kesişimselliğin anlaşıldığı modele eklemeli model adı verilir. Bu modele karşı çıkan tüm feminist araştırmacılar sosyal kategorilerin birbirinden ayrılamayacağını, aksi takdirde bunların kesişimindeki baskıların ve marjinalleştirilmelerin görülemeyeceğini ileri sürerler. Ancak sosyal kategorilerin ya da sosyal kimliklerin ve bunlar yoluyla işleyen baskı sistemlerinin (ataerkillik, kapitalizm vb.) kesiştiklerini söylemek, mantıksal olarak, son tahlilde ayrı olduklarını söylemek anlamına da gelir; zira ayrı olmayan entiteler kesişemez. Eleştirel realist perspektiften kesişimselliği analiz eden Gunnarsson (2017) sosyal kategorilerin/kimliklerin/baskı sistemlerinin birbirinden ayrılabilirliği ve ayrılamazlığı meselesini “ya o, ya o” yaklaşımıyla değil “hem o, hem o” yaklaşımıyla anlaşılması gerektiğini iddia eder. Diyalektik eleştirel realist görüşe göre varlık, farklı parçaları ve boyutları içsel olarak hem birbirine bağlı hem de görece birbirinden özerk açık uçlu bir bütündür. Dolayısıyla parçaların/boyutların ne ayrılabilirliği ne de ayrılamazlığı mutlaktır. Bu, “birlik içinde farklılık (*difference-in-unity*)” fikrini ifade eder. Gunnarsson’a göre, bu fikir, “kesişen kategorilere uygulandığında, toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite/sosyal sınıf gibi kategorilerin sürekli biçimde birbirlerini kurdukları ve somut öznelerde ve toplumsal süreçlerde kesintisiz bir şekilde birleştikleri gerçeğine rağmen onların ayrı tutulmalarına da izin verir.” (Gunnarsson, 2017: 118). Zira eleştirel realist perspektif gereğince bir entitenin özerk olabilmesi için özelliklerinin ve etkisinin tamamen diğerinin özelliklerinden çıkarsanamıyor ve diğerinin özellikleri tarafından açıklanamıyor olması gerekir. Bu durumda ırk/etnisite, toplumsal cinsiyet, sosyal sınıf vb. kategorilerinin özünde bir araya gelerek kesişmesi ve ataerkillik, kapitalizm ve ırkçılık gibi baskı sistemlerinin birbirinden ayrılabilir etkileri olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Feminist ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında kesişimselliğin teorik kullanımlarının sorunlaştırıldığı aynı alan metodolojik sorgulamanın da önemli bir konusudur. Diğer bir deyişle metodolojik açıdan sosyal kategoriler arası ilişkinin nasıl anlaşılabilirliği sorusu önemlidir. Kesişimsellik literatüründe kesişimsellik teorisi/paradigmasına dair metodoloji tartışılırken hiç kuşkusuz McCall’un (2005) bu tartışmaya yaptığı temel katkı referans alınır. McCall sosyal kategorilerin kesişimselliğinin karmaşıklığını betimleyebilmek üzere

üçlü bir sınıflandırma yapar: Kategori-karşıtı karmaşıklık, kategoriler arası karmaşıklık ve kategori-içi karmaşıklık. Kategori-karşıtı yaklaşım sosyal kategorileri yapı-söküme tabi tutar ve onları reddeder. Yani bu yaklaşım ırk/etnisite, toplumsal cinsiyet veya sosyal sınıf gibi kategorilendirmelerle insan deneyimlerinin anlaşılamayacağı fikrine dayanır. Kategoriler arası yaklaşım, kesişimsellik çalışmalarında McCall'a göre en az bilinen ve kullanılan yaklaşımdır. Bu, sosyal kategorilerin varlığını stratejik olarak kabul eden bir yaklaşımdır. Zira sosyal kategoriler arası eşitsizlik araştırılmak isteniyorsa, öncelikle stratejik de olsa bu kategorilerin varlığının kabul edilmesi gereklidir. Kesişimsellik teriminin bizatihi türetildiği durum, kategori-içi yaklaşımdır. İlk yaklaşımda kategoriler reddedilir. İkinci yaklaşımda kategorilerin varlıkları stratejik olarak kabul edilir. Kategori-içi yaklaşımda ise bir taraftan ilk yaklaşımda olduğu gibi kategori sınırları sorgulanır, yani kategorilere yönelik eleştirel bir duruş vardır ama aynı zamanda sosyal kategoriler verili bir zamanda istikrarlı ve süreğen ilişkileri içeren yapılar olarak görülür.

Sosyal kategorileri bir teorik ve metodolojik araç olarak kullanmak sözkonusu olduğunda sorulacak en önemli sorulardan biri bu araçların bize ne fayda sağlayacağıdır. Carastathis'e göre (2014), kesişimsellik, sosyal kategorilerle ilişkili başka teorik ve metodolojik araçların yapamayacağı dört işlevi yapmaya muktedirdir: Eşzamanlılık, karmaşıklık, indirgenemezlik ve kapsayıcılık. İster bireylerin günlük deneyimleri düzeyinde ister kurumsal pratikler düzeyinde olsun, sosyal kategorilerin insan yaşamında nasıl işlevsellik kazandığı, kesişimselliğin bu dört temel özelliği sayesinde açıklanabilir. İlk olarak, kesişimsellik sayesinde sosyal kategorilerin eşzamanlı işlevsellik gösterdiği düşünmek mümkün hâle gelir. Eşzamanlılık fenomenolojik ve ontolojik olarak iki şekilde anlaşılabilir: Eşzamanlılık fenomenolojik olarak ele alındığında kesişimsellik, baskıların aynı anda nasıl deneyimlendiğini anlamamızı sağlar. Eşzamanlılığın ontolojik düzlemde düşünülmesi ise kesişimselliğin kurumsallaşmış pratiklerde baskı sistemlerinin birbirlerini karşılıklı kurmalarını ve iç içe geçmelerini teorileştirme imkânı verir. İkinci olarak, kesişimselliğin sağladığı fayda tekçi yaklaşımların tersine, hem deneyimsel hem de yapısal karmaşıklığı açıklayabilmesidir. İndirgenemezlik sosyal kategorilerin çalışılmasında kesişimselliğin sağladığı başka bir olanaktır. Bu, baskıyı tek bir kurucu kategoriye indirgemek ve bu kategoriye ontolojik bir ayrıcalık vererek açıklamak yerine baskının çoklu, merkezsiz ve karşılıklı oluşturucu güç eksenlerinin etkileşimiyle açıklanması anlamına gelir. Kesişimselliğin dördüncü faydası kapsayıcılıktır. Kapsayıcılık, bir teorik paradigma olarak kesişimselliğin hegemonik feminizmin beyaz solipsizmine, elitizmine karşı, "kadın" kategorisinden dışlananları kapsayan düzeltici bir edimdir.

Kesişimselliğin Psikolojideki serüveni

Kesişimselliğin Psikolojiyle nasıl bir ilişkisi vardır ya da kesişimsellik kavramı/teorisi Psikolojide nasıl alımlanmıştır sorusu farklı eksenlerde cevaplanabilecek bir sorudur. Her şeyden önce bu soruya “hangi Psikoloji” sorusuyla karşılık verilebilir. Günümüzde artık her ne kadar sömürgecilik sonrası bir dönemden söz ediyor isek de Psikolojide (tüm alt alanlar dahil) ve Sosyal Psikolojide dünyadaki tüm çalışmalara büyük ölçüde İngilizce konuşulan toplumlar hakim olmuştur. Bu minvalde iki odak olarak Kuzey Amerika ve Batı Avrupa Psikolojisi ve Sosyal Psikolojisinden söz edilebilir. Literatürde ağırlıklı olarak Kuzey Amerika psikolojisinin kesişimsellik karşılığı ve bu karşılığa ilişkin tartışmalar mevcuttur. Bu bağlamda en sık başvurulan referanslardan biri Cole’un (2009) *American Psychologist* için yazdığı makaledir. Bu makalede Cole, Kuzey Amerikan psikolojisinin kesişimsellik perspektifi/paradigması ile karşılığının diğer sosyal bilimlere göre geç ve daha yavaş olduğunu ifade eder. Tartışmalara bakıldığında, geç ve yavaş olması bir yana, bu karşılığın hiç kolay olmadığı da rahatlıkla düşünülebilir. Bu karşılığın mahiyeti, “kesişimsellik mi psikolojiyi dönüştürecek yoksa psikoloji mi kesişimsellik yaklaşımını dönüştürecek” sorusuyla özetlenebilir (Grazanka, 2014). Kuzey Amerikan psikolojisi ile kesişimsellik yaklaşımı arasındaki ilişkiyi bu soruyla ele almak, kesişimsellik kavramının/yaklaşımının en azından bazı versiyonları ile Psikoloji ve Sosyal Psikolojide baskın olan pozitivist-empirisist yaklaşım (gerek Kuzey Amerika’da güçlü olan feminist empirisizm gerekse Psikolojinin tüm alanları ve Sosyal Psikoloji) arasında bir kan uyuşmazlığı olduğunu göstermektedir. Ama diğer taraftan *Feminism and Psychology* dergisinin temsil ettiği türden bir feminist psikoloji çizgisi açısından, yani ağırlıklı olarak post-yapısalcı ya da Psikolojideki ve Sosyal Psikolojideki adıyla sosyal inşacı yaklaşımlar açısından böyle bir kan uyuşmazlığı yok gibi görünmektedir. Zira bu dergide kesişimsellik yaklaşımını/metodolojisini kullanan çalışmaların yayınlanması bir yana (örneğin, Okuyan, 2018), kesişimsellik yaklaşımı derginin amaçlarından biridir ve derginin yayın politikasına dair editoryal tutumu yansıtır. (Macload, Marecek ve Capdevilla, 2014).

Özgül olarak Sosyal Psikolojinin kesişimsellik yaklaşımı ile nasıl bir karşılığa yaşadığı sorusuna verilen cevap da Psikolojininkinden çok farklı değildir. Aslında ister analitik bir kavram, ister teorik bir yaklaşım isterse de metodolojik bir yaklaşım olarak ele alınsın, kesişimselliğin sosyal kategorilerin doğası, sosyal kategorilere aidiyet, yani sosyal kimlik ve bu aidiyetler temelindeki yaşanan deneyimler ya da sosyal kategorilerin ortaya çıktığı daha geniş yapısal ve güç ilişkileriyle ilgili olduğu düşünüldüğünde, Sosyal Psikoloji disiplini için vazgeçilmez bir çerçeve olduğu da çok açık hale

gelir. Bowleg de (2017) kesişimselliği, Sosyal Psikolojide olması gerekenden daha az kullanılan ama çok temel bir teorik çerçeve olarak görmektedir. Irk/etnisite, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, sosyal sınıf, sağlam/sakat bedenlilik temelindeki kimlikleri ve bu kimliklere bağlı olarak ortaya çıkan ve toplumsal bir problem olarak görülen kalıpyargı, önyargı ve ayrımcılığın temel çalışma konuları olduğu bir disiplinde, tam da bu konuları analiz etmek ve açıklamak için 1989'da adı konulmuş ama aslında fikir olarak daha geriye giden ve 2000'lerden itibaren de inanılmaz miktarda bir literatürün üretildiği bu çerçevenin Sosyal Psikolojideki yokluğunu anlamak gerçekten oldukça zordur. (Batı) Sosyal Psikoloji(sin)de sosyal kategorilerin ele alınmasında kesişimsellik anlayışının yokluğu, ayrımcılık analizlerinin ne kadar yetersiz olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ana akım sosyal psikolojide ırkçılığın daha çok erkekleri, cinsiyetçiliğin de daha çok beyaz kadınları etkilediği gibi bir varsayım olduğu ileri sürülmektedir (Goff ve Kahn, 2013; Bowleg, 2017). Bunun da, kadınların deneyimlerindeki ırkçılığı göz ardı ederek erkek merkezli bir ırkçılık anlayışı üretirken, cinsiyetçilik anlayışında beyaz kadınların deneyimlerine ayrıcalık tanıyıp diğer kadınların deneyimlerini göz ardı ederek cinsiyetçiliğin kapsamını daralttığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, ırkçılık tanımlamaları bir dereceye kadar cinsiyetçi, cinsiyetçilik tanımlamaları ise bir dereceye kadar ırkçıdır. Aslında aynı sosyal psikolojik tutum, Türkiye gibi ırkçılığın siyahlık-beyazlık ekseninde işlemediği ırkçılık olgularında da gözlenebilir. Örneğin Suriyelilere yönelik düşmanlık ırkçılık temelinde değerlendirilirken bu ırkçılık biçiminin cinsiyetçilik, yaşçılık ya da sınıfçılık içerip içermediği ya da ne kadar/nasıl içerdiği sorusu dışarıda bırakılmaktadır. Diğer yandan Sosyal Psikoloji disiplininin bireyi merkeze koyan bakış açısı kesişimsel yaklaşımın gerektirdiği toplumsal/yapısal koşulları (ekonomi, politika, toplumsal kurumlar ve işleyişleri) göz önüne almadığı için toplumsal kategorilerin tarihsel ve kültürel bağlam içinde ortaya çıkışı ve işleyiş dinamiklerini açıklama gücünden yoksun olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle de toplumsal kategorilendirme pratikleri ve bunların toplumsal yaşamda yarattığı problemler toplumsal eşitsizlik olarak değil, insan zihninin işleyişinin “doğal” ve “nötr” sonuçları gibi görünür. (Bowleg, 2017). Oysa Bowleg' göre (2017:508-509) “kesişimsellik, bireysel deneyimin gerçekleştiği mikro düzeyde ırk, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, sosyo-ekonomik statü ve sağlamlık/sakatlık gibi çoklu sosyal kimliklerin, makro sosyal-yapısal düzeyde birbirine kenetlenmiş ayrıcalık ve baskı sistemlerini (yani ırkçılık, cinsiyetçilik, heteroseksizm, sınıfçılık) açığa çıkarmak için nasıl kesiştiklerini vurgulayan eleştirel, teorik ve analitik bir çerçevedir.”

Shields (2008) gruplar arasındaki güç ilişkilerini inceleyen ya da geleneksel metodolojileri çok boyutluluğu ve değişkenler arasındaki dinamik

ve kompleks ilişkileri çalışma kapasitesi olan disiplinlerin kesişimselliğın etkisine daha açık olduğunu ileri sürer. Bu durumda, kesişimselliğın hem (ana akım) Psikoloji disiplini hem de (ana akım) Sosyal Psikoloji disiplinine meydan okuduğú kolayca söylenebilir. Eğer durum buyrsa, kesişimsellik ile (anaakım) Psikoloji ve Sosyal Psikoloji arasındaki bu gerilimli karşılaşma hem özgül olarak bu konuda önemlidir hem de Psikoloji ve Sosyal Psikoloji disiplininin disiplin dışı teori/yaklaşım/metodoloji ile karşılaşmasındaki zorlukları gösteren bir mikrokozmoz yaratması itibari ile önemlidir. Yukarıda değinildiğú gibi, Bilge (2013) kesişimsellik hakkındaki tartışmaların disiplinlerin içindeki güç mücadelesinin göstergesi olduğunu ifade eder. Bu minvalde kesişimsel bilgi üretme kriterinin “üretilen bilginin kurumsal başarısı değil hegemonya karşıtı” niteliğú olduğú konusunda uyarı da yapar. Psikoloji ve Sosyal Psikoloji disiplinleri de ne bu uyarıdan ne de bu güç mücadelelerinden muafır.

Kesişimsellik yaklaşımını Psikoloji disiplinine taşımak isteyen psikologlar, kesişimsellik ve Psikolojinin nasıl bir araya gelebileceğini tartışmadan önce ya da aslında bunu tartışabilmenin zeminini kurmak için kesişimselliğın Psikolojiye neden ve nasıl katkı yapacağını vurgulamak istemişler, hatta adeta disiplindeki araştırmacıları kesişimselliğın psikolojiye olumlu bir katkısı olacağına ikna etmeye çalışmışlardır. Örneğın Rosenthal (2016) kesişimselliğın ABD Psikolojisinin gündemine toplumsal adalet ve eşitliğı almak için iyi bir fırsat yarattığını düşünmektedir. Rosenthal kesişimsellik sayesinde Psikolojinin gündemine alınabilecek sosyal kategorilere bağılı eşitsizliklerin sonuçlarına dikkat çekerek Psikolojinin toplumsal eşitsizlikleri çalışmasının meşruiyetini kurmaya çalışmaktadır. Daha spesifik olarak toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite, cinsel yönelim, yaş, HIV gibi sosyal kategorilere bağılı olarak yaşanan ayrımcılık ve damgalanma deneyimlerinin beden imgesi, eğitimle ilgili sonuçlar, sağıık davranışları, iş tatmini, mental ve fiziksel sağıık, benlik-saygısı, yaşam kalitesi, ilişki kalitesi vb. üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır. Eğer Psikoloji disiplini insanların sağıık ve iyilik hallerini teşvik etmeyi amaçlayan bir disiplinse, ki APAya göre böyle, o hâlde psikolojinin sonuçları dolayısıyla toplumsal eşitsizlikleri çalışmasında bir sorun olmamalıdır. Rosenthal Psikoloji biliminin birinci görevini insan davranışını anlamak, ikinci görevini ise insanın iyilik durumunu teşvik etmek olarak koyduğunda, kesişimsellik çalışmasını ikinci görevle meşrulaştırmakta ve ilk göreviyle herhangi bir bağlantısı olup olmadığını sorgulamamaktadır. Oysa “insan davranışını anlamak” denildiğinde toplumsal bağlamı içindeki insan davranışını anlamak kastediliyorsa, ki ideal olarak öyle olmak durumundadır, insan davranışlarının kendisi zaten toplumdaki verili güç ilişkilerinin içine gömük olduğú için toplumsal eşitsizlikleri sanki davranışa

dışsal, davranıştan ayrı bir toplumsal olguymuş gibi görmeye gerek kalmayacak ve toplumsal eşitsizlikleri analizin odağına koymak için herhangi bir meşrulaştırma ya da haklılaştırma çabası gerekmeyecektir.

Rosenthal sonuçları aracılığıyla toplumsal eşitsizliklerin kesişimselliğini çalışmayı haklılaştırmaya çalışırken aynı zamanda bunu çalışmanın Psikolojinin bilimselliğiyle çelişmediğini vurgular. Ancak insanlara yardım etme amacıyla da olsa Psikolojinin, ajandasına toplumsal adalet ve toplumsal değişmeyi koyması bilimsel “yanlılık suçlamasıyla karşılanmaktadır. Hatta ABD Psikolojisi ortamında bu hedeflerin “liberal” görüldüğü için disiplinde muhafazakârlara karşı bir yanlılık ürettiğinden endişe edilmektedir. Oysa bilimsellik ile bilimsel çalışmalarda sosyal adaleti bir etos ya da ilke olarak kabul etmek arasında bir çelişki olmadığını, tam tersine Psikolojinin ve Sosyal Psikolojinin sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde çalışma yapması gerektiğini savunanlar vardır (örneğin Hammock, 2018; Grzanka, 2014, 2020). Bu bağlamda Hammock’ın Sosyal Psikolojide sosyal adaletle ilişkin empirik çalışmalar için önerdiği ilkelerin Psikoloji ve Sosyal Psikolojideki kesişimsellik çalışmaları için de geçerli olduğu iddia edilebilir (Warner, Settles ve Shields, 2016; Grzanka, 2020). Bu ilkeler şunlardır; sosyal dünyaya ilişkin eleştirel bir ontolojik perspektife sahip olmak, (araştırmacıların) normatif bir duruşları olduğunu varsaymak, madunlarla ittifak kurmak, sadece baskının kurbanlarını değil direnenleri de analize sokmak suretiyle direnmeyi analiz etmek ve sadece dünyadaki adaletsizlikler hakkında bilgi üretmekle yetinmeyip ürettikleri bilimsel kanıtları ve bir uzman olarak otoritelerini toplumsal değişme için kullanmak.

Kesişimsellik kavramı/yaklaşımının Psikolojiye ve Sosyal psikolojiye entegre etme girişimini meşrulaştırmak için başvuru başka bir yol, kesişimselliğin psikoloji/sosyal psikoloji araştırmalarının katılımcılarının demografilerini nasıl sorunlaştırdığını göstermektir. McCormick-Huhn, Warner, Settles ve Shields’a (2019) göre kesişimsellik sayesinde psikoloji araştırmalarının nasıl yanlı popülasyonlardan toplanan verilerle yürütüldüğünü görmek mümkün hale gelir. APA dergilerinde hali hazırda yayımlanan araştırmaların % 96’sının Batılı/Beyaz, Eğitilmiş, Endüstrileşmiş, Zengin ve Demokratik (WEIRD, Western/White, Educated, Industrialized, Rich, Democratic) popülasyonlarla gerçekleştirildiğini, oysa bu toplulukların dünya genelindeki nüfusun sadece %12’sini oluşturduğu vurgulanmaktadır (McCormick-Huhn ve ark., 2019). ABD’deki Kadının Psikolojisi alanında da durum pek farklı değildir. Cole (2009) Kadının Psikolojisi alanında bilinenlerin beyaz ve orta sınıf öğrencilerden alınan verilere dayandığını söyler. Türkiye’de de psikoloji araştırmalarının çoğunun üniversite öğrencilerinden toplanan verilerle gerçekleştirildiği düşünülürse, Türkiye’deki üniversite

öğrencilerinin “demografik” profillerinin araştırmanın sonuçlarının genellendiği toplumu ne kadar temsil ettiği sorusunu sormak kaçınılmazdır. Ayrıca Türkiye bağlamında üniversite öğrencilerinin “WEIRD” popülasyon olup olmadığı ya da ne kadar/hangi açıdan “WEIRD” popülasyon olarak nitelendirebileceği de kendi katılımcılarımızı tanımak açısından ilginç bir tartışma konusu olarak önümüzde durmaktadır.

Elbette keşimselliğin Psikoloji ve Sosyal Psikoloji için nasıl ve neden önemli olduğunu söylemekle araştırma pratiklerine nasıl dahil edilebileceğini söylemek bir ve aynı şeyler değildir (Cole, 2009; Shields, 2008). Keşimselliğin psikolojiye geç ve güç girmesini Cole (2009) keşimsellik yaklaşımının Psikolojide empirik araştırmalarda nasıl ele alınacağına dair bir rehber olmamasına bağlamaktadır. Bunun anlamı keşimselliğin empirik araştırmalara operasyonel bir şekilde dahil edilemediği sürece Psikolojinin dışında kalacağıdır. Cole keşimsellik yaklaşımını/paradigmasını Psikolojiye uygun hale getirmek için psikoloji araştırmalarında sosyal kategorilere ait üç soru sorulmasını önermektedir. İlk söz konusu sosyal kategorinin kimleri içerdiği sorusudur. Cole, sosyal kategorilerin keşimsel doğasının bu soru sayesinde üzerinde düşünülecek bir konu haline geleceğini ve araştırmacının dikkatini kategori içindeki farklılıklara çekeceğini düşünmektedir. Bazı grupların psikoloji literatüründe yeterince temsil edilmediğini ifade eden Cole, keşimselliği buna bir çare olarak da görmektedir. Cole’un önerdiği ikinci soru, toplumsal kategorilerin, toplumsal ve maddi yaşamı yapılandıran güç hiyerarşileri içinde kavramlaştırılmasıyla ilgilidir. Keşimsellik kavramı tarihsel olarak marjinalleştirilmiş kimlikler/kategoriler üzerinden geliştirilmiştir. Ancak Psikoloji ve Sosyal Psikoloji kimlikleri/kategorileri birincil olarak benzerlik/farklılık ekseninde gördüğü için bu bakışta eşitsizliğe yer yoktur. Oysa ırk, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf, cinsel yönelim gibi toplumsal kategoriler, aralarında sadece benzerlik ve farklılıklar olan grupları betimlemez, tarihsel ve süregiden politik, toplumsal ve maddi eşitsizlikleri içerirler. Cole toplumsal gruplar arasındaki eşitsizliğe odaklanmanın psikologların ırk, toplumsal cinsiyet gibi kategorileri bireylerin özellikleri gibi görmek yerine yapısal kategoriler ve toplumsal süreç olarak görmelerine yardımcı olacağını ileri sürer. Ve bununla ilişkili olarak bireyleri ve grupları kültürel ve tarihsel bağlama gömük olarak görmeye de yardımcı olacağı umulur. Cole’un psikologlara önerdiği üçüncü soru sosyal kategorileri yeniden kavramlaştırırken kategoriler arasındaki farklılıkları değil, benzerliklere ya da ortaklıklara odaklanmalarıdır. Bu üç soru da psikologların hem kendi disiplinlerine hem de bilimsel araştırma süreçlerine bakışlarında oldukça radikal bir değişikliği talep eder. Nitekim Cole (2009) da bu

soruların psikologların sosyal kategorileri kavramlaştırmasında paradigmatik bir değişikliğe işaret ettiğini söyler.

Kesişimsellik yaklaşımının Psikolojiye epistemolojik ve metodolojik açıdan meydan okuyup okumadığı ve okuyorsa da bunu nasıl yaptığına ilişkin tartışma için *Psychology of Women Quarterly* dergisinin 2016 yılında arka arkaya yayınladığı iki özel sayısındaki birbiriyle etkileşimli olarak yazılan makaleler iyi bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu iki sayı, Else-Quest ve Hyde'ın (2016a; 2016b) kesişimselliği çeşitli epistemolojik konum ve metodlarla ilişkilendirerek tartıştığı ve kesişimselliğin psikolojide niceliksel araştırma yöntemlerine uygun olup olmadığı ve niceliksel araştırma yöntemlerine nasıl uyarlanabileceği hakkındaki iki makale ve diğer feminist psikologların bu iki makaleye yaptıkları eleştirileri içeren makalelerden oluşmaktadır. Kesişimselliği bir “yanlışlanabilir teori” olarak değil, eleştirel bir teori olarak gören Else-Quest ve Hyde (2016a), ilk olarak, Psikolojide kesişimselliğin niceliksel araştırma yöntemleriyle kullanma fırsat ve olasılıklarını değerlendirmek ve böylelikle de kesişimsel yaklaşımın Psikoloji disiplininin tamamına yaymayı amaçladıklarını ifade ederler ve bu amaca ulaşmak için de öncelikle kesişimselliğin Psikoloji için nasıl bir epistemolojik meydan okumayı barındırdığına odaklanırlar. Üç epistemolojik konum arasında, (pozitivizm, sosyal inşacılık ve duruş teorisi) kesişimsellik yaklaşımının en uyumsuz olduğu epistemolojik konumun pozitivizm olduğunu kabul ederler, ancak feminist empirisizmin kesişimsellik fikriyle uzlaşabileceğini iddia ederler.

Warner, Settles ve Shields (2016) Else-Quest ve Hyde'ın kesişimselliği eleştirel bir teori olduğu fikrine katılarak, yazarların kesişimsellik bağlamında epistemolojik tartışma yürütmelerini çok değerli bulurlar. Zira, onlara göre pozitivist geleneği reddeden feminist psikologlar hariç psikolojide araştırmacılar yararlandıkları teorilere ilişkin epistemolojik tartışma yürütmemektedirler. Warner, Settles ve Shields (2016) araştırmacıların epistemik konumlarının farkında olmalarının ve bunu açıkça ortaya koymalarının çok önemli olduğunu, aksi takdirde temel varsayımlarımızın farklı olduğunu bilmeden iletişimin de mümkün olamayacağını ifade etmektedirler. Epistemolojileri görünür kılmak kesişimselliğin psikolojik araştırmalara nasıl uygulandığını tartışmak için bir dil sağlayacaktır. Hali hazırda Psikolojide yüksek statülü ve alanda meşruiyet sağlayan dergilerde yayınlanan araştırmalar, pozitivist ve post-pozitivist epistemolojik çerçevede gerçekleştirilir. Oysa Else-Quest ve Hyde'ın belirttiği gibi bunlar dışında sosyal inşacılık ve duruş epistemolojisi de kesişimselliği çalışmaya elverişli epistemik konumlardır. Warner, Settles ve Shields (2016), Else-Quest ve Hyde'ın kesişimsellik çalışmalarında sözünü ettikleri üç epistemolojik

konunun çerçevesini Psikolojide keşimsellik çalışma olanağı açısından değerlendirerek genişletmeleri önerisinde bulunmaktadırlar. Diğer yandan yazarlar Else-Quest ve Hyde'in keşimselliği Psikolojide birincil olarak feminist empirisizmle ilişkilendirerek bu yaklaşımı güçlendirmeye çalıştıklarını saptayarak, epistemolojiler arasında ilişki kurmamalarını eleştirmektedirler. Son olarak, Warner, Settles ve Shields (2016), Else-Quest ve Hyde'in keşimselliğin Psikolojideki dominant perspektiflere nasıl meydan okuduğuna vurgu yapmaları gerektiğini ifade etmektedirler. Onlara göre keşimselliğin şu üç alanda disiplinde dönüştürücü etki yaratma potansiyeli vardır: sosyal adalete bağlılık, dominant bilgi paradigmalarına meydan okumak ve disiplinler aracılığına değer vermek.

Else-Quest ve Hyde'in keşimsellik bağlamında Psikolojiye özgü olarak yaptığı epistemolojik tartışmaya belki de en keskin eleştiri Marecek'ten (2016) gelmiştir. Yazar çok açık bir biçimde keşimselliğin pozitivist paradigmaya sığdıracak bir teori/yaklaşım olmadığını iddia etmektedir. Ona göre keşimselliği ortodoks Psikolojinin sınırları içine sığdırmak için onun çok temel parçalarını atmak ya da bir kenara koymak gerekir. Marecek (2016) keşimsellik bağlamındaki bu epistemolojik tartışmaya üç noktadan katkı yapar: ilki keşimselliğin Psikolojide nasıl tanımlandığı ya da anlamlandırıldığı meselesidir. İkincisi keşimsellik ile feminist psikoloji arasındaki bazı gerilimleri açığa çıkarmak ve son olarak keşimsellik çalışmalarında niceliksel yaklaşımı tamamlamak üzere söylemsel yaklaşımın kullanımını önermektedir.

İlk olarak Marecek (2016) Psikolojide keşimselliği bireylerin mülkü ya da bireylere ait bir özellikmiş gibi gören anlayışları eleştirir. Keşimsellik bazı insanların sahip olduğu bazı insanların sahip olmadığı bir mülk/özellik değildir. Ona göre, keşimsellik teorisinin odağı, (tahakküm kuran) tabakalaşma sistemlerine bağlı sosyal kategorilerdir. İnsanlar değil, sosyal kategoriler keşir. İkinci olarak Marecek (2016) keşimsellik ile feminist psikoloji arasındaki ilişkide bazı gerilim noktaları saptar. Bunlardan biri Psikolojinin birey odaklı, keşimselliğin ise sosyokültürel odaklı olmasıdır. Psikolojinin bireyci toplumsal cinsiyet modelinin tam tersine keşimsellik teorisyenleri genellikle yapısalcı bir model benimsenler. Toplumsal cinsiyeti ya da cinsiyet kategorilerini ve diğer kategorileri kişisel kimliğin bileşenleri olarak değil, sosyal hiyerarşileri oluşturan bloklar olarak görürler. Odak noktaları bireyin "içinde" değil (düşünceler, duygular ve deneyimlere dair bireysel farklılıklar değil), bireyin dışındadır (karışık sosyal tabakalaşma sistemleri ve bunları destekleyen kültürel anlamlar). Keşimsellik teorisi ile feminist psikoloji arasındaki diğer bir gerilim noktası keşimsellik teorisyenlerinin sosyal kategorileri belirlenmiş değil, olumsal olarak görmesidir. Yani sosyal

kategorilerin anlamları, içerdikleri imalar ve belirginlikleri tarihsel ve politik dinamiklere göre değişmektedir. Elbette insanların kimlikleri değişmez ama kimliklere yüklenen anlamlar tarihsel ve kültürel olarak değişir. Örneğin, kişinin kadın kategorisine aidiyeti sabittir ama o kişinin kadınlık deneyimleri o kategoriye yüklenen tarihsel ve kültürel anlamlar bağlamında değişir.

Psikoloji ve kesişimsellik bağlamında Else-Quest ve Hyde'ın (2016a) makalesi ve bu makaleye verilen tepkiler çerçevesinde yürütülen epistemolojik tartışma, yine Else-Quest ve Hyde'ın (2016b) bu kez tartışmanın odağını daha somut olarak metodolojiye kaydırmasıyla devam etmiştir. Yazarlar, bu çalışmada, Psikolojide niceliksel araştırmalara kesişimsel yaklaşımın hangi yollarla entegre edilebileceğini tartışır ve buna ilişkin teknikler önerirler. Söz konusu teknikler kesişimselliği kişisel değişken ya da uyarıcı değişken olarak çerçevelemeyi, gruplar arası dizaynın kesişimsellikteki çok düzeyliliği anlamak için kullanılması, tabakalandırılmış tesadüfi örneklem alma ve amaçlı örneklem alma vb. içermektedir. Bunun yanında yazarlar, çoklu temel etkiler ve etkileşimler, çok düzeyli modelleme, kişi-merkezli modeller gibi veri-analiz yöntemlerini de kesişimsellik açısından değerlendirmişlerdir. Bu çalışmaya da *Psychology of Women Quarterly* dergisinin aynı sayısında çeşitli eleştirel katkılar yapılmıştır.

Bowleg ve Bauer (2016) kesişimselliği Psikolojinin niceliksel araştırma yöntemlerine nasıl uygulanacağına yönelik çeşitli öneriler getiren Else-Quest ve Hyde'a (2016b) temel olarak üç eleştiri yöneltirler: Kesişimsellik araştırmalarında güç ve sosyo-yapısal bağlamı daha açık bir biçimde vurgulayan yöntemsel yollar bulmak (birey düzeyindeki değişkenlerin mekanik olarak grup düzeyinde toplanması değil, grup düzeyindeki değişkenlerin dahil edilmesi), karma yöntemler kullanmak (farklı sosyal kategori üyelerinin, deneyimleri arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri nasıl anlamlandırdıklarını önce niteliksel yöntemlerle araştırmak ve daha sonra bunları niceliksel yöntemlerle teste tabi tutmak) ve geleneksel örneklem alma metodlarıyla ulaşılamayan marjinal topluluklara yeni örneklem alma yollarıyla ulaşmak. Bunlar dışında Bowler ve Bauer (2016) çoklu temel etki analizinin kesişimsellik olarak görülmesine karşı çıkarlar, bu analizin eklemeli model yaklaşımına dayandığını ileri sürerler. Ayrıca kesişimselliği nicelleştirmek için kullanılan tüm yöntemlerde kesişimselliğin nötr bir olgu olmadığının unutulmaması ve araştırmacıların yöntemlerini uygularken toplumsal adalet ilkesine sadık kalmalarının önemini vurgularlar.

Warner (2016) da Else-Quest ve Hyde'a kesişimselliğin çatışmalı bir teori/ yaklaşım olduğunu hatırlatarak teori ya da yaklaşımın sadece bir tanımını benimseyerek metodolojik seçimler yapılmaması konusunda uyarı yapar.

Buradan hareketle yazar, Else-Quest ve Hyde'nın kesişimselliği değişkenlerin temel etkileri ve bunların etkileşimleri olarak görmelerinin ve ayrıca kişisel ve durumsal değişken olarak temsil etmelerinin problemlili olduğuna dikkat çeker. Toro ve Yoshikawa (2016) da diğer yazarlarla Psikolojide geleneksel yöntemlerin (örneğin: istatistiksel etkileşim) kesişimselliğe karşılık gelemeyeceği eleştirisini paylaşır ve bunun kesişimsellik yaklaşımını sulandıracağını ileri sürerler. Bu yazarlar da kesişimsellik çalışmalarında nitel yöntemlerin nicel yöntemleri desteklediği karma yöntemler kullanılmasını tavsiye ederler.

Sonuç

Bu çalışmada kesişimselliğin ilk önce genel olarak feminist ve toplumsal cinsiyet çalışmalarında yol açtığı tartışmalar ele alınmıştır. Temel olarak kesişimselliğin doğasına ve tarihine yönelik farklı yaklaşımların varolduğu ve bunlar arasında kesişimselliğin kullanımları ve bunun politik sonuçları açısından ciddi gerilimlerin olduğu ifade edilmiştir. Kesişimsellik ile ilgili teorik tartışmalarda sosyal kategorilerin arasındaki ilişkilerin nasıl ele alındığına odaklanılmış ve eklemeli olmayan kesişimsellik modelinin teorik önemi gösterilmeye çalışılmıştır. Metodolojik açıdan kesişimsellik olgusu da McCall'un yaptığı sınıflandırma temelinde betimlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde kesişimsellik ile Psikoloji (ve Sosyal Psikoloji) arasındaki ilişki mercek altına alınırken, ilk önce kesişimselliğin bu disiplinlere girmesinin nasıl zorluk yarattığı gösterilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak feminist psikologların kesişimselliğin nicel psikolojik araştırmalara epistemolojik ve metodolojik açıdan nasıl entegre edileceğine dair yaptıkları tartışmalar değerlendirilmiştir. Epistemolojik açıdan kesişimselliğin pozitivist paradigmaya entegre etme çabalarına temel olarak iki eleştiri gelmiştir: Pozitivist paradigmayı reddetmeyip başka paradigmaların da hesaba katılması ve paradigmalar arası etkileşimleri dikkate alma çağrısı yapan eleştiri. Diğerisi ise pozitivist paradigmanın kesişimsellik çalışması için uygun ya da yeterli olmadığını ileri süren eleştiri. Kesişimselliğin psikolojik nicel araştırmalara çeşitli metodlar ve teknikler aracılığıyla entegre edilebileceği iddialarına karşılık öne çıkan iki unsur vardır: Çoklu etkilerin çalışıldığı istatistiksel modellerde temel etkiler ve bunlar arasındaki etkileşimlerin kesişimsellik olarak görülemeyeceği eleştirisi ve nicel araştırmaları nitel araştırmalarla destekleme yani karma yöntemler kullanma çağrısı.

Bu tartışmalar ışığında psikoloji disiplini ile kesişimsellik çalışmaları arasındaki ilişkiye dair Grzanka'nın (2014) daha önce sorduğu sorunun cevaplanıp cevaplanmadığını söylemek zordur. Zira bu tartışmalar

“Kesışimsellik mi Psikoloji disiplinini değiştirip dđnüştürecek yoksa Psikoloji disiplini mi kesışimselliği değiştirip dđnüştürecek?” sorusuna kesin bir yanıt vermekten uzak görünmektedir. Nitekim Toro ve Yoshikawa da (2016) bu sorunun halâ cevapsız olduğunu ifade ederler ama kesışimselliğin psikolojiyi değiştirme potansiyeli olduğu konusunda iyimser düşünceleri vardır. Diğer yandan Grzanka’nın tespitlerinden hareketle, bu konuda Psikoloji disiplininde tersi yönde de işaretler olduğu ileri sürülebilir. Yani Psikolojinin kesışimselliği dđnüştürmesinden de söz edilebilir. Zira Grzanka (2020) Psikoloji disiplininde kesışimselliğin zayıf versiyonunun kullanıldığını, yani çoklu sosyal kimliklerin sosyal ve yapısal güçlerle ilişkisiz biçimde ele alındığını ileri sürmektedir. Bu nedenle psikologlara kesışimselliği ciddiye alma çağrısı yaparken, kesışimselliğin güçlü versiyonunu kullanma, yani çoklu sosyal kimlikleri yapısal güçlerle ilişkisi içinde inceleme çağrısı yapmış olmaktadır.

Kaynaklar

- Bernstein, S. (2020). The metaphysics of intersectionality. *Philosophical Studies*, 177, 321-335. DOI:10.1007/s11098-019-01394-x
- Bowleg, L. (2008). When Black + Lesbian + Woman \neq Black Lesbian Woman: The methodological challenges of qualitative and quantitative intersectional research. *Sex Roles*, 58, 312-325. DOI: 10.1007/s11199-008-9400-z
- Bowleg, L. (2017). Intersectionality: An underutilized but essential framework for social psychology. In Brendan Gough (Ed.), *The Palgrave Handbook of Critical Psychology* (pp. 507-530). London: Palgrave Macmillan.
- Bowleg, L. & Bauer, G. (2016). Invited reflection: Quantifying intersectionality. *Psychology of Women Quarterly*, 40(3), 337-341. DOI: 10.1177/0361684316654282
- Bilge, S. (2013). Intersectionality undone: Saving intersectionality from feminist intersectionality studies. *Du Bois Review*, 10(2), 405-424. DOI:10.1017/S1742058X13000283
- Brah, A. & Phoenix, A. (2004). Ain't I a woman? Revisiting intersectionality. *Journal of International Women's Studies*, 5(3), 75-86.
- Carastathis, A. (2014). The concept of intersectionality in feminist theory. *Philosophy Compass*, 9(5), 304-314.
- Cho, S., Crenshaw, K. W., & McCall, L. (2013). Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications and praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4), 785-810.
- Collins, P. H. & Bilge, S. (2016). *Intersectionality*. Malden, MA: Polity Press.
- Cole, E. R. (2009). Intersectionality and research in psychology. *American Psychologist*, 64(3), 170-180. DOI: 10.1037/a0014564
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex. *University of Chicago Legal Forum*, 1, 139-167.
- Davis, K. (2008). Intersectionality as a buzzword: A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist Theory*, 9(1), 67-85. DOI: 10.1177/1464700108086364
- Davis, K. (2019). Who owns intersectionality? Some feminist debates on how theories travel, *European Journal of Women's Studies*, 1-15. DOI: 10.1177/1350506819892659
- Else-Quest, N. M. & Hyde, J. S. (2016a). Intersectionality in quantitative psychological research: I. Theoretical and epistemological issues. *European Journal of Women's Studies*, 40(2), 155-170. DOI: 10.1177/0361684316629797
- Else-Quest, N. M. & Hyde, J. S. (2016b). Intersectionality in quantitative psychological research: II. Methods and techniques. *European Journal of Women's Studies*, 40(3), 319-336. DOI: 10.1177/0361684316647953

- Goff, P. A. & Kahn, K. B. (2013). How psychological science impedes intersectional thinking. *Du Bois Review*, 10(2), 365-384. DOI:10.1017/S1742058X13000313
- Grzanka, P. R. (2020). From buzzword to critical psychology: An invitation to take intersectionality seriously. *Women & Therapy*, 43(3-4), 244-261. DOI:10.1080/02703149.2020.1729473
- Gunnarsson, L. (2017). Why we keep separating the “inseparable”: Dialecticizing intersectionality. *European Journal of Women's Studies*, 24(2), 114-127. DOI: 10.1177/1350506815577114
- Hammack, P. L. (2018). Social psychology and social justice: Critical principles and perspectives for twenty-first century. In Philip L. Hammack (Ed.), *The Oxford Handbook of Social Psychology and Social Justice* (pp. 3-40). Oxford University Press.
- Hancock, A. M. (2007a). Intersectionality as a normative and empirical paradigm. *Politics & Gender*, 3(2), 248-254. DOI: 10.1017/S1743923X07000062
- Hancock, A. M. (2007b). When multiplication doesn't equal quick addition: Examining intersectionality as a research paradigm. *Perspectives on Politics*, 5(1), 63-79.
- Hancock, A. M. (2016). *Intersectionality: An intellectual history*. Oxford: Oxford University Press.
- Jordan- Zachery, J. S. (2007). Am I a black woman or woman who is black? A few thoughts on the meaning of intersectionality. *Politics & Gender*, 3(2), 254-263. DOI:10.1017/S1743923X07000074
- Kocadost, B. (2023). Kesişimsellik. www.feministbellek.org. 1 Ekim 2023 tarihinde erişildi.
- Macleod, K., Marecek, J. & Capdevilla, R. (2014). Feminism & Psychology going forward. *Feminism & Psychology*, 24(1), 3-17. DOI: 10.1177/0959353513515308
- Marecek, J. (2016). Invited reflection: Intersectionality theory and feminist psychology. *Psychology of Women Quarterly*, 40(2), 177-181. DOI: 10.1177/0361684316641090
- May, W. M. (2015). *Pursuing intersectionality, unsettling dominant imaginaries*. London: Routledge.
- McCormick-Huhn, K., Warner, L. R., Settles, I. H., & Shields, S. A. (2019). What if psychology took intersectionality seriously? Changing how psychology think about participants. *Psychology of Women Quarterly*, 43(4), 445-456. DOI: 10.1177/0361684319866430
- Okuyan, M. & Curtin, N. (2018). “You don't belong anywhere, you're in-between”: Pious women's intersectional experiences and ideas about social change in contemporary Turkey. *Feminism & Psychology*, 28(4), 488-508. DOI: 10.1177/0959353518775763

- Salem, S. (2018). Intersectionality and its discontents: Intersectionality as traveling theory. *European Journal of Women's Studies*, 25(4), 403-418. DOI:10.1177/1350506816643999
- Shields, S.A. (2008). Gender: An intersectionality perspective. *Sex Roles*, 59, 301-311. DOI:10.1007/s11199-008-9501-8
- Toro, D. J. & Yoshikawa, H. (2016). Invited reflection: Intersectionality in quantitative and qualitative research. *Psychology of Women Quarterly*, 40(3), 347-350. DOI: 10.1177/0361684316655768
- Warner, L. R. (2016). Invited reflection: Contested interpretations and methodological choices in quantitative research. *Psychology of Women Quarterly*, 40(3), 342-346. DOI: 10.1177/0361684316655453
- Warner, L. R., Settles, I. H. & Shields, S. A. (2016). Invited reflection: Intersectionality as an epistemological challenge to psychology. *Psychology of Women Quarterly*, 40(2), 171-176. DOI: 10.1177/0361684316641384

Hellen Dünyasının Radikal Kadın Grubu: Sparta Modeli

Nuriye Külahlı¹

Özet

Hellen kadını, erkek egemen toplumunun belirlenmiş kalıpları içinde sıkışıp kalmıştır. Evinde olması, çocuk doğurup büyümesi ve kocasına hizmet etmesi beklenen kadın, ancak dini festivallerde halka karışabilmiştir. Bu tipik kadın modelini temsil eden Atina kadınıdır. Ancak, bu kadın algısına uymayan bir kent devleti olan Sparta’da alışılmış kalıpların ötesine geçmeyi başaran kadınlar bulunmaktadır. Sparta yasaları gereği, konumu ve hakları Atina kadınından farklı olan bu kadın modeli, yaşam tarzı ve topluma bıraktığı izler ile dikkatleri çekmektedir. Güçlü çocuk doğurmak adına eğitim alması zorunlu tutulan bu kadın grubu, gerek fiziki gerekse beşeri ilimler eğitimleri ile Hellen dünyası için radikal olmuşlardır. Erkeklerin aldığı *agoge* eğitimine benzer bir fiziksel eğitim alarak güçlü yetiştirilen kızlar, güçlü bir kadın ve anne olmak için eğitilmişlerdir. Ayrıca, bu kadın grubu, tipik Hellen kadını için önemli olan çocuk eğitiminde de adlarından söz ettirmeyi başarmışlardır. Almış oldukları edebiyat, sanat ve felsefe eğitimleri ile de Hellen kültür gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. Bütün bu özellikleri dönem buluntularına ve edebi eserlere yansımış ve aldıkları bu eğitim onları Hellen dünyasında öne çıkarmıştır. “Hellen Dünyasının Radikal Kadın Grubu: Sparta Modeli” adlı bu çalışma, Hellen kadınları arasından sıyrılıp birçok konuda öncülük yapmış ve klasik kadın imajını yıkan Sparta kadın modelini tanımayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, antik kaynaklar modern eserler ile desteklenmiş ve elde edilen bilgiler arkeolojik buluntular ile örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Radikal Hellen Kadını: Sparta Modeli

Hellen kadın modeli, kent devletlerinin ortaya çıkmaya başladığı Arkaik Dönem’de (MÖ 800-500) şekillenmiştir. Kent devletleri içinde en önde olan Atina ve Sparta, farklı özellikleri ile dikkatleri çekmektedir. Bu farklılıkları

1 Öğr. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, nuriye.kulahli@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2287-8650.

içinde temsil ettikleri kadın modeli de bulunmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle tipik olan Hellen kadın modelini tanımak gerekmektedir. Nitekim Antik Yunan'ın radikal olarak tanımladığımız Sparta kadın modeli, klasik kadın modeline uymamaktadır.

1. Tipik Hellen Kadını: Atina Modeli

Kent devletleri arasında günümüze ulaşan bilgiler çoğunlukla Atina'ya aittir (Dillon-Garland, 2000: 326; Garrison, 2004: 54; Martin, 2017: 115). Atina'da hayat bulan her gelişme bütün Yunan'ın genel anlamda bu gelişmeleri yaşadığı gerçeğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, bir nevi Hellen'in örnek modeli olan Atina'da yaşananların Yunan Arkaik Çağı'nı resmetmekte olduğunu ifade edebilmekteyiz. Antik Yunan toplumunun kalbi olan Atina'da erkek egemen bir yapı vardır. Homeros ve Hesiodos'un eserlerinde açıkça görülen erkek ve kadın algısını Atina'da bulmak kaçınılmazdır (Homeros, İlyada; Hesiodos, İşler ve Günler). Kadın ya eş ya da anne olarak iyi rollere sahipken sevgili, isyankâr ya da cadı gibi kötü olarak da tanımlanmıştır. Ancak, Arkaik dönem sonlarında yeni bir düzenleme (Koiv, 2003: 9-12) ile karşılaşan Atina'da kadınların statüsü ile birlikte aldıkları roller de değişmeye başlamıştır (O'Neal, 1993: 115-121).

Ksenophon, tipik Atina kadınının evlendiğinde kocasına bağlı kalması gerektiğinde evde eğitilmesinin daha uygun olduğunu altını çizmektedir. Bu eğitim ancak çocuk doğurmak ve onları yetiştirmek, ketum olmak, öz denetimini sağlayabilmek, evi idare edebilmek, köleleri denetlemek, dokuma yapabilmek ve kölelere dokuma öğretebilmek şeklinde olmalıdır. Yani kocasına, çocuklarına ve evine bağlı eğitilen kadın tam anlamıyla erdemli kadındır (Ksenophon, Oeconomicus; VII.1-43; Pomeroy, 1975: 41; Cameron-Kuhrt, 1983: 82; Katz, 1992: 74; O'Neal, 1993: 118-119). Bu kadın modeli, Arkaik öncesi özelliğini korumaktadır. Bu durumda kadının erdem eğitimi dışında bir eğitim alması söz konusu bile olmazdı. Nitekim erdem eğitimi alan kadın evine bağlı olacağından, ondan beklenen gerçekleşmiş olmaktadır. Bu da herkes için yeterli idi.

Arkaik dönemin sonlarına doğru kabul edilen Solon Yasaları (Mansel, 1971: 183-206; Dillon-Garland, 2000: 67-101; 333-341; Martin, 2017: 132,) sayesinde yönetici üst sınıfa ait kadınlar dolaylı bir güç elde etmişlerdir. Bu güce sahip kadınlar Homeros destanlarındaki güçlü kadın karakterlerine benzemektedirler (Fantham vd. 1994: 75). Yurttaşlık statüsü olan *politeia* (Dillon-Garland, 2000: 341) ile toplumdaki sınıf ayrımı daha da belirginleşmiş; kadınlar, kent-devletlerinin yurttaşları olmuşlar ve onların sahip oldukları statü, yerel haklar, yerleşik yabancılar ve kölelere

sağlanmamıştır. Yurttaş kadınlar yani *politis*, (Martin, 2017: 117) kaçırılma veya köle olarak satılmalarına karşı yasal olarak korunmuştur. Aynı zamanda, bu kadınlar anlaşma adına mahkemeye başvurabilmiş ancak kendilerini temsil edememişlerdir. Yanlarında onların hakkını savunacak bir erkek vasi yani *kyrios* bulundurma zorunluğu olmasıyla yurttaş bile olsa kanun önünde erkekle eşit olamamışlardır. Bu bağlamda, kadınların siyasete katılma hakkı yoktur. Siyasi toplantılara katılamamış ve oy kullanamamışlardır (Pomeroy, 1975: 57; Dillon-Garland, 2000: 419; Powell, 2001: 137; Burton, 2003: 20-24; Martin, 2017: 117-118; Che, 2017: 97-98).

Kadınların önceki dönemdeki erkeklerin şölenlerine katılma özgürlükleri bu dönem itibari ile kısıtlanmıştır. Nitekim bu şölenler artık aristokrat sınıfın erkekleri ile sınırlandırılmış olup soylu kadınların girişi engellenmiştir. Ancak, *hetairaların* girişine izin verilmiştir. Siyasette rol alamazlar da bu yeni statüleri (Nafissi, 2004: 393-394; James-Dillon, 2012: 174) ile kadınların toplum içinde daha rahat oldukları ve toplumsal görevlerin içinde rol aldıkları anlaşılmaktadır. Bu gruptaki kadınlar saygı duyulan ve başka işlerde çalışmayacak kadar varlıklı kadınlardır. Bu saygının kanıtı olarak da, kadınların aile mezarları, mezar taşları, beraberindeki anıtlar (Pomeroy, 1975: 44-47; Burton, 2003: 20-24) ve mezara bırakılan eşyalar (Pomeroy, 1975: 42-43) gösterilmektedir.

Yasalarıyla erkek egemen toplum güçlenmiş ve kadınlar da yeni statüler elde etmiştir ancak onların ev içi görevleri çoğunlukla aynı kalmıştır. İtaatkâr, alçakgönüllü, göze çarpmayan, sessiz ve iffetli olmak zorunda olan kadının ev içindeki görevlerinde eksilme olmamıştır (Spears, 1984: 34; Fantham vd. 1994: 79). Bunu açıkça ifade etmiş olan Hesiodos'un yolundan giden MÖ 6. yy Yunan lirik şairi Theognis (Knox, 1985: 138), eş olarak kadının toplumdaki ve ailedeki yerinin ve etkisinin dikkate alınması gerektiğini şiirlerinde açıkça vurgulamaktadırlar. Aslında bu vurgu, kadın düşmanı bakış açısının açık bir kanıtı niteliğindedir. Ancak kadının iyi olabilmesi için kocasına, evine ve çocuklarına bağlı olması gerektiği de açıkça görülmektedir (Theognis, *Elegy and Iambus*, I. 1. 2; Dillon-Garland, 2000: 428). Nitekim Theognis, bir kadını tarif ederken "*bağlı ve adamış*" sıfatlarını kullanmıştır. MÖ 7. yüzyıl yazarı Semonides (Constantakopoulou, 2014: 258-260), ise Hesiodos'un düşüncelerini tekrarlamış ancak bir kadının eş olarak evin refahına ve konforuna önemli bir katkısı olduğunun da altını çizmiştir (Pomeroy, 1975: 49-51; Dillon-Garland, 2000: 428). Hesiodos ve sonrasındaki bu iki şair, Homeros'un kadın yargısını sürdürerek Erken Arkaik dönem için Hellen toplumunun kadına bakış açısını anlamamızı sağlamışlardır. Homeros'un ağırlıklı olarak tanımlamış olduğu üst sınıfa ait kadınlar, bütün bu özellikleri ile tipik Hellen kadını sayılmalıdır. Özgür işçiler

ve köleler toplumunda her işi yapabilmekte ve genelde kadın olan ev köleleri tehlikesiz işlerde çalışmaktadırlar. Onlar, evi temizlemek, yemek pişirmek, dışarı çıkıp su taşımak, dokumacılık faaliyetinde ev sahibi kadına yardım etmek, evin çocuklarına bakıcılık etmek gibi günlük ev işlerini yapmakla sorumlu olmuşlardır (Martin, 2017: 125).

2. Radikal Hellen Kadını: Sparta Modeli

2.1. Sparta Kadın Algısı

Sparta (Lakedaimon) kent devleti diğer kent devletlerinden oldukça farklı bir yapıya sahip olmasıyla tanınmaktadır (Marrou, 1956: 14; Cartledge, 1998: 39-47; Salisbury, 2001: 330; Fleck-Hanssen, 2005: 7). Yunan eğitim ve kültür tarihinde de özel bir konumu olan Sparta, Arkaik devlet yapısı ve ilerlemiş devlet modeli içinde Hellen medeniyetini anlamamızı sağlamaktadır (Marrou, 1956: 14).

Erkeklerin sert kurallarla örülmüş askeri hayatları Spartalı kadınların yaşam modellerini de şekillendirmiş bulunmaktadır. Spartalı kadınlar, diğer kent devletlerindeki kadınların hayatlarından oldukça farklı bir hayat sürmek zorunda kalmışlardır (Salisbury, 2001: 330; Powell, 2001: 247; Kitto, 2017: 245-249). Farklı hayat sürmek zorunda kalan Spartalı kadınların öncelikli görevlerinde ve sorumluluklarında klasik Hellen kadın modeline oranla farklılıklar bulunmaktadır. Erkeklerin bütün zamanlarını orduda geçirme zorunlulukları Sparta kadınlarının erkeklerin görevlerini üstlenmelerine yol açmıştır. Örneğin, kadınlar erkeklere oranla tarım faaliyetleri ile daha çok uğraşmışlardır. Kadınların doğaları gereği ev içinde zaman geçirmeleri geleneği bu dönemde Sparta kadınları için geçerli olmamıştır (Fleck-Hanssen, 2005: 9-10). Bahsi geçen tarımsal faaliyetler Ksenophon'un açıklamasıyla hayvan seçimi, toprağı işleme yöntemlerini belirleme, doğru tohumu depolama gibi yetenekleri içermiştir (Ksenophon, *Hellenica*, 3.3.5.).

Toprağı işlemek, ekmek ve hasat yapmak gibi görevler tamamen *helleot*lara bırakılmıştır. Bu bağlamda, bu dönemdeki yurttaş kadınlara kalan tarımsal faaliyetler güç kullanımından ziyade akıl yürütme ve sahip oldukları bilgi ile yakından ilgili olmuştur. Dolayısıyla, eğitilmiş bir Sparta kadınının, eğitilmiş bir Sparta erkeği ile denk konumda yer alabilme potansiyeli hayli yüksek olmuştur (Fleck-Hanssen, 2005: 10). Nitekim kadınların sahip oldukları haklar onlara erkeklerinkine yakın bir ekonomik statü kazandırmıştır (Zweig, 1993: 48; Fleck-Hanssen, 2005: 15-16). Bu statü ile evi ve malları yönetmek gibi görevlere (Pomeroy, 1975: 39 de sahip olmaya başlayan kadınların ev içindeki statülerinde de değişiklik olmuştur.

Bunun sonucu olarak Sparta kadınlarının gelenekselleşmiş ev işlerindeki görevlerinde harcadıkları zamanda dikkate değer bir azalma meydana gelmiştir. Örneğin, ev halkı için dokuma yapmaları konusunda zorunluluklarının olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur (Pomeroy, 2002: 51, Fleck-Hanssen, 2005: 11). Üstelik bu tip işler daha alt sınıf kadınlarının yapması gereken bir iş olarak kabul görmüştür. Diğer kent devletlerinde bu durumun tersinin olduğu düşünülünce Spartalı kadınların ev içindeki rollerinin ve sorumluluklarının değiştiğini anlayabilmekteyiz. Ev içindeki Spartalı kadın her şeyden önce annedir ve anne rolü her şeyden üstündür.

Toplumda farklı yönleri ile öne çıkan Sparta kadınları, hem çok hayran olunan hem de çok kötülünen kadınlar olmuşlardır (Zweig, 1993: 47-48; Fantham vd. 1994: 63; Salisbury, 2001: 330). Örneğin, Lakedaemonialı kadınların giydiği ve vücutlarının sağ tarafını tamamen açıkta bırakan elbise olan *peplos* giymiş kadınlar Atinalı kötü niyetli kişilerce “*kalçaları çıplak kadınlar*” olarak alay konusu olmuştur. *Dorian peplos* da denilen bu elbise Spartalı kızların kalçasını bile açıkta bırakacak kadar hareket özgürlüğü sağlayan bir elbisedir. Bu yönüyle emsalleri olan Atinalı kızların giydiği *Ionian chiton*’dan farklıdır (Pomeroy, 1975: 36). Bu yönüyle onlar, ütöpik kuramcılar tarafından ya utanılacak işler yapmasıyla gözden çıkarılmış ya da tutkulu bir şekilde hayran olunmuştur (Marrou, 1956; 14; Pomeroy, 1975: 36).

2.2. Eğitimli Sparta Kadını

Sparta kadınının emsallerinden farklı hayat sürmesi almak zorunda olduğu eğitimle doğrudan ilgilidir. Bu durum, Hellen dünyası içinde Sparta’nın bir çelişki devleti olarak da görülmesinin sebebidir (Marrou, 1956; 14; Pomeroy, 1975: 36). Özellikle eğitim faaliyetleri içinde kadınların varlığını hissetmek adına Sparta kent devleti eşsizdir.

Atinalı emsallerinin aksine Spartalı kızların eğitim süreçleri Platon’un öngördüğü idealist eğitim sistemine uygundur ve bu yönüyle bu sistemi tam olarak uygulayan kent devleti Sparta kabul edilmektedir (Ducat, 2006: 179-222; Garrison, 2004: 55; Davidson, 2008: 55-65). Yunan kent devletleri arasında kız çocuklarının eğitimine en çok değer veren kent devleti olan Sparta’da, bu eğitim programlarının erkeklerinkine paralel olmasına rağmen tamamen aynı olmadığı bilinmektedir (Cartledge, 1981: 90-91; Joyal vd. 2009: 22; Christesen, 2012: 204). Kızların okul müfredatlarının erkeklerinkinden ne kadar farklı olduğu belirtmek hiç kolay değildir; ancak, bu derslerin erkeklerinkine oranla daha az sert olduğu düşünülmektedir (Davidson, 2008: 62-63).

Spartalı kızların eğitimleri için bir yaş kategorisi belirlenmemiştir. *Parthenoi* olarak bilinen evlenmemiş genç kızların aynı yaşlarda olduğu ve evlenene kadar korolarda eğitim aldıkları bilinmektedir. Aynı zamanda bu gruptaki kızlar erkekler gibi dayanıklılık sınavlarına maruz kalmamışlardır. Bu yaş grubundaki kızların zorunda oldukları şey ise fiziksel aktiviteler yapmalarıdır (Ducat, 2006: 224- 225). Sıçrama, koşma, cirit atma, disk fırlatma, top oynama, güreşme, dans etme ve şarkı söyleme gibi dersler alan kız çocuklarının kendilerine ait sınıfları olduğu bilinmektedir. Aldıkları bu eğitim ile toplum içinde göz önünde oldukları da bilinen bir gerçektir (Davidson, 2008: 62-6).

2.2.1. Fiziksel Eğitimde Sparta Kadını

Spartalı bir erkeğin görevi *agoge* içinde yetişip iyi bir asker olmak iken, Spartalı bir kadının görevi iyi bir asker olabilecek bir erkek çocuk doğurup büyütme (Zweig, 1993: 44-47; Karagiani, 2018: 49). Bu görevi belirleyen Sparta'nın efsanevi kanun koyucusu olarak bilinen Lykurgos, Yunan geleneğinden ayrılan bir kişi olmuştur. Diğer devletlere ters düşen bu uygulamadan dolayı Ksenophon ona hayran olmuştur (Ksenophon, *Spartalıların Anayasası*, I.3-4; Davidson, 20008: 57).

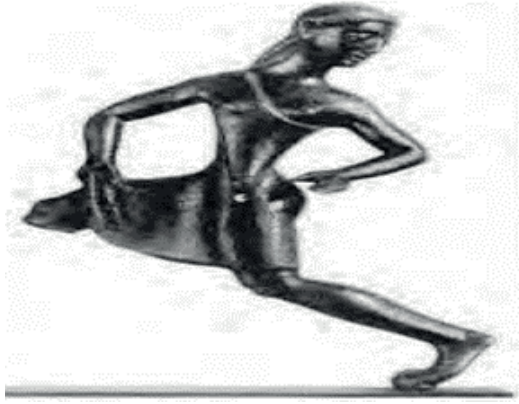
Spartadışındaki kadınların yaşam tarzını eleştiren Ksenophon, Lykurgos'un kadınlar için koyduğu farklı kuralları detaylı olarak açıklamıştır. Bu kurallara göre, evin içinde yaşayıp sadece dokuma yapan kadınların, münzevi dünyalarından çıkmaları ve güçlü çocuklar doğurmaları gerekmektedir. Köle kadınlar evin ihtiyacı kadar dokuma yapmalı buna karşılık özgür kadınlar ise tıpkı erkekler gibi eğitilmeli ve sıkı bir atletizm eğitimi almalıydılar. Bu eğitim, koşu, güreş, disk ve cirit atma eğitimidir. Bu sıkı eğitim sayesinde kadınlar güçlü çocuklar doğurabileceklerdir (Ksenophon, *a.g.e.* I.3-4; Pomeroy, 1975: 36; Cartledge, 1981: 92; Spears, 1984: 34; Salisbury, 2001: 330; Powell, 2001: 247-248; Joyal vd. 2009: 22; Ducat, 2006: 227; Karagiani, 2018: 49-50). Bu bağlamda, erkeklerin aldığı eğitim kadar kadınların da güçlü çocuklar doğurması önemli hale gelmiş olmaktadır. Nitekim Antik Yunan için kutsal sayılan ve devlet görevi kabul edilen *teknopoiia* yani “*evlilik kurumu içinde çocuk doğurmak*” (Cartledge, 1981: 95; Ducat, 2006: 239), Sparta kent devleti içinde önemli sayılmıştır. Antik yazarlar, Ksenophon (*a.g.e.* I.4.) ve Plutarkhos (*Apophthegmata Laconica*, 14.3.) bu terimin öneminden ve kızların bu amaç için fiziksel eğitim alması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Ayrıca, Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı* adlı eserinde, bu eğitim ile kızların hem bedenlen hem de ruhen güçlü ve olgun olacaklarının altını çizmektedir (Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, XIV.2; Dillon-Garland, 2000: 439; Ducat, 2006: 228-229; Neils, 2012: 156). Olimpiyat oyunlarındaki yarışmacıların

Spartalı kızlar olduğu Ksenophon'un *Spartaluların Anayasası* adlı eserinde açıkça görülmektedir. Eserde, Lykurgos'un kanunları arasında kızların fiziksel eğitimi alma zorunlulukları ve amaçları anlatılmış; Spartalı kızların tıpkı erkekler gibi yarışmacı olmaları ve güç gösterisinde bulunmaları gerektiği vurgulanmıştır (Ksenophon, *a.g.e.*, I. 4-5. Bkz. Dillon-Garland, 2000: 439; Ducat, 2006: 228-229; Neils, 2012: 156). Euripides'in *Andromake* adlı eserinde de Spartalı kızların erkekler gibi yarışmalarda mücadele ettikleri ve bunun için eğitildikleri anlaşılmaktadır (Euripides, *Andromake*, II. 590-600; Neils, 2012: 156).

Bu doğrultuda, Sparta'da kız çocukları, devletin ihtiyacı olan en iyi ve en güçlü *hoplit*leri yetiştirecek anneler olabilmeleri için eğitilmişlerdir. Bu bakımdan, bütün kızlardan aynı çeşit anne olmaları beklenmiştir ve dolayısıyla onlara verilen eğitim sistemi de aynı olmuştur. Bu eğitim için erkeklerin yaptığı kadar tüm gün süren bir çalışma gerekmemekte (Pomeroy, 2002: 4; Ducat, 2006: 243-244), ancak, onlar *agoge*ye benzer nitelikte bir devlet eğitimi almışlardır (Cartledge, 1981: 91; Ducat, 2006: 242). Onların aldıkları bu fiziksel eğitim Sparta'yı diğer kent devletlerinden ayıran en önemli özellik sayılmaktadır. Nitekim kızlara devlet eğitimi verilen tek kenti devleti Sparta olabilmıştır (Fantham vd. 1994: 59; Salisbury, 2001: 330; Pomeroy, 2002: 3-8; Dillon, 2004: 214; Kennell, 2008: 229).

Spartalı genç kızlar aldıkları bu fiziksel eğitimin içinde oldukça hareketli olmak zorundadır. Yarışmak, güreşmek, disk ve cirit atmak aldıkları eğitimin en önemli unsurlarıdır (Cartledge, 1981: 91; Spears, 1984: 36; Salisbury, 2001: 330; Ducat, 2006: 227-229). Bu eğitim dönemin görsel buluntularına yansımıştır. Örneğin, MÖ 6. yy'ın ikinci yarısına tarihlenen dört bronz heykelin kadın güreşçileri temsil ettiği düşünülmektedir (Ducat, 2006: 229). Yine aynı döneme tarihlenen siyah figürlü bir amforada bir kadının bir erkekle güreşmekte olduğu tasvir edilmiştir (Spears, 1984: 35). Ayrıca, Orthia Tapınağı'nda bulunmuş olan pişmiş toprak figürinleri ve at adakları kızların binicilik eğitimi almaya başladıklarını ve atlı araba kullanımını öğrendiklerini işaret etmektedir (Pomeroy, 2002: 19). Şair Alkman *Parthenion* adlı eserinde genç kızların ata bindiğini hatta at yarışı yaptıklarını ifade etmektedir (Clay, 1991: 50-60; Tsitsibakou-Vasalos, 2001: 34; Pomeroy, 2002: 20).

Spartalı kızlar, fiziksel eğitimlerini alırken erkekler gibi tamamen çıplak çalışmak yerine hareket özgürlüğü saylayacak ölçüde giyimlidirler. MÖ 6. yüzyıla tarihlenen bir heykelde yarışma için giyimli bir genç Sparta kadını tasvir edilmiştir (Res.1) (Spears, 1984: 36; Salisbury, 2001: 330). Bacakları kaslı ve koşmakta olan bu genç kız tasviri saç modeliyle de tipik Arkaik genç kızlarının örneğini temsil etmektedir (Spears, 1984: 35; Fantham vd. 1994: 59-60).

Resim 1: MÖ 6. yy. Yarışan Sparta kadını, (Salisbury, 2001: 330).

Fiziksel eğitimin içindeki jimnastik ve spor derslerinde erkekler gibi kızlar da sıkı bir şekilde kontrol edilmişlerdir. Onların eğitimlerinde, müzik, dans ve şarkı söyleme diğer kent devletlerine oranla daha az önem teşkil etmiştir. Bir kadına ait olan zarafet kavramı Arkaik Sparta için önemli olmamıştır. Kadınların ilk görevi mümkün olduğu kadar çok gürbüz çocuk doğurmaktır ve onlara eğitim verilmesinin tek amacı da budur. Spartalı her kadın vücutlarını güçlendirerek, bayramlarda ve törenlerde çıplak görünerek sahip oldukları bütün nezaket ve kadınsal hassasiyetlerini bir kenara koyabilmeyi öğrenmek zorundadır (Marrou, 1956: 23; Powell, 2001: 248).

Lykurgos'a göre aldıkları bu eğitim aracılığı ile nezaket kurallarına ve münzevi hayata karşı savaşmış olmaktadır (Karagiani, 2018: 50). Bu durum hem Homeros'un eğitim anlayışına hem de diğer kent devletlerindeki eğitim modeline ters düşmektedir.

Spartalı kızların gittikleri okulda aldıkları fiziksel eğitimin, toplumsal düzeni oluşturan kurallara uymayı kolaylaştırdığına inanılmıştır. Aynı zamanda bu eğitimin önemli parçası olan spor, güç kazandırdığı için kızları doğuma fiziksel olarak hazırlamış ve bu yolla sağlıklı çocuklar doğurabilmişlerdir (Cartledge, 1981: 93-94; Ducat, 2006: 228; Christesen, 2012: 208-214). 5. yüzyıl itibari ile Spartalı kızların sağlıklı, güçlü ve atletik oldukları gerçeğinin en güzel kanıtını görebildiğimiz Aristofanes'in *Lysistrata* adlı eserindeki Lampito adlı kız Spartalı bir kızdır. Bu kızın konuşmalarından Spartalı kızların fiziksel eğitim almış olduklarını ve bunun onlar için bir gurur kaynağı olduğunu anlamaktayız (Aristophanes, *Lysistrata*, 67-88; Dillon-Graland, 2000: 441-442; Ducat, 2006: 228; Neils, 2012: 153).

Klasik dönemin dini festivallerinin önemli parçası olan Olimpiyat oyunlarında Spartalı kızların tıpkı erkekler gibi yarış atı sahibi oldukları ve at yarışlarını düzenledikleri de bilinmektedir (Pausinias, *Description of Greece*, II. III. 8; Fantham vd. 1994: 64; Dillon-Garland, 2000: 439-440; Salisbury, 2001: 331; Neils-Tracy, 2003: 23). Zengin erkekler gibi kendileri yarışmak yerine arabacı kiralamışlar ve ilerinden bir tanesi özelikle ünlü olmuştur. M  396 yılındaki Olimpiyat zafer yazıtlarından birinde, bir kadının başarisından ilk kez gururla bahsedilmiştir. Kyniska adlı bu kadın kendi zafer anıtına yazdırdığı yazıtta kendi arabasıyla ve atlarıyla yarışı kazandığını ve tacı aldığını ve Yunan tarihinde bunu ilk başaran kadın olduğunu belirterek Spartalı kadının gücünü ilan etmiştir (Pausinias, II. III. 8; Spears, 1984: 40; Fantham vd. 1994: 64; Dillon-Garland, 2000: 439-440; Salisbury, 2001: 331; Kyle, 2003: 183; Dillon, 2004: 289): “Σπάρτας μ ν βασιλῆες  μοὶ πατέρες καὶ ἀδελφοί, ἄρμα(τ)ὶ δ’  κυπόδων ἵππων νικῶσα Κυνίσκα, εἰκόνα τάνδ’  στασ(ε), μόναν δ’  μέ φαμι γυναικῶν, Ἑλλάδος  κ πάσας τόνδε λαβεῖν στέφανον.”.

Nitekim Sparta’da evli kadınların yapmalarına izin verilen tek spor aktivitesi biniciliktir (Christesen, 2012: 208). Örneğin, yaklaşık otuz yıl sonra bir başka Spartalı kadın, *Euryleonis*, Olympia’da at yarışı kazanmıştır (Spears, 1984: 40). Spartalı kızların yarıştıkları bu yerel festival olan *Hyakinthia*’da kızların at arabası kullandıkları da bilinmektedir (Neils, 2012: 160). Klasik dönemi yansıtan M  400 yılına tarihlenen bir *kylix*  zerinde, attan inmekte olan Sparte adlı bir kızın tasviri bulunmaktadır (Res. 2) (Neils, 2012: 154).

Resim 2: M  400, *Attan inen Sparte adlı genç kız* (Neils, 2012: 154)

Aldıkları bu eğitim, Spartalı kızları, toplumda güçlü bir kadın rolüne sahip olabilmeleri için onları hazırlamaktadır. Kızların aldığı eğitim erkeklerinkinin taklidi gibi görünse de detaylarda farklılık içermekte ve öğrendikleri her şey onları güçlü birer Spartalı kadın ve anne yapmaya yardımcı olmaktadır (Ducat, 2006: 244-245).

2.2.2. Beşeri Bilimler Eğitiminde Sparta Kadını

Agoge eğitimi alan erkeklerin beşeri ilimler olarak tanımlanan *müzik, dans, edebiyat ve felsefe* ile ilgilenmeye vakitleri pek kalmamıştır. Bu yüzden bahsedilen ilimler kız çocuklarının uğraş alanları içinde yer almıştır (Pomeroy, 2002: 5). Erkeklerin aksine evlerinde anneleriyle yaşayabilen ve ev işlerinde annelerinden eğitim alan ve kendilerine zaman ayıracak kadar da boş vakitleri kalan kızlar istedikleri şeyleri yapmak konusunda diğer kent devletlerindeki emsallerinden çok daha özgürdürler (Pomeroy, 1975: 36; Cartledge, 1981: 90-92; Pomeroy, 2002: 4).

Kızların emsallerine göre çok daha geç bir yaş olan 18 yaşına yani "*olgun sayılan bir yaşa*" gelene kadar evlenmemeleri gerekmektedir (Herodotos, VI. 61. 5 ve Plutarhos, *Lyc.* 15.4. Cartledge, 1981: 94; Pomeroy, 1975: 42). Bu bağlamda, hayatlarını eğitime adanmaları da normal sayılmaktadır. Bu bakımdan okuma yazma oranı Spartalı kızlar arasında çok fazla olmuş müzik, dans ve şiir gibi temel ilimlerle de ilgilenebilmiş ve hatta eğitilmişlerdir. Bu sayede erkeklere oranla kültür seviyeleri çok daha yüksek olabilmıştır (Pomeroy, 2002: 5, 8).

Kız çocuklarına çocukluktan itibaren eğitim hakkı veren tek kent devleti olan Sparta'da, MÖ 7. yüzyıl sonları ile 6. yüzyıl başlarında müzik eğitimine verilen önemin artmasıyla, erkeklerin müzik okullarında aldıkları derslerin yanı sıra kızlara da *mousike* yani müzik, dans, şarkı söyleme ve şiir eğitimi verilmeye başlanmıştır. Bu eğitim, dini bayramlar ve yarışmalarda kızların korolarda şarkı söylemesi ve dans etmesi içindir (Marrou, 1956: 17-18; Ducat, 2006: 224-225). Nitekim Yunanistan'ın müzik başkenti kabul edilen Arkaik Sparta'da iki tane müzik okulunun varlığı bilinmektedir. Birincisi Terpanter tarafından 7. yy.ın ilk başlarında varlığını sürdüren ve içinde vokal ile enstrümental soloların olduğu okuldur. İkincisi ise 7. yy.ın sonları ve 6.yy.ın başlarında varlığını sürdüren müzisyen yetiştiren ve koro şarkıları öğretilen bir okuldur (Marrou, 1956: 17). İkinci okul olan "*catastasis*", koro şarkıları konusunda uzmanlaşmış olup o dönemde çok ünlü olan Tyrtaeus ve Alkman gibi müzisyenleri yetiştirmişler (Marrou, 1956: 17) ve genç kızlar koro eğitimlerini muhtemelen bu okulda almışlardır. Koroların başlarında "*erkek öğretmen*" olduğu düşünülen (Pomeroy, 2002: 3-4) Alkman adlı şair,

Spartalı kızların söylediği koro şarkılarını yazıp bestelemiştir (Clay, 1991: 64; Salisbury, 2001: 330; Tsitsibakou-Vasalos, 2001: 27; Dillon, 2004: 214). Alkman'dan ders alabilen şanslı kızlar ise aristokrat ailelerin kızlarıdır (Cartledge, 1981: 93; Kennell, 1995: 125, 130).

Okur-yazar kadınlardan daha ileriye gitmiş olan ve edebiyat alanında çalışmalar yapmış olan iki eğitilmiş kadın örneği Arkaik Sparta içinde karşımıza çıkmış bulunmaktadır. Eserleri günümüze ulaşmayan bu iki kadın şair dönem içindeki başka şairlere konu olmuştur. Haklarında çok fazla bilgi bulunmayan şairlerden ilki, şair Alkman'ın arkadaşı olduğu düşünülen ve hakkında saygıyla bahsettiği Megalotrata'dır (Anthon, 1842, 189; Fantham vd. 1994: 50) ve Alkman tarafından "*sarı saçlı genç kız*" olarak bahsedilmiştir. Sohbeti ile dinleyicilerini etkilediğini ve hatta kendisine Alkman'ı bile âşık ettiğini öğrendiğimiz şairin Spartalı olmadığı ancak isminin bir Spartalıya uygun olduğuna inanılmaktadır (Tsitsibakou-Vasalos, 2001: 31-32; Pomeroy, 2002: 9-10). Megalotrata, güzelliği kadar eğitmen rolü ile de ön planda olmuştur. Şarkı söyleme ve koro yetenekleri ile koro grubunun içindeki genç kızlara öğretmenlik yapmıştır (Tsitsibakou-Vasalos, 2001: 31-32; Cairns, 2011: 29).

Koro lideri konumundaki diğer güzel ve gösterişli olan genç kız Astymelousa'dır. Dini faaliyetler içinde görev aldığı düşünülen bu kız, korolardaki genç kızların söylediği şarkıları etkili okumalarını sağlamıştır (Tsitsibakou-Vasalos, 2001: 30-32; Cairns, 2011: 29). Aynı şekilde bir başka şair olan ve *skolion* yani "*içki şarkısı*" (White, 1891: 197) terimini açıklamak için kullanılan Kleitagona, Aristophanes tarafından bahsedilmiştir (Aristophanes, *Lysistrata*, 1237; *Wasps* 1246; Anthon, 1842: 189; Fantham vd. 1994: 50; Pomeroy, 2002: 10). Her iki eserinde doğum yeri konusunda farklı görüşler bulunsa da içki içen kadın teriminin bir Spartalı kadına daha uygun olacağı görüşü üzerinde durulmaktadır (Pomeroy, 2002: 10). Nitekim erkeklerin *sempozyum*larında bu şairin şarkı söylediği bilinmektedir (Bowie, 1997: 14).

Beşeri ilimlerden şiir, müzik ve edebiyat dışında felsefe konusunda da kadınların başarısıyla karşılaştığımız Arkaik dönem içinde eğitilmiş kızlardan en ünlüsü Pitagoras'ın takipçilerinden biri olan Kilon'un kızı (Pomeroy, 2002: 11) ve esir alınan kocasını hapisten kurtaran kadın olarak tanınan (Lightman-Lightman, 2008: 69; Buszard, 2010: 84) Khilonis öne çıkmıştır (Pomeroy, 2002: 10-11; Barnes, 2014: 72). Soylu Khilonis, sahip olduğu etkili konuşma yeteneği sayesinde babasını ve kocasını cesaretlendirebilmiş ve onların hayatlarındaki sorunlara çözüm bulmayı başarabilmiştir. Hayatındaki erkeklerden çok daha bilge ve onlardan çok daha etkili bir siyasetçi modeli olmuştur (Buszard, 2010: 84-113). Arkaik dönem içerisinde böylesine akıllı ve yetenekli bir kadının varlığının erkek dünyasına ait olan politikada

bile hissedilebiliyor olması Yunan kadınının sonraki dönemlerde de felsefe, retorik ve siyaset alanlarında kendini göstereceği izlenimi oluşturmaktadır.

Klasik Sparta devletinin verdiği eğitim içinde *grammata* denilen okuma-yazma ve hesaplama dersleri bulunmuştur. Koro eğitimi, festivallerde, yarışmalarda ve kızların yetişkinliğe geçme öncesi için eğitimlerinde en önemli role sahip olmuşlardır (Ducat, 2006: 224-225). Hayatlarındaki okul gerçeğinin ve aldıkları eğitimin belki de en güzel örneği bir *kylixs* üzerinde yer almaktadır. Metropolitan Sanat Müzesi'nde bulunan parça üzerindeki tasvirde iki kız bulunmaktadır. Kızların kıyafetlerinden dışarıda oldukları anlaşılmaktadır. Soldaki kızın elinde yanında kalemi bulunan balmumundan bir tablet mevcuttur (Res. 3). Kızların dışarı giyimleri, yürümekte oldukları ve birinin elinde tablet olması ile alışılmış olmayan bu eşsiz tasvir Spartalı kızların okula gitmekte olduğunu düşündürmektedir (Neils, 2012: 164).

Resim 3: MÖ 460-450, Okula giden genç kızlar

Klasik Dönem Sparta devletinde kadınlar okuma-yazma bilmekle kalmayıp yazışmalar yapıp, gelen mektupları okuyup anlayacak konuma gelmişlerdir (Pomeroy, 2002: 8). Örneğin, Gorgo adlı soylu aileye mensup bir kadının yazışmaları okuyabildiği bilinmektedir. Bu durumun sebebi olarak onun almış olduğu resmi eğitimin yanı sıra babasının verdiği eğitimin etkisinin de olduğu düşünülmektedir (Herodotos, L1; Pomeroy, 2002: 8). Okur-yazarlık kadınlar arasında o kadar yayılmaya başlamış olmalı ki isimleri

bilinmese de bazı Spartalı annelerin oğullarına mektup yazabildiklerine inanılmaktadır (Pomeroy, 2002: 8).

Arkaik dönemde öne çıkmış olan Sappho'nun koro şiir geleneğinin devam etmekte olduğu ve bu dönemde de kadın şairlerin varlığı bilinmektedir. Eserlerinin çoğunluğu kayıp olan bu şairler adına detaylı bilgi bulunmasa da isimlerinin Myrtis, Praxilla, Telesilla ve Korinna olduğu bilinmektedir (Bowman, 2004: 13; Goff, 2004: 241; Budelmann, 2010: 65). Bu dört lirik şairlerinden adından en çok söz edilen Korinna'nın oldukça çekici bir kadın olduğu ve korolarda söylenen şarkılarını Tanagra'daki kadınlara ve evlenmemiş genç kızlara hitaben yazdığı bilinmektedir (Goff, 2004: 240-241; Steiner, 2019: 148). Özellikle ünlü lirik şair Pindaros'un eğitimci olduğu söylenen Korinna, onunla girdiği bir yarışmada ona karşı zafer kazanmıştır (Chamberlain, 1903: 217; Lobel, 1930: 356-357; Heath, 2013: 158-161). Şair olmayı başarmış bu kadınların edebiyat alanında eser verecek kadar kendini yetiştirmiş olması, önceki dönemin edebi eğitiminin uzantısıdır. Lirizm etkisindeki bu eğitim sayesinde bu kadınlar toplumda diğer kadınların arasından sıyrılmayı ve adlarından söz ettirmeyi başarmışlardır.

Klasik Dönem'de Pitagoras ekolüne gönül vermiş kadınlardan Sparta kent devletinde aynı ekolü sürdüren Theadusa, Kleaichma, Kratesicleia, Habroteleia, Peisirrode, ve Timycha ilk kadın filozoflar olarak karşımıza çıkmaktadır (Iamblichus, XXXVI: 138. Bkz. Pomeroy, 2002: 10-11; Curnow, 2011: 273; Pomeroy, 2013: 10).

2.2.3. Çocuk Eğitiminde Sparta Kadını

2.2.3.1. Sparta Anneleri

Güçlü kadın örneklerine rastladığımız Sparta kent devleti annelik konusunda dikkatleri çekmektedir. Nitekim Plutarkhos'un *Spartalı kadımların Sözleri* adlı eserinde kendini yetiştirebilmiş güçlü annelerin isimleri geçmektedir. Örneğin, soylu bir kadın olan Gorgo, Sparta annelerinin gücünü, “erkeklerin anneleri olan kadınlar sadece biziz” diyerek ortaya koymuştur (Plutarkhos, *Apophthegmata Laconica*, 51, 53; Plutarkhos, *Moralia* III. 240: 1-6; Lightman-Lightman, 2008: 148). Aynı şekilde, Akrotatus'un anneannesi olan Gyrtias, torununa cesur olması gerektiği konusunda tavsiyeler vermiş ve korkak olarak ölmesinden cesurca ölmesini tercih ettiğini ısrarla dile getirmiştir (Plutarkhos, *Moralia* III. 240: 1-2;; Pomeroy, 2002: 58; Stalling, 2011: 391). Cesareti öğretmeye çalışmış bir diğer anne Demetria, oğlunun korkak ve annesine layık olamayan şekilde davrandığını öğrenmesi üzerine oğlunu öldürmüş ve “o benim çocuğum değildir” diyerek Sparta Devleti'ne karşı onun annesi olduğunu ispatlamıştır (Plutarkhos, *Moralia* III; 240:

2. Pomeroy, 2002: 58-59; Stalling, 2011: 391). Plutarkhos eserinde isim vermemiş ancak birçok farklı annenin de aynı görüş ve tutumda oğullarına yaklaştıklarını dile getirmiştir (Plutarkhos, *Moralia* III; 240: 2; Pomeroy, 2002: 58-59; Stalling, 2011: 391).

2.2.3.2. Spartalı Sütanne, Hemşire ve Dadılar

Hellen dünyasında okul öncesi çocukların eğitiminde annelerin en büyük yardımcıları çocukların sütanneleri olmuştur. Hemşire (Massey, 1988: 7; Brock, 1994: 339; Rotroff-Lamberton, 2005: 39; Castelli-Rothstein, 2019: 33) ya da dadı (Jenkins, 1989: 10) olarak da nitelendirilmiş olan sütanneler genellikle maddi yönden gücü yeten ailelerce kiralanmış ya da satın alınmış kölelerdir. Bu kadınların görevi gerektiği yerde çocuğu emzirmek ve bütün ihtiyaçlarını karşılamamanın yanında çocuğun genel bakımını da yapmaktır. Sütannelerin birçok çocuk tarafından çok sevilmiş sevgi dolu insanlar olduğuna dair şüphe yoktur (Massey, 1988: 7; Rotroff-Lamberton, 2005: 39). Nitekim Yunan edebiyatında konuyla ilgili örneklere rastlamak mümkündür (Massey, 1988: 7).

Hemşirelerin, çocuğun eğitiminde önemli olduğunu Platon'un *Yasalar* adlı eserinde daha net anlamaktayız. Platon, üç yaşına kadarki çocukların süt çocuğu olmasından dolayı anne ve hemşire nezaretinde bakılmaları gerektiğini savunmuştur. Altı yaşına kadarki çocukların ise oyun çocuğu olduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte şımarık olmamaları için ceza, anne ve baba tarafından uygulanmalıdır. Oyun oynarken çocukların davranışlarını gözlemleyenler ise yanlarında bulunması gereken hemşireleridir. Almaları gereken cezaya karar verenler ise yine bu hemşirelerin içinden yıllık olarak seçilenlerdir (Platon, *Laws*, VII. 794). Hemşire olarak çalışmış kadınlar arasından Spartalı olanları en çok tercih edilen ve övülenler olmuştur. Özellikle çocuk yetiştirmek ve onlara eğitim vermek konusunda ilgili olanlar en gözde hemşireler olarak tanınmışlardır (Jenkins, 1989;10; Brock, 1994: 339-340; Pomeroy, 2002: 97-99; Loman, 2004: 80).

Eğitimin çok önemli kabul edildiği Sparta'da her iki cinsiyetteki çocuğun korkusuz, barışçıl ve beslenme düzeni ile fiziksel ihtiyaçlarında mütevazı olması için yetiştirilmesi gerekmiştir (Garrison, 2004: 55). Bu bağlamda, Spartalı kadınların çocukları yetiştirirken mutlu olmaları, huysuz olmamaları, yaptıkları işten memnun olmaları, disiplinli ve ölçülü olmaları aranan hemşireler olmaları adına yeterli sebeplerdir. Onların bu şartlar gereği *hellenotlar* ya da *perioikikler* arasından seçilmiş oldukları düşünülmektedir (Pomeroy, 2002: 97-99). Spartalı hemşireler, yemek eğitiminde oldukça katı olmuşlardır. Sorumluluklarındaki çocukların nazlanmalarına izin

vermemişlerdir. Çocuklar sevecen ama disiplinli eğitimin sonucunda korkusuz olarak yetişebilmişlerdir. Bu çocuklar emsallerinin aksine karanlıktan ve yalnızlıktan korkmamaları ile tanınmışlardır (Jenkins, 1989: 10). Bu eğitimi ancak Sparta eğitimini bilen kadınlar tam anlamıyla yapabilmişlerdir. Bu durum muhtemelen onların daha çok tercih edilmelerine katkı sağlamıştır.

Çocuk yetiştirmekle görevli Spartalı hemşireler de Tanrıça Artemis'in onuruna Tithenidia adlı bir festivale katılmışlar ve gösterişli bir ziyafet eşliğinde eğlenmişler ve en önemlisi eğitimlerinden sorumlu oldukları çocukları tapınağa getirmişlerdir (Pomeroy, 2002: 99). Yanlarında getirdikleri çocuklara, adak adama ve şükran duygularını aşılama amacına sahip olduklarını düşündüğümüz Sparta hemşireleri, çocukların dini eğitimlerinde de büyük rollere sahip olmuşlardır.

Sonuç

Hellen toplumları, Arkaik Çağ itibari ile belirginleşmiş ve kadın-erkek rolleri ve statüleri bağlamında sınırlar çizilmiştir. Klasik Dönem itibari ile tam şeklini alan Hellen kültürü içindeki bu sınırlarda Sparta kent devletinin farklı ilerleyişi dikkatleri çekmektedir. Özellikle kadınların toplumdaki yerleri ve sahip oldukları haklar onları Atina kadınlarından ayırmaktadır. Bu yerler ve hakların en güzel yansıması ise eğitim alanında olmuştur. Tıpkı erkek çocukları gibi eğitim alma şansına sahip olan soylu Spartalı kızları emsallerinden farklı tarzda büyümüşlerdir. Bu fark özellikle aldıkları fiziksel eğitimde kendini göstermiştir. Neredeyse erkeklerin *agoge* eğitimine denk gelen bir sistemde ders alan kızlar geleceğin güçlü anne adaylarıdır. Nitekim onlara hak olarak verilen bu eğitimin amacı Sparta devletine hizmet edecek güçlü erkek çocuklar doğurabilmeleridir. Sebebi her ne olursa olsun, aldıkları beden eğitimi dersleri onları emsallerinden ayırmıştır. Dini festivallerin baş tacı olan Olimpiyat oyunlarında başarıları, binicilik konusundaki hünerleri takdire şayandır. Üstelik aralarında okuma-yazmayı da oldukça ilerletmiş olup beşeri ilimlerde yüksek eğitim alma seviyesine çıkanlar bile olmuştur. Edebiyat, sanat dalları ve felsefe alanlarına gönül vermiş ve bu alanlarda eser yazarak ünlenmişlerdir. Ayrıca, çocuk eğitimi konusunda da aranan ve tercih edilen yine onlardır. Nitekim almış oldukları sıkı disiplinli eğitimi işlerine yansıtan sütanneler, hemşireler ya da dadılar okul öncesi eğitimde çocukların en önemli öğretmeni ve annelerin de en büyük yardımcıları olmuştur. Bütün bu bahsi geçen özelliklere sahip Sparta kadını elbette ki Hellen dünyasının radikali olarak anılmalıdır. Erkek egemen Hellen toplumlarında eğitilmiş olarak öne çıkan ve Hellen kültür oluşumuna katkı sağlayan bu kadınların varlığı oldukça değerlidir. Onların yaşam tarzlarını konu eden çalışmaların artması antik çağ medeniyetlerindeki kadının yerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Aristophanes I, *Lysistrata, The Wasps*, (Çev. B. Rogers), Heinemann, Vol I, London, (1924).
- Euripides. *Andromake*, In Four Volumes (Çev. Arthur S. Way, D. Lrr), London William Heinemann, New York, The Macmillian Co, (1912).
- Herodotos, *Tarih*, (Çev. Furkan Akdemir), Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. St. İstanbul, (2006).
- Hesiodos, *İşler ve Günler; Tanrıların Doğuşu* (Çev. Furkan Akderin), İstanbul, Say Yayınları, (2015).
- Homeros, *İlyada*, (Çev. Erhat, A. ve A. Kadir) , Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, III. Basım, (2016).
- Iamblichus, *Life of Pythagoras*, (Çev. Thomas Taylor), London, J. M. Watkins, (1818).
- Ksenophon, *Spartalıların Anayasası*, (Lakedaimonion Politeia), (Çev. B. Umar), Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Volume 1, Issue 1, s. 277-296, (1980).
- _____, *Oeconomicus*, (Çev. E. C. Marchant ve O.J. Todd), Harvard University Press, St Edmundsbury Press Ltd. Greta Britain, Scotland, (2001).
- _____, *Hellenika*, (C. L. Browson), London, Willian Heinemann, Stanford University Press, California, (1978).
- Pausanias, *Hellados Periegesis, Description of Greece I, II*, (Çev. W.H. S. Jones, Litt. D - H. A. Ormerod, M.A.), London, (1925), (1954).
- Platon, *Laws, I- II*, (Çev. R. G. Bury ve Litt. D.), LOEB Classical Library, (1961).
- Plutarkhos, *Plutarch's Lives*, (Çev. Bernadotte Perrin). The LOEB Classical Library, Cambridge, MA. Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd. 1, (1914).
- _____, *Apophthegmata Laconica, Plutarch's Morals*. (Ed. William W. Goodwin), Boston, Little, Brown, and Company. Cambridge. Press of John Wilson and Son, (1874).
- _____, *Plutarch's Moralia III, Sayings Of Spartan Women*, (Çev. F. C. Babbit), Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, London William Heinemann Lt., (1960).
- Theognis, *Elegy And Iambus*, Volume I; 1. 2. (Ed. J. M. Edmonds), Perseus Library, (1931).

Modern Kaynaklar

- ANTHON, C. (1842), "A Classical Dictionary. Containing an Account of the Principal Proper Names Mentioned in Ancient Authors, and Intended to

- Elucidate All the Important Points Connected with the Geography, History, Biography, Mythology, and Fine Arts of the Greeks and Romans. Together with an Account of Coins, Weights, and Measures, with Tabular Values of the Same by Charles Anthon”, *The North American Review*, Vol. 54, No. 114, University of Northern Iowa, s. 175-198.
- BARNES, N. J. (2014), *Reading 1 Corinthians with Philosophically Educated Women*, Wipf and Stock Publishers, U.S.A.
- BOWIE, A. M. (1997), “Thinking with Drinking: Wine and the Symposium in Aristophanes”, *The Journal of Hellenic Studies*, vol. 117, The Society for the Promotion of Hellenic Studies, s. 1-21.
- BROCK, R. (1994), “The Labour of Women in Classical Athens”, *Classical Quarterly*, Vol. 44, No. 2, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, s. 336-346.
- BUDELMANN, F. (2010), *Greek Lyric*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- BURTON, D. (2003) “Public memorials, private virtues: women on classical Athenian grave monuments”, *Mortality*, 8,1, s. 20-35.
- BUSZARD, B. (2010), “The Speech of Greek and Roman Women in Plutarch’s Lives”, *Classical Philology*, Vol. 105, No. 1, The University of Chicago Press, s. 83-115.
- CAIRNS, F. (2011), “Money and the Poet: The First Stasimon of Pindar “Isthmian” 2”, *Mnemosyne, Fourth Series*, Vol. 64, Fasc. 1, Brill, s. 21-36.
- CAMERON, A.-A. KUHRT, (1983), *Images of Women In Antiquity*, Croom Helm Ltd, London & Canberra.
- CARTLEDGE, P. (1981), “Spartan Wives: Liberation or Licence?”, *The Classical Quarterly*, Vol. 31, No. 1, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, s. 84-105.
- _____ (1998), “City and chora in Sparta: Archaic to Hellenistic”, *British School at Athens Studies*, Vol. 4, Sparta In Laconia: Proceedings of the 19th British Museum Classical Colloquium held with the British School at Athens and King’s and University Colleges, London, s. 39-47.
- CASTELLI, H.-M. ROTHSTEIN, (2019), “The skills of Hecamede. Women as caregivers in Archaic and Classical Greece”, *Clio. Women, Gender, History*, No. 49, Gender and the History of Care Work, Editions Belin, s. 25-43.
- CHE, J. (2017), “Citizenship and the Social Position of Athenian Women in the Classical Age. A Prospect for Overcoming the Antithesis of Male and Female”, *Athens Journal of History*, Vol. 3, Issue 2, s. 97-118.
- CHRISTESEN, P. (2012), “Athletics and Social Order in Sparta in the Classical Period”, *Classical Antiquity*, Vol. 31, No. 2, s. 193-255.

- CLAY, D. (1991), "Alcman's "Partheneion"", *Quaderni Urbinati di Cultura Classica, New Series*, Vol. 39, No. 3, Fabrizio Serra Editore, s. 47-67.
- CHAMBERLAIN, A. E. (1903), "Primitive Woman as Poet", *The Journal of American Folklore*, Vol. 16, No. 63, American Folklore Society, s. 205-221.
- CONSTANTAKOPOULOU, C. (2014) , "Semonides of Samos or of Amorgos? The archaeology of the Samians and the question of the archaic colonization of Amorgos reconsidered". In: *Bonnin, G. and Le Qu r , E. (eds.) Pouvoirs,  les et mer: Formes et modalit s del'h g monie dans les Cyclades antiques (VIIe s. a.C.-IIIe s. p.C.). Scripta antiqua 64. Bordeaux: Ausonius Editions*, s. 257-270.
- CURNOW, T. (2011), *The Philosophers of the Ancient World*, Bristol Classical Press.
- DAVIDSON, T. (2008), *Greklerde Eğitim D ş nencesi*, ( ev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları Eğitim Dizisi 2, İstanbul.
- DILLON, M.-L. GARLAND, (2000), *Ancient Greece*, Routledge, London.
- DILLON, M. (2004), *Girls and Women in Classical Greek Religion*, Routledge, London and New York.
- DUCAT, J. (2006), *Spartan Education, Youth and Society in the Classical Period*, ( ev. E. Stafford, P.J. Shaw and A. Powell), The Classical Press of Wales, 15 Rosehill Terrace, Swansea SA1 6JN.
- FANTHAM, E.-H. P. FOLEY- N. B. KAMPEN - S. B. POMEROY- H. A. SHAPIRO, (1994), *Women in the Classical World: Image and Text*, Oxford University Press, Oxford.
- FLECK, R. K.-F. A. HANSEN, (2005), "Rulers Ruled By Women" An Economic Analysis of the Rise and Fall of Women's Rights in Ancient Sparta, *Economics of Governance 10 (3)*, s. 221-245.
- GARRISON, E. P. (2004), "Ancient Greece and Rome", *Encyclopedia of Children and Childhood In History and Society*, Paula S. Fass, Editor in Chief, Vol. 1 A-E, Macmillan Reference USA, New York, s. 53-57.
- GOFF, B. (2004), *Citizen Bacchae: Women's Ritual Practice in Ancient Greece*, University of California Press, Ltd, London, England.
- HEATH, J. (2013), "Why Corinna?" *Hermes*, 141, Jahrg. H. 2, Franz Steiner Verlag, s. 155-170.
- JAMES, S.-S. DILLON, (2012), *A Companion to Women in the Ancient World*, Wiley-Blackwell.
- JENKINS, I. (1989), *Antik Devirde  ocuk Eğitimi*, ( ev. Hasan Malay), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- JOYAL, M.-I. MCDOUGALL-J. C. YARDLEY, (2009), *Greek and Roman Education*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York.

- KARAGIANNI, M. (2018), "Youth Agoge- Education, in Ancient Sparta A Field Survey Researching Both "That Time" and "Present" Periods with Specific Reference to the Agoge-Education of Junior Girls", *Sumerianz Journal of Education, Linguistics and Literature*, Vol. 1, No. 2, s. 48-55.
- KATZ, M. (1992), "Ideology and "The Status of Women" in Ancient Greece", *History and Theory*, Vol. 31, No. 4, *Beiheft 31: History and Feminist Theory*, Wiley for Wesleyan University, s. 70-97.
- KENNEL, N. M. (1995), *The Gymnasium of Virtue, Education and Culutre in Ancient Sparta*, The University of California Press, Chapell Hill, London.
- _____ (2008), "History (J.) Ducat Spartan Education, Youth and Society in the Classical Period, (Çev. E. Stafford, P-J. Shaw, A. Powell), Swansea: Classical Press of Wales, 2006, s. xvii – 362. *Journal of Hellenistic Studies*, s. 228-229.
- KITTO, H. D. F. (2017), *Yunanlar*, (Çev. Ayşeg l Yurdaçalış), Alfa Tarih Basım Yayım, İstanbul.
- KNOX, B. M. (1985), *Theognis, The Cambridge History of Greek Literature: I Greek Literature*, Cambridge University Press.
- KOIV, M. (2003), *Ancient Tradition and Early Greek History*, Tallinn.
- KYLE, D. G. (2003), "The Only Woman in All Greece": Kyniska, Agesilaus, Alcibiades and Olympia", *Journal of Sport History*, Vol. 30, Number 2, s. 183-203.
- LIGHTMAN, M.-B. LIGHTMAN, (2008), *A To Z of Ancient Greek And Romen Women*, Revised Edition, Fact on File, Inc. New York.
- LOBEL, E. (1930), "Corinna", *Hermes*, 65. Bd. H. 3, Franz Steiner Verlag, s. 356-365.
- LOMAN, P. (2004), *Mobility of Hellenistic Women*, (University of Nottingham PhD Thesis).
- MARROU, H. I. (1956), *Ancient History of Education*, (Çev. George Lamb), Sheed and Ward Ltd. London and New York.
- MARTIN, T. R. (2017), *Eski Yunan Tarih  ncesinden Helenistik  ağ'a*, (Çev.  . H. Yolsal), İstanbul, Say Yay.
- MASSEY, M. (1988), *Women in Ancient Greece and Rome*, Cambridge University Press, Cambridge.
- NAFISSI, M. (2004), "Class, Embeddedness, and the Modernity of Ancient Athens", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 46, No. 2, Cambridge University Press, s. 378-410.
- NEILS, J.-S. V. TRACY, (2003), *Games At Athens*, American School of Classical Studies at Athens.
- NEILS, J. (2012), "Spartan Girls And The Athenian Gaze", *A Companion To The Women In The Ancient World*, (Ed. Sharon L. James and Sheila Dillon), John Wiley & Sons Ltd Publication, UK, s. 153-166.

- O'NEAL, W. J. (1993), "The Status of Women in Ancient Athens", *International Social Science Review*, Vol. 68, No. 3, Pi Gamma Mi, International Honor Society in Social Sciences, s. 115-121.
- POMEROY, S.B. (1975), *Goddesses, Whores, Wives and Slaves, Women in Classical Antiquity*, Shocken Books, New York.
- _____ (2002), *Spartan Women*, Oxford University Press, Oxford.
- POWELL, A. (2001), *Athens and Sparta*, Routledge, London and New York.
- ROTROFF, S. I.-R. D. LAMBERTON, (2005), *Women In The Athenian Agora*, American School of Classical Studies At Athens.
- SALISBURY, J. E. (2001), *Encyclopedia of Women In The Ancient World, Library of Congree Cataloging- in Publication Data*, Santa Barbara, California.
- SPEARS, B. (1984), "A Perspective of the History of Women's Sport in Ancient Greece", *Journal of Sport History*, Vol. 11, No. 2. Special Issue: The Significance of Sport: Ancient Athletics and Ancient Society, University of Illinois Press, s. 32-47.
- STALLING, A. E. (2011), "Laconic Women", *Poetry*, Vol. 198, No. 4, Poetry Foundation, s. 390-396.
- STEINER, D. (2019), "Chorus Lines: Catalogues and Choruses in Archaic and Early Classical Hexameter Poetry and Choral Lyric", *Genre in Archaic and Classical Greek Poetry: Theories and Models Studies in Archaic and Classical Greek Song*, Vol. 4, (Ed. M. Foster, L. Kurke and N. Weiss), s. 135-166.
- TSITSIBAKOU-VASALOS, E. (2001), "Alcman: Poetic Etymology Tradition and Innovation", *Rivista di cultura classica e medioevale*, Vol. 43, No. 1, Accademia Editoriale, s. 15- 38.
- ZWEIG, B. (1993), "The Only Women To Give Birth To Men": A Gyno-centric, Cross-Cultural View of Women In Ancient Sparta, *Women's Power; Men's Game, Essays on Classical Antiquity In Honor Of Joy K. King*, Bolchazy-Carducci Publishers, (Ed. Mary Deforest), The U.S.A. , s.1-32.

Are Female Managers Effective On Economic Growth?: Selected OECD Countries

Çisem Bektur¹

Abstract

It is a fact that today, it is still called the “glass ceiling” and that women have to work harder than men to gain a place in top management despite their equipment, success and skills. Since the targeted number has still not been reached, it is also among the important issues of the European Union. This study covers the period 2001-2020 and panel data analysis has been utilized for 9 selected OECD countries. Here, the relationship between female employment in senior and middle level management, financial development and financial freedom, and economic growth is examined. Whether the variables are cointegrated or not has been tested using Durbin Hausman and LM Bootstrap panel cointegration tests. The results have demonstrated that this variable increases economic growth in Norway and Sweden, which have a high rate of female employment in upper and middle level management. As financial development increases in Sweden, economic growth also increases. It has also been concluded that more financial freedom has positive contributions to economic growth in Germany.

Introduction

Today, women are still not promoted to higher positions despite their equipment, success and hard work. Because of this situation, called the “glass ceiling”, they have to work harder than men to rise. The low number of women in senior management positions has become one of the important issues in Europe and is seriously discussed. The EU is trying to take many measures to change and improve the current situation. For example, increasing women’s representation in management is one of the five priority

1 Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Econometrics Department, cisembektur@sakarya.edu.tr, Asst. Prof. Dr., <https://orcid.org/0000-0001-9220-5932>

issues in the Women's Charter² document. Although female employment is at high rates, the presence of women in management has still not reached the desired rate. However, it is observed that if the top management is effectively managed by women, both the financial and corporate performance of the companies in question increases.

In addition, considering that women are mostly the main consumers, it is concluded that it is important to increase the rate of female presence in management, considering factors such as better response to customer needs, better perception of the market, and better service and product provision. For this reason, the contribution of women should not be ignored. In this context, EU countries are taking some measures to increase the rate of women in senior management. For example, in this context, there are good practices in some companies to increase the presence of female managers. Apart from this, governments also aim to increase women's representation in company management with the necessary incentives, rewards, legal regulations and voluntary initiatives. While some countries have mandatory quota practices, others have voluntary initiatives. The positive impact of women on company/market performance not only ensures that the company and the country achieve prosperity, but also ensures that women as individuals also achieve prosperity. A country's prosperity is directly related to its economic growth. Economic growth is a desirable situation if it provides welfare to individuals and countries, improves living standards and working conditions, and reduces poverty and unemployment. In fact, economic growth primarily has the potential to increase social welfare. The real increase in the standard of living can only be achieved if equal opportunities are given to both men and women and there is a widespread sharing. Only in this way can sustainable improvement of social welfare be achieved. It is observed that welfare, and therefore economic growth, is better and more sustainable, especially in countries where gender equality can be achieved both in employment and in senior management. In this context, all the reasons mentioned above show that investment in women is one of the most important factors that will contribute to economic growth and country development. It is also for this reason that the relationship between women's employment in upper and middle level management and economic growth has been a subject worth investigating by researchers over the years. As job opportunities increase and more workforce is needed, markets now ignore gender and force women to leave home and participate in labor markets.

2 http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/documents/pdf/20100305_1_en.pdf

Other factors affecting economic growth include financial development and financial freedom. There are many studies in the literature that advocate different sights by examining the direction and existence of the relationship between economic growth and financial development variables. A developed financial system performs an important role in the economic growth and development of countries by fulfilling functions such as meeting needs by providing funds, ensuring efficient resource distribution, and mobilizing and increasing investments. In theory, there are four different sights on the relationship between financial development and economic growth, and one of them is that good financial development causes economic growth. In other words, a good financial system positively affects economic growth by increasing investments, accelerating capital accumulation and encouraging technological development. While there are studies indicating that financial development positively affects economic growth (Hermes and Lensink, 2003; Khan et al., 2005; Çeştepe and Yıldırım, 2016; Bibi, 2022; Bibi and Sumaira, 2022), there are also those who discuss that it has negative effects (Robeena ve Sumaira, 2022). However, there are also studies arguing that financial development has no significant relationship with economic growth (Levine, 2002; Merton and Bodie, 2004).

In accordance with the American Heritage Foundation, the financial freedom index evaluates the efficiency of a country's banking system and government intervention in the financial system. A higher score means less government intervention and more efficient banking. There is no definitive conclusion on the existence of a relationship between financial freedom and economic development. Some studies show that it strengthens economic growth, some show that it has negative effects, and some show that there is no significant relationship. For example, Chortareas et al. (2013) have argued that higher financial freedom contributes positively to economic growth by increasing the transparency and efficiency of the financial sector. Akıncı et al. (2015) have revealed in their studies that financial freedom has positive effects on economic growth. The effects of financial freedom on economic growth has been researched by Lopes and Jesus (2015). It is observed that the financial freedom positively affects economic growth only in countries with a high democratic system. Also, they have found that it narrows economic growth in other countries. Greater financial freedom leads to greater systematic risk. It has been demonstrated that financial freedom causes economic growth to shrink by increasing the probability of banking and financial crises in developing countries (Chang and Mendy, 2012; Akinsola and Odhiambo, 2017). Tran (2019) and Thuy (2022) have indicated that there is no significant relationship between these two variables.

In this study, the relationship between women's employment in upper and middle level management and economic growth has been examined between 2001 and 2020 for 9 selected OECD countries. At the same time, we have tried to contribute to the literature by studying the effects of financial development and financial freedom variables on economic growth. To the best of the author's knowledge, this is the first study to examine the relationship between women's employment in upper and middle level management and economic growth with global data.

In the remainder of the study, first the studies in the literature are discussed. Afterwards, the method, data and model used in the study are mentioned. Finally, the empirical findings obtained as a result of the analysis have been evaluated and conclusions and policy recommendations are included.

Literature Review

Although female employment is at high rates in Europe, sufficient numbers are still not reached in decision-making mechanisms, in other words, in senior management. For this reason, this issue has been taken very seriously in Europe. For example, it is among the top five topics listed according to the Women's Charter document prepared by the European Commission. Again, according to the decision taken by the European Parliament, a women's quota has been introduced to the boards of directors of large companies in order to increase the employment of women at senior levels. With this decision, a law is obtained that could ensure gender equality and increase the number of women on the boards of directors of publicly traded companies.

According to research, it is seen that with the employment of women at senior and middle levels, companies' financial performance, ethical behavior and the quality of decisions taken increase, better service is provided and customer needs are better met. For this reason, it is emphasized that the employment of women in upper and middle level management is important in terms of contributing more to the environment and society. In order to increase this rate, many European countries have started to implement policies and strategies on the subject.

While there are many studies in the literature on the effects of female managers on the financial performance of firms with different variables, it has been observed that there are not enough studies using global data. Some of these studies have found that female managers positively affect the financial and economic development of a country/firm (Basdekis et al., 2023), while others have shown the opposite results.

There are studies examining the contribution of gender inequality to the country's economic growth. The results mostly reveal that gender inequality negatively affects economic growth (Diebolt and Perrin, 2013; Agénor and Canuto, 2015; Karoui and Feki, 2015; Giron and Kazemikhasragh, 2022).

On the other hand, studies have appeared in the literature that the strong representation of women in parliament has positive effects on economic development (Altuzarra et al., 2021; Mitra et al., 2015; Jayasuriya and Burke, 2013). The effects of women's political empowerment on economic growth and technological change have been examined by Dahlum et al (2022). This study, conducted for 182 countries, has revealed that women's political empowerment has a very strong and positive effect on both dependent variables. Mirziyoyeva and Salahodjaev (2023) have analysed the contribution of women's political empowerment to the economic growth of a country for European and Central Asian countries. According to the research, it has been concluded that women's participation in parliament has positive contributions to economic growth and therefore strategies should be adopted to encourage more participation in parliament. The reasons why increasing the proportion of women in parliament may have positive effects on economic growth can be listed as follows: women are less corrupt than men, women do not resort to corruption as much because they are more risk averse, and they attach more importance to the defense of women's rights (Altuzarra et al., 2021).

There are studies in the literature examining the relationship between gender inequality and women's empowerment variables and foreign direct investments. However, no consensus has been reached in the studies regarding the relationship between these variables. For instance, Bui et al. (2018), in a study conducted for 27 Asia-Pacific countries, have revealed that foreign investors prefer countries with lower economic and political representation of women.

There are also studies on how female managers in the management teams of companies affect their financial performance. Gudjonsson et al. (2019) have examined the financial performance of women as managers, board members and loan officers in 223 microfinance institutions. While it is observed that female managers and women responsible for loans have increased financial performance, female members of the board of directors have not contribute to performance improvement.

Gadedjisso-Tossou et al. (2022) have discussed how female managers in 208 businesses operating in the informal sector in Togo perceive the concept of financial performance and in what way they contribute. In the

light of the results, it is seen that variables such as women entrepreneurs' high risk appetite and efforts to be more involved in business, restrictions in the business environment, and management skills have positive effects on financial performance, while the difficulty of accessing finance has a negative effect.

Luci (2009) has investigated whether women in the workforce market have an effect on economic growth. Research shows that although women in the workforce market have an effect on economic growth, there is not enough data for the opposite situation. Kılıç and Öztürk (2014) have examined the effects of gender inequality on economic growth and have demonstrated that economic growth is positively affected in countries where women's participation in the workforce is more intense and effective.

Rezaee (2020) has examined the effects of female employment on economic growth for 13 selected Middle Eastern countries between 2010 and 2015 and indicated that female employment has positive effects on economic growth. It is emphasized that increasing women's employment is important because it can contribute positively to economic growth.

To the best of the author's knowledge, it is expected that this study, which examines the effects of women's employment share in upper and middle level management on economic growth for the first time within the scope of global data from selected OECD countries, will contribute to the literature.

Data and Model

In the study, it is discussed how and in what direction the proportion of women in upper and middle level management, financial development and financial freedom affect the economic growth of a country. In the research, 9 selected OECD countries for the years 2001-2020 have been examined. These selected countries are Belgium, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Norway, Spain, Sweden and the United Kingdom. The reason for choosing these countries is that women's representation in senior management in Europe is low and the EU has sanctions on these countries in order to change the current situation. The variables GDP per capita (constant 2015 US\$) and domestic credit provided by the financial sector (% of GDP) are used to represent economic growth and financial development, respectively. The $\ln gdp$, $\ln fem$, $\ln fd$, and $\ln ff$ denote the economic growth, the rate of women employment in upper and middle level management, financial development, and financial freedom index, respectively. While the financial freedom index has been taken from the Heritage Foundation database, other

variables have been taken from the World bank database. Each variable has been transformed into a natural logarithmic structure for analysis.

The following model is designed to examine the effects of the mentioned variables on the growth of the country's economies:

$$\ln gdp_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln fem_{it} + \beta_2 \ln fd_{it} + \beta_3 \ln ff_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Here, $\beta_1, \beta_2,$ and β_3 are the coefficients of $\ln fem_{it}, \ln fd_{it},$ and $\ln ff_{it}$, respectively. ε_{it} denotes the error term.

Methodology

The first preliminary analysis in panel data studies is to investigate the cross-sectional dependence of the variables and the model. To do this, two test statistics are primarily calculated in the research. In order to test the cross-sectional dependence of Eq. 1, the test statistic given below is put forward by Pesaran (2004):

$$CD_{LM1} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1)} \quad (2)$$

Here, $\hat{\rho}_{ij}$ denotes the correlation between errors which is found by calculating Eq. (1).

In order to test cross-sectional dependency, Eq. 2 has been obtained by making some adjustments to the test statistic found by Breusch and Pagan (1980) in order to ensure its testability in large samples. Additionally, if time (T) is less than observation (N), the following test statistic has been attained by Pesaran (2004) by making some adjustments to Eq. 2:

$$CD_{LM2} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)} \quad (3)$$

The hypotheses for these two test statistics mentioned above are stated as follows:

H_0 : there is no cross – sectional dependency

H_1 : there is cross – sectional dependency.

Delta tests suggested by Pesaran and Yamagata (2008) have been utilized in order to test homogeneity. Test statistics for Delta test and Delta adjusted test are as follows, respectively:

$$\hat{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \hat{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (4)$$

$$\hat{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \hat{S} - E(\hat{z}_{it})}{\sqrt{\text{var}(\hat{z}_{it})}} \right) E(\hat{z}_{it}) = k, \text{ var}(\hat{z}_{it}) = \frac{2k(T-k-1)}{T+1} \quad (5)$$

\hat{S} is the changed statistics of Swamy (1970). The hypotheses for these two test statistics mentioned above are stated as follows:

H_0 : there are homogenous slopes

H_1 : there are heterogeneous slopes.

In the study, CIPS panel unit root test, one of the tests that takes cross-sectional dependency into consideration, is used to test whether the variables have unit roots. The test statistic to be calculated is stated as follows:

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (6)$$

Here, **CADF** denotes the cross-sectional augmented Dickey Fuller test statistic in Eq. 7 which is calculated for each cross-section unit.

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_i + e_{it}, \quad (7)$$

where $\bar{y}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N y_{it}$ and $\Delta \bar{y}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N \Delta y_{it}$.

The CIPS statistic, introduced by Pesaran (2007), is the average of the t statistics values calculated for each section. The hypotheses belonging to the CIPS panel unit root test are stated as follows:

H_0 = The series has unit root

H_1 = The series is stationary.

There are various panel cointegration tests those take cognizance of cross-sectional dependency. One is Durbin-Hausman cointegration test by Westerlund (2008) by investigating the presence of a long term relationship between variables.. There are two separate test statistics used here, depending on whether the panels are homogeneous or heterogeneous. These test statistics are stated below:

$$DH_g = \sum_{i=1}^N \hat{S}_i (\tilde{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (8)$$

$$DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\phi} - \hat{\phi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (9)$$

If the panel is heterogeneous the DH_g test statistic is used, and in the opposite case, the DH_p test statistic is used. The hypotheses of the Durbin Hausman panel cointegration test are stated as follows:

$$H_0 = \text{there is no cointegration}$$

$$H_1 = \text{there is cointegration.}$$

Another method that investigates the long-term relationship between variables is a bootstrap LM panel cointegration test by Westerlund and Edgerton (2007). This test can be used if the variables are stationary at their first level. In this context, the LM test statistic is calculated as follows:

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\omega}_i^{-2} S_{it}^2 \quad (10)$$

Here, S_{it}^2 indicates the partial sums of the residuals and $\hat{\omega}_i^{-2}$ denotes the long run variance of the error terms. Unlike other tests, the basic hypothesis belonging to LM test defends the entity of cointegration.

Empirical Analysis

In the study, firstly, cross-sectional dependency has been tested. The cross-sectional dependency that is belonging to both panel model and variables is tested utilizing the Breusch and PaganLM (1980) and Pesaran scaledLM (2004), and the outcomes of the test are presented in Table 1. According to the findings of these two tests, the existence of cross sectional dependence has been revealed. In that case, the unit root test and panel cointegration tests that will follow the study are chosen to take cognizance of cross-sectional dependence.

Table1: Cross-section dependency test

Variables	CD_LM1	CD_LM2
lngdp	413.3303 (0.0000)	44.46880 (0.0000)
lnfem	309.3952 (0.0000)	32.21993 (0.0000)
lnfd	222.1147 (0.0000)	21.93382 (0.0000)
lnff	151.2315 (0.0000)	13.58017 (0.0000)
Model	152.6152 (0.0000)	13.74323 (0.0000)

Note: The numbers in parentheses are probability values.

Afterwards, the homogeneity of the model is tested and the results are placed in Table 2. As a result, the null hypothesis advocating the existence of a homogeneous slope has been rejected and it has been shown that the model has a heterogeneous slope.

Table2: Slope homogeneity test

	Test stat	p-value
$\hat{\Delta}$	8.525	0.0000
$\hat{\Delta}_{adj}$	9.766	0.0000

We have examined whether the variables have unit roots or not with the CIPS panel unit root test, which also takes cross-sectional dependency into account, in Table 3. In the light of the results, it is found that the first differences (I(1)) of all variables are stationary at the %1 stationary level.

Table3: CIPS panel unit root test

Variables	Test stat. (level)	Test stat. (first level)
lngdp	-1.804	-4.921
lnfem	-1.671	-3.436
lnfd	-1.953	-3.955
lnff	-1.613	-6.271

Note: The critical values for constant model are -2.60, -2.34, and -2.21 at %1, %5, and %10 significance levels, respectively (Pesaran, 2007).

The analyzes have carried forward by examining whether the variables that are stationary at their first difference are cointegrated. For this reason, Durbin Hausman and LM Bootstrap Panel cointegration tests have been applied. The results of both tests indicate that the variables are cointegrated, in other words, they move together in the long run.

Table4: Durbin Hausman and LM Bootstrap panel cointegration test results

	Test stat.	p-value
DH_g	1.801**	0.036
DH_p	3.245*	0.001
LM Bootstrap	1.849	1.000

Note: * and ** denote that the null hypothesis is rejected at %1 and %5 significance levels, respectively. The null hypothesis belonging to LMBootstrap test demonstrates the existence of cointegration with 1000 replications.

Long-term coefficient estimations of the panel model and variables have been acquired utilizing AMG estimators. The findings obtained for both countries and the model are displayed in Table 5. When the table is examined, the following findings are attained: When the relationship between the employment rate of women in upper and middle level management and economic growth have been observed, it is seen that it is statistically significant for the countries of Germany, Norway, Spain and Sweden. In this context, while it is concluded that female employment in management positively affects economic growth in Norway and Sweden, the opposite is true in Germany and Spain. On the other hand, the effects of financial development on economic growth are discussed. It is concluded that the relationship between these two variables is statistically significant for the countries the United Kingdom, the Netherlands, Germany, Denmark, Belgium and Sweden. It has been detected that financial development has a negative effect on economic growth in all of these countries except Sweden. In Sweden, a one-unit increase in financial development increases economic growth by 0.107%.

Table5: AMG long-run coefficients

Countries	lnfem	lnfd	lnff
Belgium	0.039	-0.053**	-0.110*
Denmark	-0.007	-0.143*	-0.026
Germany	-0.332*	-0.419*	0.162*
Italy	-0.378	-0.133	0.045
Netherlands	0.063	-0.171*	-0.066
Norway	0.076**	0.020	-0.088**
Spain	-0.227*	-0.038	0.028
Sweden	0.133*	0.107*	0.027
United Kingdom	0.001	-0.107*	0.121
Panel	-0.070	-0.104**	0.010

Note: The coefficients are statistically significant at %1, %5, and %10 levels, respectively.

Besides, the relationship between financial freedom and economic growth is investigated for these nine selected OECD countries. The results are significant in Belgium, Germany and Norway. While a one-unit increase in financial freedom increases economic growth by 0.162% in Germany, financial freedom has negative effects on economic growth in Belgium and Norway.

Conclusion and Policy Statements

In this study, it is aimed to examine the effects of women's employment in upper and middle level management, financial development and financial freedom variables on economic growth. Both the insufficient number of female managers and the prejudices against women in the employment of senior and middle level managers may hinder the performance of female managers. For this reason, in this study covering the period 2001-2020, 9 OECD countries that have strategies to increase women's representation in management have been especially selected. These countries are Belgium, Denmark, Germany, Italy, Netherlands, Norway, Spain, Sweden and the United Kingdom. For example, in Denmark, there is a "more women in management agreement" that is voluntary. Germany, the Netherlands and Sweden also have taken initiatives on a voluntary basis. In Belgium, the United Kingdom, Spain, Sweden, Germany, and Denmark, especially large companies have to ensure gender equality according to certain regulations due to pressures resulting from some media and stakeholder monitoring. As a result, the activity report is published and the public is informed. Additionally, there are mandatory quota practices imposed by governments in Spain, the Netherlands, Italy, Norway and Belgium (Toksoy Redman, 2012).

In the study, panel data analysis has been applied for 9 selected OECD countries. First of all, the cross-sectional dependence of the model and variables has been examined and the existence of cross-sectional dependence is revealed. Then, unit root and cointegration tests, which take cross-sectional dependency into account, have been utilized. First of all, by applying the CIPS panel unit root test, all variables have found to be stationary at the first level. Following the panel unit root test, we have applied Durbin Hausman and LM Bootstrap panel cointegration tests and have determined that the variables are cointegrated, in other words, they move together in the long run. Finally, the coefficients of the variables are estimated for both the model and each country using AMG coefficient estimators. According to the results, it is concluded that female employment in upper and middle level management has decreased economic growth in Germany and Spain, while it has increased it in Norway and Sweden. When we look at the female employment rates in upper and middle level management of the countries, it is seen that Norway and Sweden are higher than Germany and Spain. This indicates that a more intense and effective female representation in management also increases economic growth and development. Additionally, Norway is one of the countries that introduced the first mandatory quota application initiated by governments. In this context, in order to increase

and sustain the growth and development of other countries, governments should step in with an effective policy and strategy to increase not only employment but also the representation of women managers.

On the other hand, it has been concluded that financial development negatively affects economic growth in Belgium, Denmark, Germany, the Netherlands and the United Kingdom. However, in Sweden this effect is positive. Moreover, in Germany more financial freedom also appears to increase economic growth, while in Belgium and Norway the opposite is true.

References

- Agénor, P. R., & Canuto, O. (2015). Gender equality and economic growth in Brazil: A long-run analysis. *Journal of macroeconomics*, 43, 155-172.
- Akinci, M., Akinci, G. Y., & Yilmaz, Ö. (2015). The relationship between central Bank independence, financial freedom, and economic growth: a panel ARDL bounds testing approach. *Central Bank Review*, 15(3), 1.
- Akinsola, F. A., & Odhiambo, N. M. (2017). The impact of financial liberalization on economic growth in sub-Saharan Africa. *Cogent Economics & Finance*, 5(1), 1338851.
- Altuzarra, A., Gálvez-Gálvez, C., & González-Flores, A. (2021). Is gender inequality a barrier to economic growth? A panel data analysis of developing countries. *Sustainability*, 13(1), 367.
- American Heritage Foundation. (2010). Index of Economic Freedom (IEF). Available at: <http://www.heritage.org> Accessed 01.12.13. <https://www.heritage.org/index/about>
- Basdekis, C., Katsamposakis, I., & Anathreptakis, K. (2023). Women's Participation in Firms' Management and Their Impact on Financial Performance: Pre-COVID-19 and COVID-19 Period Evidence. *Sustainability*, 15(11), 8686.
- Bibi, R. (2022). Banking sector development and economic growth in south Asian countries: dynamic panel data analysis. *Journal of Environmental Science and Economics*, 1(1), 52-57.
- Bibi, R., & Sumaira. (2022). The effect of financial development on economic Growth: Evidence from south Asian developing countries. *Journal of Environmental Science and Economics*, 1(1), 1-17. <https://doi.org/10.56556/jescae.v1i1.1>
- Breusch TS, Pagan AR (1980) The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *Rev Econ Stud* 47(1):239-253
- Bui, T. M. H., Vo, X. V., & Bui, D. T. (2018). Gender inequality and FDI: empirical evidence from developing Asia-Pacific countries. *Eurasian Economic Review*, 8, 393-416.
- Chang, C. C., & Mendy, M. (2012). Economic growth and openness in Africa: What is the empirical relationship?. *Applied Economics Letters*, 19(18), 1903-1907.
- Chortareas, G. E., Girardone, C., & Ventouri, A. (2013). Financial freedom and bank efficiency: Evidence from the European Union. *Journal of Banking & Finance*, 37(4), 1223-1231.
- Çeştepe, H., & YILDIRIM, E. (2016). Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(12), 12-26.

- Dahlum, S., Knutsen, CH ve Mechkova, V. (2022). Kadınların politik olarak güçlenmesi ve ekonomik büyüme. *Dünya Gelişimi*, 156, 105822.
- Diebolt, C., & Perrin, F. (2013). From stagnation to sustained growth: the role of female empowerment. *American Economic Review*, 103(3), 545-549.
- Gadedjisso-Tossou, A., Gueyie, J. P., & Couchoro, M. K. (2022). Female Managers, Informal Enterprises, and Their Perceived Financial Performance in Togo. *Journal of African Business*, 1-27.
- Girón, A., & Kazemikhasragh, A. (2021). Gender equality and economic growth in Asia and Africa: empirical analysis of developing and least developed countries. *Journal of the knowledge economy*, 1-11.
- Gudjonsson, S., Kristinsson, K., Gylfason, H. F., & Minelgaite, I. (2020). Female advantage? Management and financial performance in microfinance. *Business: Theory and Practice*, 21(1), 83-91.
- Hermes, N., & Lensink, R. (2003). Foreign direct investment, financial development and economic growth. *The journal of development studies*, 40(1), 142-163.
- Jayasuriya, D. S., & Burke, P. J. (2013). Female parliamentarians and economic growth: Evidence from a large panel. *Applied Economics Letters*, 20(3), 304-307.
- Karoui, K., & Feki, R. (2015). Gender inequality on economic growth: a time series analysis for Tunisia. *International Journal of Education Economics and Development*, 6(4), 296-302.
- Khan, M. A., Qayyum, A., Sheikh, S. A., & Siddique, O. (2005). Financial development and economic growth: The case of Pakistan [with Comments]. *The Pakistan development review*, 819-837.
- Kılıç, D., & Öztürk, S. (2014). Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı önündeki engeller ve çözüm yolları: Bir ampirik uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130.
- Levine, R. (2002). Bank-based or market-based financial systems: which is better?. *Journal of financial intermediation*, 11(4), 398-428.
- Lopes, T. H. C. R., & de Jesus, C. S. (2015). Financial liberalization and economic growth: The (ir) relevance of the democracy context. *Journal of Economic Studies*, 42(2), 207-223.
- Luci, A. (2009). Female labour market participation and economic growth. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 4(2-3), 97-108.
- Merton, R. C., & Bodie, Z. (2004). The design of financial systems: towards a synthesis of function and structure. NBER Working Paper Number 10620.

- Mirziyoyeva, Z., & Salahodjaev, R. (2023). Does representation of women in parliament promote economic growth? Considering evidence from Europe and Central Asia. *Frontiers in Political Science*, 5, 1120287.
- Mitra, A., Bang, J. T., & Biswas, A. (2015). Gender equality and economic growth: Is it equality of opportunity or equality of outcomes?. *Feminist Economics*, 21(1), 110-135.
- Pesaran MH (2004) General diagnostic tests for cross section dependence in panels. CESifo Working Paper Series No. 1229; IZA Discussion Paper No. 1240
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran MH, Yamagata T (2008) Testing slope homogeneity in large panels. *J Econ* 142(1):50–93
- Rezaee, H. (2020). Investigating the Impact of Women's Employment on Economic Growth in Selected Middle East Countries: Using the Panel Data. *Quarterly Journal of Woman and Society*, 11(42), 207-226.
- Robeena, & Sumaira. (2022). The relationship between trade openness, financial development and economic growth: Evidence from Generalized method of moments. *Journal of Environmental Science and Economics*, 1(1), 58–66. <https://doi.org/10.56556/jescae.v1i1.15>
- Swamy PA (1970) Efficient inference in a random coefficient regression model. *Econometrica* 38(2):311–323
- Thuy, D. T. B. (2022). Impacts of Economic Freedom on Economic Growth in Developing Countries. *Global Changes and Sustainable Development in Asian Emerging Market Economies Vol. 1: Proceedings of EDESUS 2019*, 35-44.
- Toksoy Redman B. (2012). <https://tusiad.org/tr/fikir-ureten-fabrika/item/5533-ust-yonetimde-kadin-temsili--avrupa-birligi-ve-turkiyede-ki-gelismeler>
- Tran, D. V. (2019). A study on the impact of economic freedom on economic growth in ASEAN countries. *Business and Economic Horizons*, 15(3), 423-449.
- Westerlund, J. (2008) Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-233.
- Westerlund, J., & Edgerton, D. L. (2007). A panel bootstrap cointegration test. *Economics letters*, 97(3), 185-190.

Kadın Akademisyenlerin Akademik Yükselme Kriterlerinde Annelik Deneyimleri

Hilal Tuğçe Bayar Türkoğlu¹

Özet

Bu çalışmada kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Kariyer, işyeri ve aile arasında denge sağlama çabasında olan çocuk sahibi kadın akademisyenlerin, değişen akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin nasıl olduğu araştırmanın problem sorusudur. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiş, araştırma deseni durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Amaçlı ve kartopu örnekleme yöntemleri ile 10 anne akademisyen ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimleri “Ev içi sorumluluklar”, “İş yerinde sorumluluklar”, “Akademide sorumluluklar” ve “Akademide kariyer planlaması” şeklinde 4 ana tema ve 16 alt tema altında toplanmıştır. Ulaşılan temalar ve alt temalar yorumlanarak neden-sonuç ilişkileri ile irdelenmiş ve sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu sonuçlara göre cinsiyete dayalı roller iş, akademi ve ev yaşamında kadınların iş-aile dengesini kurma çabasını ortaya çıkarmış ve yaşadıkları zorluklar akademisyen annelerin akademik kariyerlerini olumsuz etkilemiştir. Kariyer basamaklarını çıkmada mevcut koşullarda zorluk yaşayan akademisyen annelerin yeni yükselme kariyerleri ile birlikte tamamen hayal kırıklığı ve ümitsizlik duygusu yaşadığı görülmüştür. İş, akademi ve yaşam motivasyonlarının düştüğü, yılgınlık ve vazgeçme gibi duygu ve davranış örüntüleri sergiledikleri anlaşılmıştır. Yeni yükselme kriterleriyle birlikte kaygı, stres ve yetersizlik duyguları artmış, yeni kriterler stresör olarak yaşamlarına dahil olmuştur. Sosyal desteklerinin yetersizliğini aktaran akademisyen anneler yeni kriterlerle birlikte daha çok desteğe ihtiyaç duymaktadır.

1 Dr. Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, hilalbayar@sdu.edu.tr , Orcid ID: 0000-0002-8834-7433.

Akademisyen annelerin yeni yükselme kriterlerinde kariyer platosunu daha belirgin bir biçimde yaşayacakları, mevcut durumda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanan geleneksel baskın rollerin yer aldığı annelik deneyimlerinde cam tavan ve annelik duvarına maruz kalmaya devam edecekleri, sosyal destek ağlarının ve toplumun toplumsal cinsiyet eşitlik bilinci ve farkındalığı artmadıkça bu durumun değişmeyeceği düşünülmektedir.

1. Giriş

Kadınların işgücü piyasasına dahil olması ile üretimde mekânsal ayırım gerçekleşmiş ve ancak kadının daha önceki dönemlerde sürdürdüğü ev içerisinde ev işleri, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi sorumlulukları devam etmiştir (Başak, Kınır ve Yaşar, 2013). Sanayileşme sürecinin cinsiyete dayalı iş bölümünü gerekli kılmaması toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin artmasına temel olmuştur. Sanayileşme öncesi hane içerisinde üretim yapılarak hanenin ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır ancak bu durum kadın ve erkek arasında sert bir rol ayırımına neden olmuştur. Sanayileşme ile birlikte ücretli çalışma gündeme gelmiş ve üretim ev dışına taşınmış ücretsiz (ev içi) ve ücretli (ev dışı üretim) çalışma ayırımı kadın ile erkek arasında cinsiyete dayalı iş bölümünün ortaya çıkmasına neden olmuştur (İlkkaracan, 2010). Bu ayırım toplum tarafından cinsiyete atfedilen rollerin biçimlenmesinde önemli bir etkidir. Kadına önceliği olarak ev içi işler (yemek, temizlik vb.) ve çocuk bakımı rolleri biçilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bireylerin sosyal adalatten eşit bir şekilde pay alamamasına ve hak temelli uygulama ve hizmetlerin engellenmesine neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği tüm bireyler için adaletli ve eşit statü ve imkanların oluşturulmasıdır. Oluşturulan bu imkanların da yasal olarak güvence altına alınması, toplum yaşamına ve bireylerin uygulamalarına yerleştirilmesi (Kömürcü, vd., 2016), hem kamusal alan hem de özel alanda görünür olmak ile beraber hukuki temellerinin de sağlam bir temelde tesis edilmesi gerekmektedir (akt. Yüceer Kardeş, 2022). Aktif iş yaşamında çalışma partnerleri, yöneticiler ve genel olarak eril tahakkümün yansıdığı bürokrasinin kendisinde, kadınların kariyer ilerlemesinde çeşitli engeller kendini göstermektedir. Buna bağlı olarak kadınların doğrudan ya da görünür olmayan biçimde kariyer engelleri ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Çalışma hayatında engeller ile karşılaşan kadınlar, kariyerlerini erteleme ve hatta bırakma noktasına gelebilmektedir (Altınoluk, 2018). Spesifik bir meslek grubunu ifade etmeyen bu durum her meslek grubunda kadının karşı karşıya kalabildiği bir döngüdür.

Akademisyenlik kariyer basamaklarının olduğu yetkinlik gerektiren meslek gruplarından biri olarak literatürde yerini almaktadır. Akademisyenlik araştırma, öğretme ve topluma hizmet vasfı taşıyan önemli bir meslektir

(Tülübaş ve Göktürk, 2018). Yapılan araştırmalar ile toplumun ihtiyaç duyduğu bilgileri üretme ve sorunların ve eksikliklerin ortaya çıkarılarak çözüme ve politikalar üretilmesine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda akademisyenler uzmanlaştıkları bilgileri öğretmek geleceğin ilgili konudaki uzmanlarını ve akademisyenlerini yetiştirmektedirler. Tüm bunları gerçekleştirirken kariyer basamaklarının çok olduğu bir meslek grubu olması öne çıkan özelliğidir. Akademisyenlerin akademik unvanlarının alım ve yükselme kriterlerinde dönemselsel olarak önemli değişiklikler olmuştur. Özellikle doçentlik unvanı, diğer unvanlardan farklı olarak Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) tarafından yürütülen merkezi bir değerlendirme gerektirmektedir. Sözlü ile başlayan süreç sadece yayın değerlendirilmesi ile devam etmiş, yayınların puanlanma şekli yine yıllar içinde farklılık göstermiştir. Bu durum akademisyenlerin kariyerlerini etkileyecek ve belirleyecek şartların doğmasında etkili olmuştur (Demirbilek ve Çetin, 2022). Nitekim 2023 yılında yayınlanan yönetmelik kararı ile yükselme kriterleri tekrar değişmiş (ÜAK, 2023) özellikle geçmişe dayalı yayınların içerme kriterlerindeki değişiklikler büyük tepki çekmektedir. Gerek akademinin dinamik yapısı ve öznel sorumluluklarının oluşu gerek sürekli değişen yükselme kriterleri kadın akademisyenlerin iş-akademi ve aile yaşantısını zorlu hale getirmektedir. Kadın akademisyenler sahip oldukları çoklu roller sebebi ile aynı anda pek çok işi yetiştirmek zorunda kalmakta ve bazen de akademik çalışmalarını yapmakta zorlanmaktadır. Bu çalışmanın kariyer, işyeri ve aile arasında denge sağlama çabasında olan çocuk sahibi kadın akademisyenlerin üç vardiya (ev, iş, çocuk bakımı) yaptığı düşünüldüğünde değişen akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin nasıl olduğu merak sorusudur.

2. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemi ile tasarlanmış olup araştırma deseni olarak durum çalışması belirlenmiştir. Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak devlet üniversitelerinde görev yapmakta olan ve doktora bitirmiş ancak henüz doçentliğini almamış ve çocuk sahibi olan kadın akademisyenler ile yüz yüze görüşülerek veriler toplanmıştır. Araştırmada örneklem üzerinden değerlendirme yapılmış ve örneklem belirlenirken amaçlı örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme ile araştırma problemine dair en iyi ve en fazla bilginin alınacağı, kasıtlı seçilen bir grup katılımcının seçilmektedir (Flick, 2014). Kartopu örneklemede ise kaynak kişilerden referans alınarak diğer kişilere ya da gruplara ulaşılmaktadır (Patton, 2014). Bu çalışmada amaçlı ve

kartopu örnekleme yöntemleri ile 10 anne akademisyen ile görüşme gerçekleştirilmiştir. 10 akademisyen ile kısıtlı kalmasının nedeni görüşmelerin doyum noktasına ulaşmasından kaynaklanmaktadır.

Toplanan veriler ilk olarak kavramlaştırılmış, daha sonra kavramlara göre düzenlemeler yapılarak veriyi açıklayan ana temalar belirlenmiştir. Çalışmada görüşmecilerden elde edilen veriler doğrultusunda ev içi sorumluluklar, işyerinde sorumluluklar, akademide sorumluluklar ve akademide kariyer planlaması olmak dört ana (4) tema çıkarımı yapılmıştır. Ana temalara bağlı on altı (16) alt tema belirlenmiş olup uygun kodlar alt temalara kategorize edilerek analiz edilmiştir.

2.1. Katılımcıların Genel Tanıtıcı Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Araştırmada yer alan katılımcıların genel tanıtıcı özelliklerine ilişkin bilgiler arasında yaş, unvan, çalışma yılı, çalışma alanı, çocuk sayısı ve eşin çalışma durumu tanımlaması yer almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Tanımlayıcı Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Unvan	Çalışma Alanı	Çalışma Yılı	Çocuk Sayısı	Eşin Çalışma Durumu
K1	30	Doktor Öğretim Üyesi	Sağlık Yönetimi	7	2	Özel sektör
K2	39	Doktor Öğretim Üyesi	Sosyal Politika	15	2	Akademisyen (Dr. Öğretim üyesi)
K3	34	Doktor Öğretim Üyesi	Sosyal Hizmet	10	1	Özel sektör
K4	37	Doktor Öğretim Üyesi	Sosyal Hizmet	21	2	Özel sektör
K5	45	Doktor Öğretim Üyesi	Kamu Yönetimi	21	2	Akademisyen (Profesör)
K6	39	Doktor Öğretim Üyesi	İşletme	5	2	Akademisyen (Profesör)
K7	31	Doktor Öğretim Üyesi	Gıda Mühendisliği	6	1	Akademisyen (Profesör)
K8	40	Doktor Öğretim Üyesi	Uluslararası İlişkiler	14	1	Özel sektör
K9	37	Doktor Öğretim Üyesi	Matematik	15	1	Memur
K10	32	Doktor Araştırma Görevlisi	Çalışma Psikolojisi	7	1	Memur

Genel olarak katılımcıların akademisyen olması nedeniyle eğitim durumu doktora olup, tümü doçentliğe hazırlanan ve biri hariç tümü doktor öğretim üyesi unvanını almış kişilerden oluşmaktadır. Genel olarak katılımcıların yarısı çalışma saatlerini esnek olarak tanımlarken, diğer katılımcılar ortalama günlük çalışma saatlerini 6 saat olarak ifade etmektedir. Katılımcıların tamamına yakını ise sosyal bilimler alanında çalışmakta olup, sadece bir katılımcı fen bilimleri alanında çalışmalarını yürütmektedir. Akademisyen anneler genel olarak çocuk bakım yükü desteğini ücretli gündüzlü bakım evi desteği olarak tanımlamıştır.

Araştırmada nitel yöntem tasarımı derinlemesine görüşmeler yoluyla elde edilen veriler kategorize edilmiş, belirlenen temalar çerçevesinde yorumlanmıştır. Araştırmanın dört ana başlık altında toplandığı görülmektedir. Her bir ana başlık altında alt başlıklar ve her bir temaya göre analiz edilip yerleştirilmiş olan katılımcı ifadeleri yer almaktadır. Katılımcıların görüşlerini ifade eden alıntılarının sonuna gizlilik esasına uygun bir biçimde katılımcı takma ismi ve yaşı belirtilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin “Ev içi sorumluluklar”, “İş yerinde sorumluluklar”, “Akademide sorumluluklar” ve “Akademide kariyer planlaması” şeklinde dört ana başlık altında toplandığı (Şekil 1) görülmektedir.

Şekil.1. Kadın Akademisyenlerin Akademik Yükselme Kriterlerinde Annelik Deneyimlerine İlişkin Bulgular

3.1. Ev İçi Sorumluluklar

Kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin ev içi sorumluluk ana başlığında oluşan ana temalar Ev içi emek, Toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bakım yüğü “annelik” ve “eş olma”, Ev içi “mali işler” ve “Organize işler” şeklindedir.

3.1.1. Ev İçi Emek

Çalışmada bazı kadın akademisyenlerin ev içi emeklerinde, eşleri ile ev içi rol paylaşımında eşit roller aldıkları, özellikle eşleri kamuda çalışan kadınların daha çok eşit paylaşımında bulunduğu görülmüştür.

Eşimle birlikte paylaştığımızı söyleyebilirim. Her şeyi birlikte yaptığımız için eşit bir dağılım olduğumu söyleyebilirim. (K2)

Sorumlulukları ev içinde nasıl paylaşıyoruz. Genelde bir görev dağılımımız var eşimle. Mesela bazen yemekleri o yapıyorsa bazen ben yapıyorum ama genelde çalıştığım için ve annem de burada olduğu için, yemekleri genelde orada yiyoruz. Ama kendimiz bir planlama yaptığımızda evde bazen eşim bazen ben yapıyorum. Aslında temizlik ve yemek anlamında eşit düzeyde bir rol dağılımımızın olduğunu söyleyebilirim (K4).

Akademisyen kadın katılımcıların genel olarak ev içi rol dağılımında eşit bir paylaşımın olmadığı hem çocuk bakım yükünü hem de ev içi emeği kendilerinin üstlendiği, eşlerinin ev içi rollerini ise yardım ya da destek olarak ifade ettiği aşağıda belirtilen ifadelerinde yer almaktadır. Kadın akademisyenler ile yapılan çalışmalar da benzer bir biçimde toplumsal cinsiyet kalıplarından kaynaklı olarak ev içi sorumlulukların daha çok kadınların üstlendiği, ev işleri ve bakım yükünün yine kadına atfedildiğini ortaya koyulmuştur (Santos ve Cabral-Cardoso, 2008; Er, 2008; Ergöl ve diğ., 2012; Dikmen ve Maden, 2012; Nguyen, 2013; Ehtiyar, Solmaz, Üst Can, 2019). Kadın akademisyenlerin toplumsal cinsiyet rolleri ve evlilik uyumunun incelendiği bir başka çalışmada da kadın akademisyenler için aile içi işlerin paylaşımı söz konusu olsa da bu paylaşımında eril yapının hakim olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Erzeybek ve Gökçearslan Çiftçi, 2019).

Hem anne olup hem de bu işlere yetişmek kolay değil. Dolayısıyla adil bir paylaşımından bahsedemem. (K1)

Temizlik konusunda ufak bir yardım alıyorum yardımcıdan. Yemek tamamen bende. Genelde %80 ev sorumluluğu bende. %20 eşim, bazen canı isterse. (K5)

Ev içi sorumlulukları diye bir şey yok. Temizlik ve yemek mesela hepsi bende. Çocukların eğitimi çocuklarla ilgilenmek onların bakımı bende. (K6)

Özellikle aşağıda yer alan ifadelerde “destek” “şanslıyım” ve “yardımcı” gibi kavramların öne çıktığı, ev içi rollerin kadınlara atfedildiği ve kadınların aslında bu atamayı da kabullenerek ve bu kavramları kullanarak eşit paylaşımı tanımladıkları görülmektedir.

Ev içi sorumluluklar konusunda tam bir eşitlik yok. Kendi de (eş) bana yardımcı olduğunu düşünüyor ama yemek yapma işi bende. Temizlik paylaşıyor ama

benim söylemem lazım temizlik yapalım, şurayı süpür vs. gibi. Ev içi muhasebenin tamamı bende, harcamaları, ödemeleri vs. ben takip ediyorum. Çocuk bakımında daha çok eşitiz denilebilir. Yemeğini eşim yedirir, oyunlar oynar, benim başka bir işim varsa oyalır, genelde uyutma işi de eşimdedir. (K3)

Ev içi sorumlulukları yani %50-51 paylaşım tabii ki çok mümkün değil. Genelde bu yük biraz bende. Yani %70-80 sorumluluk bende. Eşimin de ben geç geldiğim durumlar ya da herhangi ev içinde çalışmam gereken dateline olan şeyler olduğu zaman eşim destek oluyor tabii ki (K4).

Ev içerisindeki sorumlulukları genellikle ortak paylaşıyoruz. Alışveriş, temizlik, ütü falan bu anlamda şanslı gruptayım. Sadece tabii düşünsel olarak bu sorumlulukları düşünmek açısından yükün çoğunluğunu üzerimde hissettiğim zamanlar olabiliyor (K9).

3.1.2. Toplumsal Cinsiyet Rollerine Dayalı Bakım Yükü “Annelik!” ve “Eş Olma”

Toplumsal cinsiyet temelli roller (toplum içinde kadından ve erkekten beklenen davranış kalıpları) insanların sonradan edindiği davranış kalıpları olup kültüre, zamana ve aile yapısına bağlı olarak farklılık göstermekte (Bhasin, 2000) ve özünde informal bir yapıya sahip olmakla birlikte etkin bir işlevi söz konusudur. Ev işleri, çocuk bakımı ve benzeri işleri yapma zorunluluğu gibi rutin roller büyük ölçüde kadın tarafından üstlenilmektedir. Dolayısıyla kadın akademisyenlerin iş yaşamı ve aile yaşantıları arasında denge sağlama çabası da bir rutin olarak görülmektedir (Dikmen ve Maden, 2015) Nitekim kadın akademisyenlerin özellikle toplumsal cinsiyet rollerine dayalı annelik rollerinde büyük rol üstlendiği ve bu rolün görev olarak algılanarak sadece kadına yüklenmesinin anne ve eş rollerinde önemli bir çelişkiyi ortaya çıkardığı görülmektedir.

Örneğin şu an o kariyerinde ilerlemeye çalışıyor ve onun önceliği o (iş), benimkisi zaten görevimmiş (annelik) gibi (K8)

Özellikle evli çocuğu olsun ya da olmasın çocuk varsa zaten sorumluluklar daha çok kadın üzerine ama evlilikte de yani bizim Türk aile yapısında kadının sorumluluklarının daha çok olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla işe ve kendine ayırabildiği zaman kadınların erkeklerden her zaman daha az. (K8)

Çocuk bakımı tamamen bana ait, eğitimle ilgili konulara karar verme sürecinde işte ne bileyim ne giymesi gerekiyor ne yemesi gerekiyor ya da işte ne iyi gelir, hangi etkinliklere katılmalı kızım eğitim ve hangi okulda devam etmeli gibi bütün kararlar; bütün çocuk bakımı tamamen bende bunun karar merci benim. Çünkü eşim eğitmeni olduğum gerekçesiyle ya da böyle düşündüğümüz için bu

konuda kendisinin fikir beyan etmesini çok doğru bulmadığımı söylüyor. Belki bu bir taktik olabilir bu da aramızda. Dolayısıyla hani çocuk bakımı tamamen bende, tabii ki benim de kendime ayırdığım vakitlerde eşim kızımın ilgileniyor ya da ne bileyim işte beraber oyun oynuyoruz vs. ama genelde çocuğun tüm bakımı bende (K4)

Çocuklar bakım yaşını geçti ama genelde ama sorumluluk %70 oranda bende. Yani eğitim alanında baba yani eşim ilgileniyor ama onun dışındaki tüm alanlarda sorumluluk bende, eğitim babada. (K5)

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere, akademisyen anneler çocuk bakımı ve ev işleri konusunda merkezi bir sorumluluk üstlenmektedirler. Her ne kadar okul, aile desteği, bakıcı ve eş ile sorumluluk paylaşımı gibi destek mekanizmaları olsa da sorumluluk ve bakım yükünün çoğunluğu kadının üzerindedir (Sommerkorn, 1996). Kadınlar, erkeklere göre ebeveynlik rollerinde daha çok fiziksel stres (hamilelik, doğum, doğum sonrası iyileşme ve bazı durumlarda emzirme, çocuk bakımı) altındadırlar. Dahası, kadınlar tam zamanlı çalışsalar dahi genellikle çocuk bakımı konusunda erkeklere göre daha fazla sorumluluk üstlenmektedirler (Aryee & Luk, 1996; Friedman & Greenhaus, 2000). Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine dayalı “annelik”, “eş olma” gibi rollerinde büyük bir stres altında olduğu, her ne kadar bu rollerin kadınlara yüklenen adaletsiz bir rol paylaşımının sonucunda ortaya çıktığı farkındalığına sahip olsalar dahi (toplumda birçok kadın bunun farkındalığına sahip değildir) bu eril tahakkümün ve adaletsiz paylaşımın içinde kendini buldukları ve içkin bir biçimde kendiliğinden maruz kaldıkları görülmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı rol kalıplarının eğitim faktörünü elimize ederek nasıl baskın bir biçimde etkide bulunduğu da bir göstergesidir.

3.1.3. Ev içi “Mali işler”

1960’lardan itibaren başta gelişmiş ülkelerde kadın emeğinin yoğun bir biçimde işgücü piyasalarında görülmesi, aile ekonomisinde kadınların aktif olarak yer almasını sağlamıştır (Ercan ve Özar, 2000). Kadın akademisyenlerin ifadelerinden de ailede her iki tarafın da aktif iş yaşamında yer alıyor olmalarının, ev içi mali işlerin organizasyonunda genel olarak eşit ya da adil bir paylaşımına neden olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen bazı katılımcıların ev içi finansal organizasyonda daha aktif rol aldığı görülmektedir.

Muhasebe mali işler ortak yapıyoruz. Ama genelde artık günümüzde bu tarz şeylerde bankalar zaten sotomatik ödeme talimatları sağlıyor. Onun haricinde muhasebe yani ortak diyebiliriz (K7).

Mali işlerin tamamı eşimde. Çünkü ben biraz bu konularda çok çok planlama yapamıyorum biraz kötüyüm o anlamda yani sayısal konuda baya kötüyüm. (K4)

Çocuktan sonra muhasebe kısmı eşimde. (K8)

Ev içi muhasebede de eşim daha çok ilgilense de o da yine de yarı yarıya gibi düşünebiliriz. Evin işte giderleri alınacaklar vs. planlama aşamasında ben daha çok devredeyim (K10).

Genel olarak evle ilgili parasal konularda geçmişte bankacılık yaptığım için ben biraz daha etkiliyim ama kesinlikle birbirimizin harcamalarına çok fazla karışmıyoruz. Birlikte karşılamamız gereken şeyleri beraber yapıyoruz. (K2)

3.1.4. “Organize İşler”

Kadın akademisyenler, önemli bir çoğunluğu ev içi işler, mali işler, çocuk bakım yükü, eğer devredecekse bakım yükünü kreş ya da bakıcı bulma, aile büyükleri destek olacaksa aile büyüklerinin gidiş gelişlerini organize etme, iş yükü, idari görev, akademik sorumluluklar, sosyalleşme, eşi ile ilişkiler, çocuklar ile ilişkiler gibi tüm süreci organize etme ve yönetme gibi hem fiziksel hem de zihinsel yükün ve mesainin yoğun olduğu roller dizinin içinde yer almaktadır. Organizasyon ve yönetim işi en temelde toplumsal cinsiyete dayalı kadına yüklenen rollere işaret etmekte birlikte kesişimsellik kavramını da imlemektedir. Kesişimsellik toplumun sosyal beklentilerini oluşturan mevcut toplumsal cinsiyet varsayımlarını ve topluma yansıyan bu beklentilerin pratikleri ve toplumsal kurullarla olan bağlantılarına vurgu yapmaktadır. Kadının istihdamda yer alması, annelik ve eş rolü, ev içi sorumlulukları ve tüm bunlara toplumun belirlediği informal beklentilerin eşlik etmesi ve farklı baskı sistemlerinin birleşerek kadınları farklı şekillerde etkilediğini göstermektedir (Türkoğlu Bayar vd., 2022). Tüm bu kesişimsellikte kadın akademisyenlerin bu süreci üstlendikleri, organizasyon ve süreci yönetme işinin fiziksel olduğu kadar zihinsel olarak da katılımcılara büyük etkide bulunduğu görülmektedir.

Ben kızlar 4 aylıkken işe geri döndüm. O dönem gerçekten zordu. Evdeki mesaim aşırı yoğundu. Size şöyle söyleyebilirim ki uykusuzluktan halüsinasyon gördüğüm bir dönem bile olmuştu yani. Her şeyi organize ediyor olmak beni çok yoruyordu. (K1)

Zihnimde planlıyorum. Şunu şöyle yapsam, bunu böyle yapsam acaba yetişir mi? (K1)

Ben bir şeye gideceğim zaman ne bileyim bir bildiri sunacağım mesela online olanları tercih ediyorum. Neden? Çünkü benim buradan kıpırdamam hem eşimin hem çocuklarımın düzeninin bozulması anlamına geliyor. Yakında öyle bir

şey yapacağız mesela bunu ailecek planladık yani tek başıma benim gelip gitmem biraz daha zor oluyor. (K2)

Bir günümü anlatacak olursam akademide bir kere sabah çocuğu bırakmak ya da yaz dönemi şu anda okula gitmediği için aile desteğini ayarlamak ve organize etmek hepsi sizinle ilgili. Öncelikle onun (çocuğun) ihtiyaçlarını gidermek, onu bırakmak ondan sonra okula gelmek ve kendinize de zaman ayırmanız gerekiyor. Sonra işte çocuğunuzun beslenmesi, çocuğunuzun ödevleri vs. vs. akşam oluyor ve çok yorgun oluyorsunuz ve evin işleriyle de ilgilenmeniz gerekiyor. Tüm bunları organize etmek gerekiyor (K4)

Bu sıralar okula giderek bazı akademik çalışmalarımı sürdürmeye çalışıyorum. Bu sırada annem ve kuzenim bana destek oluyorlar. Ama yine de onun gündüz uykuya geçişi ile evden çıkıp, ara öğün beslenmesinden sonra diğer uyku zamanına yetişmek için kendimi ayarlıyorum. Akşamları kızım uyuduktan sonra çalışmalarda ortak çalıştığım arkadaşlarım ile görüşmeler yapıyorum. Hepsini her şeyimi önceden kafamda tasarlamam gerekiyor, organize etmek gerekiyor herhangi bir çakışma olmaması gerekiyor. (K10).

Kadın akademisyenlerin en çok zihinsel olarak mesai harcadıkları, tüm rollerinin içeriğinde yer alan unsurları organize etmekte ve aslında bir yandan da insan ilişkilerini yönetmekte zorlandıkları ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu anlamda genel olarak kadın çifte iş yükü altında hem kamusal alan hem de özel alandaki beklentilere yetişmeye çalışmaktadır (Ecevit, 2000).

3.2. İş Yerinde Sorumluluklar

Kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin iş yerinde sorumluluk ana başlığında oluşan temalar Ders yükü, İdari işler, Mesai saatleri esnek mi? Mesai saati mi yok?, İdarecilik verilir mi alınır mı? ve İş Emegi “Feragat!” şeklindedir.

3.2.1.Ders Yükü

Genel olarak öğrenci yoğunluğunun fazla olduğu ve lisansüstü programlarının yer aldığı bölümlerde çalışan kadın akademisyenlerin ders yükünün fazla olduğu görülmektedir. Bu ders yükü genel olarak katılımcıların akademik çalışmalarına zaman ayırmada güçlük yaşamalarına bir başka deyişle kariyer planlamalarında zaman ve efor ile ilgili daha çok çabalamalarına neden olmaktadır.

Ben meslek yüksekokulunda olduğum için okulda geçirdiğimiz zaman bizim normal mesai gibi oluyor aslında. Çünkü bizim oranın ortamı biraz daha liseye benziyor öyle söyleyeyim. Öğrencilerle biraz daha içli dışlı olduğumuz için okulda

füli olarak normal zamanda öğretim varken aşağı yukarı dokuz beş akşam dersi olursa da tabii ki on bire kadar devam ediyor bu. (K6)

İşyerinde evet yoğunum bölümümüzde hem dersler hem öğrencilerimiz oluyor. Benim kendi yüksek lisans öğrencilerim, onların şuan tezleri için aktif olarak ben de laboratuvara giriyorum. Hem doçentlik için biliyorsunuz yayınlar vesaire fen bilimci olunca da laboratuvara girmeden hani bir data üretmeden bir yayını yazılmıyor. (K7)

Gittikçe ders yüküm artıyor. Doktora dersim var. Tezli yüksek lisans öğrencilerim var. Tezsiz yüksek lisans öğrencilerim var. Sadece mesai saatleri içerisinde görüşen biri değilim ben. Dolayısıyla bazen akşam saatlerinde de onlara vakit ayırmam gerekebiliyor. 24 saat inanın bana yetmiyor, günün 36 saat olması lazım ki işlerimi tam anlamıyla yetiştireyim. (K1)

Hem derslere giriyorum hem de bölümün diğer işlerinden de yapıyorum. İş yükümün genel olarak fazla olduğunu düşünüyorum. Ders dönemi başladığında ise girdiğim derslerden zaten gün içinde çok yoğun oluyorum ve üstüne çeşitli bölüm veya dekanlık işleri geliyor. Zihinsel olarak iş günlerinde beynim tamamen güçsüz düşmüş oluyor, sabrım da azalıyor. (K3)

3.2.2. İdari İşler

Kadın akademisyenlerin ifadeleri genel olarak akademide idari işlerin, ders yükü, akademik sorumluluklar ile birlikte kamusal ve özel alan sorumluluk sürecini daha çetrefilli hale getirdiğine ilişkin deneyimlerden oluşmaktadır. Genel olarak kadın akademisyenlerin ifadeleri gerek özel alan tercihlerine bağlı, gerekse idarecilik görevinin kadınlara atfedilmemesi gibi nedenlerle idareciliği tercih etmediği yönündedir.

Dergide editör yardımcısıyım. Alan editörüyum aynı zamanda, hakemlikler oluyor hakemlilere yönlendirmem, onlardan gelen vs. o trafiği yönetmem gerekiyor. Web işleri sorumlusuyum onunla ilgili yine yazılar geliyor bazen ivedi oluyor. Onların paylaşılması gerekiyor. Yine bölümle alakalı başka işler oluyor (K1)

Bölüm başkan yardımcısıyım. ... Orda imza sorunumuz var mesela komitelerimiz var, bunların içerisinde de en az iki kişinin imzası gerektiği için biz bölümde beş kişiyiz yani benim şöyle deme ihtimalim yok hiçbir şekilde. Bir ay iznim var ya benim mesela 30 gün aldım ben gidiyorum yok bizde yani bir hafta gidersen 3 gün gidersen geri gelirsin hep böyle (K6).

Bölüm başkanıyım. Özellikle idareci pozisyonunda yapılan seçimlerde erkeklerin daha dominant bir şekilde hakim olduğunu görebiliyorum, çünkü idareci isen daha fazla mesai yapmalısın kadımsan yapamazsın gibi algı var bir de bu düşünceyle uğraşıyoruz. (K9)

Alan çalışmaları da bu araştırma ile benzer bir biçimde idari pozisyonda kadınların daha az yer almasının nedenini görünmez bir engel olan cam tavan ve iş-aile dengesinde kadına daha çok rol atfedilmesinden kaynaklı sızdıran boru kavramı ile açıklamaktadır (Öztürk, 2017; Bayat ve Baykal, 2021). Doyle ve Hind (1998)'in 582 akademik personel ile yaptığı mesleki stres, tükenmişlik ve iş durumunu araştırmak üzere yaptıkları çalışmada, genel olarak kadın akademisyenlerin görece daha düşük pozisyonlarda bulunduğu ve bu pozisyonda daha uzun süre kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumu ise cam tavan kavramı ile açıklamıştır. Benzer bir biçimde Yüksek Öğrenim Liderlik Vakfı (LFHE) ile işbirliği içinde yapılan araştırmalarda da kadınların üst düzey rollere yönelik başvurularında başarılı olma ihtimalinin erkeklere göre daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Advance HE).

3.2.2. Mesai Saatleri Esnek Mi? Mesai Saati Mi Yok?

Kadın akademisyenlerin bu araştırmada en çok öne çıkan deneyim aktarımlarından biri, akademide mesainin esnek olup olmadığı ve bunun avantaj ve dezavantajları hususudur. Genel olarak kadın akademisyenlerin neredeyse tamamı akademide esnek mesainin varlığını kabul etmek ile birlikte bu konunun iş ve yaşam rutinlerindeki yüklerinde artışa neden olduğunu da ifade etmektedir. Nitekim Nikunen (2012) de bu çalışma ile benzer bir biçimde çocuk sahibi olmanın, iş ve kariyer üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, akademide esnekliğin görece olarak mutluluk verici olduğunu ancak çocuk sahibi olmanın veya ertelemenin devreye girmesi ile akademisyenlerin kariyerleri ile ilgili kaygılarının arttığını gözlemlemiştir. Buna göre akademisyen annelerin bir kısmı mesai saatlerinin esnekliğini olumlu bir çıktı olarak tanımlarken, büyük çoğunluğu da mesai saatlerinin esnekliğini sosyal destek mekanizması olarak tanımlamakta ve bu esnekliğin sosyal çevrelerinden uzak çevrelerine kadar sorumlulukları (özellikle çocuk bakımı ile ilgili) devretme eğilimini beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Bu durum akademisyen annelerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere olumsuz deneyimleri pekiştiren, iş ve aile dengesinde sorun, kişisel zaman ayırmada kısıtlılık, kariyer planlamalarını bakım yüküne tercih ettikleri deneyimlere ve hatta sosyal çevre tarafından yapılan işin değersizleştirilmesi gibi deneyimlere işaret etmektedir.

Bakıldığında akademi yani çocukla birlikte akademisyen olmanın avantajları var. Zamanınızı kendiniz ayarlayabilmeniz, mesai saatlerini ayarlayabilmeniz konusunda, ders saatinizi ya da işlerinizi akademik kendi işlerinizi erteleyebilmeniz açısından (K8).

Günlük çalışma saatlerim aslında yaz ve kış olarak değişmekte. Kışın tabii ki bir fül okuldayız akademik takvim çerçevesinde fakat yazın daha esnek bir çalışma saatine sahibiz. Bazı günlerde işimiz kadar gelip sonrasında gidebiliyoruz, o anlamda çocuklarımızla ilgilenmek anlamında yazın daha rahat geçiyor diyebilirim (K4)

Nispeten daha kolay akademide anne olmak bence, en azından mesai saatlerindeki rahatlıktan dolayı daha kolay. Ama çalışmanın mesai saatlerine taşması sebebiyle de evle akademinin karıştığı çok zamanlar gördük. Ama mesai saatlerindeki rahatlık aslında çocukların gün içindeki ihtiyaçları diyelim ki hastalandı, o zaman farklı birisine ihtiyaç duymadan gidebiliyorum. (K5)

Mesai saatlerimiz diğer meslek gruplarına göre daha esnek. Bunun hem avantajı hem de dezavantajı oluyor. Örneğin sadece ders saatinde okulda olup, idari işleri yapıp kalan zamanları okul dışı geçirebiliyoruz. Bunu kızım için değerlendirecek olursam 8-5 gitmem gerekmiyor. Bu da ona daha fazla zaman ayırmama imkan veriyor (K10).

... zaman zaman eşimle çatıştığım durumlar oluyordu. Çünkü ona göre ben daha esnek çalıştığım için daha fazla vaktimin olduğunu söylüyordu. Aslında dışarıdan baktığımız zaman teorik olarak bu böyle benim daha fazla vaktim varmış gibi duruyor ama bazen o esnek çalışmanın getirmiş olduğu olumsuzluklardan biri de iş yaşam dengesini kurmaktaki sıkıntılar. İş yaşam dengesini kurarken de ben çok zorlanıyordum işin gerçeği. (K1)

... mesai bir işiniz olsa, örneğin bir bankacı olsanız, izninizi kullandınız bitti izninizi kullandığınız için kimse size bir şey söylemez ya da o an çalışmadığınız için iş yapmadığınız için. Ama akademide o an sanki lütfmuş gibi davranılıyor. Akademide sizin ders çalışmanız gerektiği düşünülmediği için size yeteri kadar destek olunmuyor, dolayısıyla o size bir zamansızlık ve psikolojik bir baskı yaratıyor kendiniz bireysel olarak kendiniz dersiniz zaten ona sıra gelmiyor. (K8).

Akademisyen olmanın nedense benim çevremdeki insanlarda, buna bazen eşim de dahil çok kolay bir işmiş gibi görülüyor. Hep tabii senin işin rahat, iki üç ders veriyorsun geliyorsun, istediğin zaman çıkıyorsun işten vs. gibi yorumlar oluyor. Bu nedenle hiç şikayet edeceğim, içimi dökeceğim bir alan kalmıyor. Ne kadar anlatmaya çalışsam da insanlar bu işin zorluğunu anlamıyor. Eşim de hep işini benle kıyaslıyor. Çok dersim var diyorum, benim gibi günde 8 saat derse girmiyorsun diyor. Bu konuda çabalarım rağmen pek anlayamıyorum. İşten bir şekilde izin aldığımda, örneğin annem çocuğa baktığı için zaten sen evdesin ben gelmem diyor. Benim dinlenme ve başka bir şeylerle ilgilenme hakkım hiç yokmuş gibi hissettiriliyorum. (K3)

... Ancak esnek çalışma akademisyenler için dışarıdan çok rahat bir meslek gibi görünse de durum böyle değil. Çünkü çalışma mesainiz akademik çalışmalarınızdan dolayı gecelere bile sarkabiliyor. Bir iki günde değil üstelik. Sürekli beyniniz üretim halinde. Bunu hem bilim üretmek için hem de akademik kariyeriniz için yapmak zorunda kalıyorsunuz (K10).

Bazı katılımcılar esnek mesai saatlerinin iş tanımını sınırlarında ihlale neden olduğunu ifade etmektedir. Akademide doğum izni, süt izni gibi resmi izinler olsa dahi sorumlulukların katılımcılar için devam ettiğine ilişkin ifadeler de mevcuttur. Bu anlamda mesainin işyeri içerisindeki tanımı hem iş yeri yükümlülükleri açısından hem de çalışma arkadaşları açısından katılımcıların yoğun bir stres altında hissetmelerine neden olmaktadır.

Her ne kadar insanlar yardımcı olmaya çalışsalar da yönetici ya da çalışma arkadaşlarımız açısından, insanda bir acaba ben mi yük oluyorum? Ya da farklı düşünürler mi? Algısı da oluyor maalesef, o yüzden daha fazlasını da vermek istiyor. Ya da bazen karşı taraf düşünemeyebiliyor bu kişinin bir bebeği var mı? Çocuğu var mı? diye. Size bir sorumluluk yükleyebiliyor, örneğin izinli olsam dahi bu sorumluluk verildiğinde mahcup olmamak adına yapıyorum. Bu anlamda tam anlamıyla bir empati söz konusu olamıyor maalesef. (K10)

3.2.3. İdarecilik Verilir Mi Alınır Mı?

Kadınların idareci olmalarında, “kadın duygusal kararlar” veriyor olmalarına ilişkin algılar, “annelik” kavramına toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle atanan tanımlamalar, doğum izni, çocuk bakımının tamamen annenin üstleneceği düşüncesi ve bu süreçte işini aksatacağı kanısı ile karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla kadın akademisyenler aşağıdaki ifadelerde de görüldüğü üzere idareciliğin ataerkinin hakim olduğu üst yapılar tarafından verilebileceğini ve bu sorumluluğun genelde kısa süreceğine ilişkin söylemleri olduğu görülmektedir. Özellikle cam tavan kavramının idarecilikte baskın bir biçimde hissedildiği, katılımcıların deneyimleri ile anlaşılmaktadır. Bu sonucu destekler nitelikte Doyle ve Hind (1998)’in yaptığı çalışmada da genel olarak kadın akademisyenlerin görece daha düşük pozisyonlarda bulunduğu ve bu pozisyonda daha uzun süre kaldıkları sonucuna ulaşılmış olup bu durumun cam tavanın varlığını göstermekte olduğu ifade edilmiştir.

Özellikle yöneticilik ve idari kadrolarda böyle yöneticilik gerektiren işlerde çok kadınları karıştırmak istemiyorlar maalesef. (K7)

... yönetici olarak bir kere zaten tercih edilmiyor (kadınlar) eğer sağlık bilimleri fakültesinde falan değilseniz, yönetici olarak tercih edilmeniz çok zor ya da bölümünüzün %90’ının kadın olması gerekiyor hani eğer bir oylama falan varsa kadın yönetici olursunuz (K4).

Müdürlük yaparken hamileydim. Daha doğrusu o dönem hamile kaldım ve müdürlüğü bıraktım sonra geri dönmedim. Eğer kişinin böyle bir kariyer planı varsa idarecilik gibi o dönemde kadınsan kesin yerin doldurulur. Ben bilerek yaptım bunu ama o benim kendi tercihimdi. Ama şöyle düşünebilir yani idareci olsa, iki gün sonra hamile kalsa, o süreç uzun bir süreç... Çünkü bir şeyleri ters gitse izin alacak gibi... Ama bizzat benim yüzüme karşı ya da hissel olarak sen kadın olduğun için bunu yapmayalım ya da bunu yapalım gibi bir şey ben yaşamadım (K6)

Kadın akademisyenlerin ifadeleri özellikle erkeklerin idarecilik pozisyonlarına tercih edildiği yönünde olup, idareciliğin cinsiyetçi bir yaklaşımla özellikle erkeklere verildiği şeklindedir. Yüksek Öğrenim Liderlik Vakfı (LFHE) ile işbirliği içinde yapılan araştırmalar da kadınların üst düzey rollere yönelik başvurularında başarılı olma ihtimalinin erkeklere göre daha düşük olduğunu göstermektedir (Advance HE). Bu anlamda katılımcı ifadelerinden ortaya çıkan sonuç bu çalışmayı desteklemektedir.

Erkeklerin Türkiye’de her anlamda daha hızlı yükseldiğini ve yönetici pozisyonlarında daha çok yer edindiğini düşünüyorum. Düşünmek yetmiyor görüyorum yani somut olarak sayısal veriler de zaten bunu gösteriyor: (K9)

Ama yönetici olarak baktığımız zaman ise yöneticilerin hala daha fazla erkek ağırlıklı olarak atandığını çünkü atama yani bunun adı, yani olağüstü bir özelliğimize göre yapılan bir şey değil ya da sizin yıllarca çalışıp çabalayıp elde ettiğiniz bir şey değil yöneticilik. Kamuda özellikle akademisyenlikte. Dolayısıyla erkeklerin daha çok yönetici pozisyonlarına atandığını düşünüyorum diyeyim. (K2)

İdarecilik kesinlikle verilir ama tabi ki ayrı tutabileceğimiz kadınlar da alanda alabilen. Bu kamu bende de var aslında. Kadın yönetici tercih edilmiyor kesinlikle neden tercih edilmiyor, bilmiyorum yani belki mesai ya da alana verdikleri ayırabildikleri vakit azlığından dolayı tercih edilmiyor olabilir. Kadın idareciler bilmiyorum biraz da ego ön planda olduğu için olabilir. (K5)

3.2.4. İş Emegi “Feragat!”

Çocuk bakımı, sosyal destek ağlarının olmaması ya da dar olması, ev içi rol paylaşımında yaşanan adaletsiz dağılım, “annelik” kavramının yüklediği psikolojik yük, zaman yönetiminin çocuk sahibi olduktan sonra değişmesi, toplumsal cinsiyet rollerine bağlı eşitsizlik gibi nedenler kadın akademisyenlerin akademik yaşamlarındaki emekten feragat etmelerine, önceliklerini yeniden belirleyerek zorunlu seçmeli tercihte bulunmalarına neden olmuştur. Kaplan, Tuncer ve Bilici (2020) cinsiyetin akademik yaşama etkisini araştırdıkları çalışmalarında kadın akademisyenlerin çocuk sahibi olduktan sonra çocuk bakım yükü nedeni ile akademik çalışmalarını

ertelediklerini belirtmiştir. Kadınların özellikle anne olduklarında ev ve aile sorumluluklarına daha fazla önem vermeleri, hedeflerinden ve kariyerlerinden vazgeçmelerinin önemli bir nedeni olarak görülmektedir (Bayat ve Baykal, 2021, 755).

Benim eşimin bir işi olduğu zaman erkekler biraz daha zihnen bir şeyleri büyütmeyi seviyorlar içsel olarak yani işte benim şu saate toplantım var, işte benim şunu hazırlamam gerekiyor, bunu hazırlamam gerekiyor bir sürü şey sayıyorlar. Ama sizin de yapmanız gereken şeyler var ve bazen ben evde bunu söz konusu dahi etmiyorum kendim. (K1)

Çocuklar orada baskın hence, mesela şey örnekleri var. Akademide çok, şu doçentliği bir alayım da ondan sonra çocuğu düşünürüz diyenler var. Ama benim hiç öyle olmadı. Yani bende şöyle bir kaygı mı diyeyim artık öyle bir tatmin mi? Yok belki bilmiyorum yani benim için çocuklar mı? Doçentlik mi? desenez yani o döndüğüm zaman çocuklar derim yani hani şu doçentliği bir alalım da sonra doçentlik yaparız gibi bir planım olmadı benim. (K6)

Dediğim gibi normalde doçentliğe başvurmayı düşünüyordum ancak çocuk olunca işler insanın düşündüğü gibi olmuyor tabi ki. Öncelikleriniz değiştiği için çocuğu odak noktasına alıyorsunuz ve kariyeri bir süre erteliyorsunuz. (K10)

Eşleri de akademisyen olan katılımcılar çocuk bakım yükünü üstlenmek zorunda kalmış ve özellikle öne çıkan bu durumu kabullenen söylemleri olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan katılımcı söylemleri de vardır. Bu çalışmayı destekleyen benzer bir sonuç, Alparslan, Öztürk ve Çarıkcı (2018) çift kariyerlilik üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada da görülmektedir. Bu çalışmaya göre, çift olan kadın ve erkek akademisyenlerin çift kariyerliliğe yönelik tutumları ile ev ve işyerindeki iyi oluş halleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve çift kariyerliliğe ilişkin olumsuz tutum sergileyen akademisyenlerin, iş yerinde ve evde mutsuz olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Kimisi de benim gibi akademisyenler de aileyi ve çocuğu çok ön planda tuttuğu için akademi biraz geri planda kalıyor. Zaten aynı şeyde kademedede kalmamın en büyük sebeplerinden biri de bu hep önceliği eve aileye çocuklara ve eşimin akademisyen olması dolayısıyla bu yükselmeye eşimi ön plandan tutmaktan kaynaklandığını düşünüyorum. 10 yıl dil barajını doçentlik için geçemediği için onun önüne geçmemek için ya da mesela o dershaneye gitti, o özel ders aldı. Hem maddi olarak hem vakit açısından... Çocuklar da o zaman küçüktü. Aileden çok küçük yaşlarda destek aldık ama sonrasında destek almadığımız için birimizden birinin çocuklarla ilgilenmesi birimizin akademik kariyerine daha çok zaman ayırması gerekiyordu. Bu önceliği eşim aldı. (K5)

Eşin de akademisyense kendinden feragat etmek zorunda kalınıyor kesinlikle (K6)

3.3. Akademi Sorumluluklar

Kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin akademi sorumluluk ana başlığında oluşan temalar Kesişimselliğe dayalı zorluklar-engeller, Akademi kadın olmak, Akademi anne olmak, Ayrımcılık ve Akademisyen annelerin “Tercihleri” şeklindedir.

3.3.1. Kesişimselliğe Dayalı Zorluklar-Engeller

Akademisyen kadınlar eş olma, anne olma, idareci olma, çalışan olma, akademisyen olma ve aile üyelerinden biri olma gibi birçok alanda yüklenen ya da bireyin kendi istediği üstlendiği rolleri ve sorumlulukları aktarmıştır. “İyi anne”, “iyi ev hanımı”, “iyi eş” gibi tanımlamalar kadın kimliğini tanımlayan (informel, toplum tarafından yüklenen) kavramsallaştırmalardır. Katılımcıların aşağıda belirttikleri deneyimleri bu kavramların kesişiminde kalan, kadına yönelik değerlendirmede bütüncül bir bakış açısı ve kadının deneyiminin yanı sıra etki eden baskı kaynakları ve etmenlere yer vermeyi gerektirmektedir. Aile içi iş bölümünde ev içi emeğin görünür olmaması ve bu emeğin kadın kimliğinin bir parçası olarak görülmesi de aynı biçimde cinsiyet temelli yaklaşımın kesişimindeki kadına işaret etmektedir. (Şaşman Kaylı, 2016).

Sınırlandıramıyoruz kendimizi, eve gidip çalışmamız gerekiyor ama evde bekleyen bir çocuk, evde bekleyen sorumluluklar var. Yani bir ev hanımı bile bütün gün evde olduğu halde evin sorumluluklarını yetiştirme konusunda sorun yaşarken, evde oturup çocuk varken makale okumak, ders çalışmak, odaklanmak, bunların hiçbirini kolay değil. (K9)

Üstelik iş yükünden ve zihinsel ve fiziksel olarak gün içinde tükeniyoruz ama eve geldiğimizde çocuk ve ev sorumluluğu da üstüne biniyor. Sabrım daha az oluyor, bu nedenle her şey bana daha zor geliyor. Çocuğum bir oyun oynamak istediğinde bile canım istemiyor ama elbette hayır diyemiyoruz. Çocuk uyuyana kadar mesaim bitmiyor gibi hissediyorum. Özellikle eşimin yardımının az olduğu dönemlerde 3 işte çalışıyorum gibi hissettiğim oluyor. Normal işim, evin işi ve çocuk gibi 3 ayrı işim var gibi. Akşam çocuk uyuduktan sonra ancak dinlenmeye ya da kendime vakit ayırmaya zamanım kalıyor. O 2-3 saatlik zamanda hiçbir şey yapmıyor. Çoğu zaman eşim madem çok yorgunsun çocuk yatınca uyu diyor mesela çok sinirleniyorum. Sanki benim tüm bu işler içinde kendime hiç zaman ayırma ihtiyacının olmadığını düşünüyorum. (K3)

...ama zihinsel olarak ebeveyn olmak, kadın olmak, ev sorumlulukları konusunda ertelemeyeceğimiz şeyler beni kariyer anlamında yavaşlatmakta. (K9)

Kadın akademisyenlerin ifadelerinde yer alan kesişimsellik ve getirdiği zorluklar, bireyin iş rolleriyle aile içindeki rollerinin çelişmesine neden olurken beraberinde rol çatışmasını doğurmaktadır (Kahn vd., 1964). Kadın akademisyenler, eş ve anne olma rolü üstlenirken iş yerinde ve akademiye başarılı olmak ve kariyer basamaklarını tırmanmak için çabalamaktadırlar. Her ne kadar kadınların işgücüne katılımları artsa da toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin ev ve çocuk bakımı sorumlulukları devam etmektedir (Bianchi ve diğerleri 2000). Kadınlar hem eş hem anne rolünü üstlenirken, çalışan rolü olan akademisyen kadınlar kariyer basamaklarını tırmanma isteği ile çalışma hayatında yer almaktadır (Alparslan, Öztürk ve Çarıkçı, 2018, 153; Dikmen ve Maden, 2012, 258). Bu durum katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere yükü ağır olan büyük bir ikilem döngüsüne neden olmaktadır.

3.3.2. Akademiye Kadın Olmak

Akademisyen kadınların ifadelerinden toplumsal cinsiyete dayalı rollerin yaşam deneyimlerinde belirgin bir biçimde kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Özellikle akademik kariyere ilişkin çalışmaların göz ardı edildiği, özel alana ilişkin yüklerinin akademik çalışmalara zaman ayırma noktasında engel teşkil ettiği, çocuk bakım yüklerinin anneye atfedilmesi nedeniyle akademik çalışmalara aktif katılım gösteremedikleri, ev içi rollerin kadına indirgenmesi nedeniyle akademi deneyimlerinin ve iş emeklerinin görünmez emek olarak aile üyeleri tarafından değerlendirildiği görülmektedir. Benzer olarak bu çalışmada da kadına atfedilen cinsiyete dayalı rollerden dolayı kadın akademisyenlerin akademik yayın yapma konusunda yetersizlik hissettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle eşleri akademisyen olan akademisyen kadınların benzer çalışma koşulları olmasına rağmen bu değerlendirmeye maruz kaldığı görülmektedir. Altınoluk (2018)'un kadın akademisyenler ile yaptığı bir çalışmada, annelik deneyimi dışında da salt kadın olmaya bağlı bir değerlendirme söz konusudur. "Kadın olmak mı? anne olmak mı?" üzerine yoğunlaşan bu çalışma, kadın akademisyenlerin evli olup olmadığına ya da çocuk sahibi olup olmadığına bakılmaksızın kadına atfedilen cinsiyete dayalı bu rollerden dolayı akademik ilerlemelerinin sekteye uğradığını ifade etmiştir.

Akademiye kadın olmak tabii ki çok zor... Erkek hocalarla, kadınları aynı kılıfta kesinlikle koymuyorum. Çünkü onların evde çocukları bırakıp kongreye katılma ya da yurt dışına seyahat etme gibi fırsatları oluyor. Biz kadınlar için bu çok zor çünkü çocukları bırakıp gidemiyorsunuz. Bu imkan bizde de var ama o anne olmanın içgüdüleriyle bırakamıyorsunuz. (K1)

Akademisyen bir kadın olmak, eş tarafından ev hanımı olarak görülmeniz olarak ben yorumluyorum akademiye. Çalışmıyormuşsunuz gibi bir algı var karşı

tarafıta. Sadece sizin işinizde dersleriniz, ders vermek, bunun derse hazırlığı da yok, sınavları da yok sadece ders vermeniz ve idari işiniz varsa bir iki saat onu yapmanız olarak dışarıdan algılanıyor. (K8)

Akademide kadın olmak kesinlikle zor, anne olmak çok daha zor çünkü sizi hem toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak toplumda bir yeriniz var ve bunu ister istemez her ne kadar bu konuyla ilgili çok bilinçli olsanız da bu beklentiler sizi yetersiz hissettiriyor. Bir kere kadın olmaktan kaynaklı belki bir nebze bu anlamda yetersiz görünebiliyorsunuz akademide ama çok da görünür değil bu, çünkü herkes çekiniyor yani bu anlamda benim alanım vesilesiyle de avantajlıyım. Çünkü bizim alanda kadının önemi, kadının değeri ya da böyle demek istemiyorum herkes gibi o yüzden şöyle demek istiyorum toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan bir alanda çalıştığım için, nispeten görünmeyen bir yanı var. (K4)

Akademide kadın olmak bu aslında cevaplama zor bir soru bence. Hala tam olarak erkeklerle eşit düzeyde ilerlemiyor akademide kadınlarının ilerlemesi. Özellikle desteklenme anlamında erkeklerin daha çok desteklendiğini gözlemliyorum. Kadınların aile ve çocuk söz konusu olduktan sonra biraz daha pasif edilgen duruma geçtiğini, geçmeyenlerin de çok hırslı ve çok azimli devam ettiği için bu şekilde başarabildiklerini gözlemliyorum. (K9)

Bazı kadın akademisyenlerin ifadeleri aileyi ön planda tutmak gerektiğini, iş-aile-akademi dengesinin kadın akademisyen tarafından sağlanmasının zor olduğunu, hemcinsi akademisyenlerin bir feragat ya da bir tercih neticesinde akademide başarılı olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Bu durumun dayatılan toplumsal cinsiyet rollerinin kadın akademisyenler tarafından kanıksandığını, kabullenme davranışını beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır.

... kişiden kaynaklandığımı düşünüyorum ben. Kimi kadın akademisyenlere baktığımda akademiyi çok ön planda tuttıklarını çocuk ya da ev sorumluluklarında destek ve yardım aldıklarını görebiliyorum. Kimisi de benim gibi aileyi ve çocuğu çok ön planda tuttuğum için akademi biraz geri planda kalıyor. (K5)

3.3.3. Akademide Anne Olmak

Katılımcılar akademide anne olmanın yetersizlik duygusunu pekiştirdiğini, annelik rolleri ve akademisyen olma rollerinin yerine getirilmesinde fiziksel, psikolojik ve duygusal yoğunluk yaşadıklarını ifade etmektedir. Sosyal destek ağlarının yetersizliğinin yanı sıra sosyal destekten daha çok psiko-sosyal desteğin yetersizliği ön plana çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar çalışan kadınların toplumda, öncelikle anne ve eş rollerini üstlenmesini daha sonra mesleki başarı ve kariyer basamaklarını tırmanmasının beklendiğini ifade etmektedir (Kocacık & Gökçaya, 2005). Bu durum akademik çalışmalara odaklanma noktasında katılımcıların sorun yaşamasına neden olmaktadır.

Aynı zamanda bir plan yapacaksınız yükselmeye çalışacaksınız, hem de toplumsal baskıyı yemeden iyi bir anneyimi de yerine getireceksiniz. Keza da yerine getirdiğinize inansanız dahi bir de insanlara inandırmanız gerekiyor. (K1)

Dolayısıyla iş yapmak şu bu... bunları bir şekilde yetiştiririz, kadınlar çok yönlü düşünen insanlar çok müthiş güçlere sahipler. Hem evi çevirir hem iş yerinin çevirir, ama bu çok büyük bir yorgunluk yaratıyor. Dolayısıyla anne olmak annelikten mi yoksa akademiden mi geri kaldım sorusunun bitmez biz kısır döngünün olduğu yer, alan olduğunu söyleyebilirim ... Kariyerinizle anneliğinizi ayırtmanız o kadar zor ki bu kültürde ve bu toplumda dolayısıyla bir şekilde bir parçası oluyorsunuz. Her ne kadar buna karşı olsanız da dolayısıyla anneliği organize ederken akademiyi de organize etmek bir yerlerde hep eksik hissetmek benim gözümde. Yani annelikte eksik mi kaldım yoksa akademide mi eksik kaldım. (K4)

Bir yandan aklınızda bebeğiniz var, bir yandan çalışmak zorundasınız. Bebeğe de biri bakması lazım ki siz de bir an önce akademik çalışmalarınızı yapabilesiniz... örneğin bir makale ya da bir çalışma yaparken ben de onun yanında olsam ve çocuğa biri baksa da sürekli bir kulaşım onda olduğu için sürekli bölünme söz konusu tabii ki. Tam anlamıyla %100 kendinizi çalışmaya veremiyorsunuz. Bu sırada da tabii iki yönlü bir sıkıntı oluyor, hem acaba çalışma nasıl oldu diye düşünüyorsunuz. Bir yandan da çocuğu mu ihmal ediyorum kaygısı taşıyorsunuz (K10).

Bazı katılımcılar anne olduktan sonra aksayan akademik kariyerin akademi ortamında olumsuz söylemleri beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Özellikle aile ve çocuk bakım yükünden kaynaklanan akademik kariyerde ilerleyememe daha çok kadın akademisyenlerin yaşam deneyimlerine işaret etmektedir. Bu durumun kadın akademisyenlerin özellikle annelik rollerinden kaynaklı olarak kariyer platosu kavramı ile ilişkili olan durumu beraberinde getirdiği söylenebilir. Kariyer platosu, bireyin kariyerinin bir noktasında yükselme potansiyelinin geçici ya da kalıcı olarak yok olması (Eryiğit, 2000: 119), kariyer yolunun dikey olarak kısıtlanması durumunu ifade etmektedir. Kadın ve erkeğin ebeveyn olma durumunun çalıştıkları kurumdaki ilerlemesi üzerinde farklı etkileri vardır. Spesifik olarak, birçok annenin “cam tavana” ulaşmadan çok önce bir “anne duvarı” ile karşı karşıya olduğu ileri sürülmektedir (Williams ve Segal 2004).

Ailenin ön planda ya da çocukların ön planla olması gerektiğini düşünüyordum ama son yıllarda sanki akademik anlamda da insanların neden halen daha bu kadar uzun süre aynı kademedede kaldığını sorguladıklarımı gördüm. Bazı insanların söylemleri beni rahatsız ediyor.. İnsanlar unvanlara önem veriyorlar. Önem verdikleri için davranışlarını ona göre değiştiriyorlar. (K5)

Bazı akademisyenler nitelikli yayın ortaya koymaya çalışmanın da kariyerlerinde yükselme dolayısıyla zaman ile ilgili kaygı yaşamalarına neden olduğunu ifade etmektedirler. Annelik, eş olma, iş yükü ve akademik kariyer gibi roller akademik yayınlarda kısıtlı zaman diliminde hızlı yayın ortaya çıkarma kaygısı doğurduğundan akademisyenlerin yayınların niteliği ile de ilgili kaygılı olmalarına sebep olmaktadır.

Ama kesinlikle anne olmak çok çok zor akademide ve bu hissedilir bir biçimde tüm akademik hayatın boyunca beni hem engelledi hem kendimden verdim. Muhtemelen çocuğumdan da vermek istemediğim için o konuda da yetersiz hissediyorsunuz kendimizi... Biz çalışma saatleri içerisinde sadece çalışan kişiler olmadığımızdan bu bizi çok yoran, yetersiz hissettiren, eksik hissettiren bir şey. O koşturma, o hengâme bizi müthiş yoruyor. Dolayısıyla acaba akademiden mi kaldım yoksa annelikten mi kaldım acaba hangisinde geride kaldım sorusu bir akademisyen kadını anneliği yoran en büyük sorular ... Dolayısıyla siz annelikte de akademisyenlikte de idealize yani idealist olmaya çalıştıkça işler zorlaşıyor kesinlikle. (K4)

Yarı zamanlı akademisyen tam zamanlı anne gibi bir şey herhalde. Yani benim açımdan şu an için böyle zaman kaygısı olunca hal böyle oluyor (K8)

3.3.4. Ayrımcılık

İş yaşamında özellikle cinsiyete dayalı ayrımcılık yaşama deneyimi kadınlarda daha fazla görülebilmektedir (Karatepe ve Arıbaşı, 2017; Terzioğlu ve Aksöz, 2022). Bu çalışmada da katılımcıların akademiye alımdan itibaren salt kadın olmaktan kaynaklı toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kaldığını, özellikle evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra kadınlara ilişkin eşitsiz yaklaşımın daha da pekiştiğini ifade ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra akademisyen kadınlar çocuk sahibi olduktan sonra pozitif ayrımcılığın yaşanması gerekirken mobbinge kadar varan muamele ile karşılaştıklarını belirtmektedir. Usta (2021) 235 öğretim elemanı ile yaptığı çalışmada benzer biçimde çocuk sahibi olan öğretim elemanlarının daha çok mobbinge maruz kaldığını tespit etmiştir.

Akademide kadın olmak konusunda aslında annelik üzerinden gizli bir mobbing söz konusu olduğunu düşünüyorum. Anne olmadan önce çok fazla rahatsız edici davranış veya sözle karşılaşmamama rağmen anne olduktan sonra doğrudan ya da dolaylı olarak ifade edilen ayrımcı ifadeler var. Örneğin bir profesör hocamız, siz kadınlar annelik veya akademisyenlik arasında denge kuramıyorsunuz, anne olduktan sonra akademideki etkinliğiniz veya başarınız düşüyor gibi sözlerine çok maruz kaldım, etrafımdakiler de kaldı. Dolaylı olarak da annelikten kaynaklı izin istendiğinde hoşla gitmiyor. Çocuğu da hep hasta,

hep bahanesi var, çocuğunu bahane ediyor şeklinde ifadelerin yüzümüze olmasa da arkamızdan konuşulduğunu duyuyoruz. Ama aynı şekilde baba olan biri olsa, ilgili baba olarak görülüyor. Bak çocuğu hasta, baba ama izin alıyor vs gibi düşünüldüğünü hissediyorum. Bu yüzden akademide kadın olmak ve anne olmak da zor. (K3)

Akademide anne olmak aslında pozitif ayrımcılığın olması gereken bir nokta ama olmayabiliyor. Yani sizi eşit görüyor hatta dün bir hocamızdan şöyle bir şey duydum ve çok üzüldüm. Danışman hocası, eğer benim danışmanlığıma gelmek istiyorsan bunun sonuna kadar ne evlilik ne çocuk düşünemezsin demiş. Bunun bir şiddetin bir türü olduğunu düşünüyorum mobbing yani bu ve kesinlikle doğru bulmuyorum. (K1)

çok var, çok var, çok var... mesela sınav görevlendirmeleri yapılacak, gözetmenler yazılacak kadın çocuğu var, küçük akşam sekize yazılacak orada bir mesela şey yaparsınız onu ona yazmayalım dersiniz, pozitif ayrımcılık yaparsınız ama diğerleri tarafından bu göze batar onlar da ona kinlenir yani. Hiç kimsenin mi çocuğu yok ya da biz bakıyoruz o da yapısın hani bizim aramızda hiçbir fark yok deyip yapanlar var. Kadınsa da kadın diyor mesela o ben niye tutuyorum diyor erkek olan, atıyorum ya da bekar olup kadın olanlarda da oluyor bize ne diyor o da tutacak bunu diyor (K6)

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın özellikle yöneticiden çalışana doğru olduğu görülse de katılımcıların ifadeleri sadece yöneticilerin değil iş partnerleri tarafından da eşitsiz muameleye maruz kaldığını göstermektedir. Özellikle katılımcılar kadın yöneticilerin de benzer deneyimlere sahip olmasına rağmen bu ayrımcı tutumu sergilediğini ifade etmektedir. Bu çalışmanın bulgularına benzer biçimde kadın akademisyenler ile yapılan bir çalışmada nadiren de olsa bazı kadın akademisyenlerin de hemcinslerine karşı ayrımcılık yaptığı ve hiyerarşik olarak daha üst unvana sahip kadın akademisyenlerin astlarına karşı ayrımcı söylemleri nedeni ile ayrımcılığa maruz bırakıldıkları gözlemlenmiştir (Demirtaş ve Yeşilyurt Gündüz, 2020: 345). Benzer biçimde yapılan bir çalışmada da kadın yöneticilerin kadın astlarına karşı daha acımasız ve sert olabildiği belirtilmekte ve işyerlerinde kadınların kadınlara yaptığı psikolojik şiddet sonucunda, kadınların işten ayrılma niyetinde olduğu ya da çıkartılma ile karşılaştığı görülmüştür (Cevher ve Öztürk, 2015: 872).

Annelik rolü üzerinden yöneticimiz kendine her türlü hakkı görürken (kendi de anne) altında çalışanlara geldiğinde aynı hakları sunmuyor. Kendi çocuğu hasta olduğunda günlerce işe gelmezken, bizim çocuğumuz hasta olsa en fazla bir gün izin alabiliyoruz. Pozitif bir ayrımcılık yaptığını düşünmüyorum. Ama

negatif ayrımcılığı da annelik üzerinden değil kendine yakın olan çalışanlarla bizler arasında yaptığımı düşünüyorum. (K3)

... çok kadın çalışan olan bir fakültede göre pozitif adımların atıldığını da görmedim. Dekanımız (kendisi de kadın ve anne) bile süt izni konusunda şahsıma, “yani gerek yok aslında, bir yaştan sonra biz akademisyen anneler çocuğun fiziksel bakımına zaman ayırmamıza gerek yok. Bunu başkası yapabilir” demişti. Veya hep biz ne koşullarda annelik yaptık diye korkunç örnekler veriliyor. Çocuğumu bakıcıyla anneme bıraktım. İki sene yurtdışına gittim, siz ne çok şikayet ediyorsunuz. Anneliği abartıyorsunuz isterseniz her şey yapılır gibi sözler de çok duydum. (K3)

Doğum yapmama bir hafta kala hocam ben yetişemeyeceğim dediğimde, tamamen okulun işi değil öznel bir işi yetiştiremeyeceğim mahcup olmak istemem size dediğimde... Bir şey olmaz hem yaparsın hem doğurursun demişti. Yine de beklemişti benim onu yapmamı. Çok ciddi manipüle edilebiliyorsunuz şöyle şeylerle karşılaşabiliyorsunuz, söylemediği şeyleri söyledim diyerek çakabiliyor karşınıza sonra da şöyle suçlanıyorsunuz hamilesin ya aklının yarısı yok tabi diye mobbinge, psikolojik şiddete maruz kalabiliyorsunuz (K4).

Çalışmada kadın akademisyenlerin daha çok mobbingin psikolojik etkisinden bahsettiği görülmüştür. Bu durum mobbingin kişilerin üzerinde yarattığı stresi ve strese bağlı psikolojik şikayetleri arttırdığı savını (ILO, 2007) desteklemektedir. Çögenli ve Asukutlu (2016) tarafından ADİM üniversitelerinde 400 akademisyen ile yaptıkları çalışma da kadın akademisyenlerin, erkek akademisyenlere göre mobbing davranışları ile daha fazla karşılaştıklarını ve akademik kariyer boyunca her dört kadından üçünün mobbing ile karşılaşabileceğini ifade etmektedir.

3.3.5. Akademisyen Annelerin “Tercihleri”

Kadın akademisyenlerin toplumsal cinsiyete dayalı rolleri, kişisel rolleri ve anne olmak ile ilgili sorumlulukları akademide tercihlerde bulunmalarına hatta tercih etmek zorunda kalmalarına neden olmuştur. Kadınların hedeflerini ve potansiyellerini gerçekleştiremeden, neden kariyerlerinden vazgeçtiklerinin önemli bir açıklaması olarak anne olduklarında ev ve aile sorumluluklarına daha fazla önem vermeleri bir neden olarak gösterilmektedir. Catherine Hakim (1996), kadınların kariyerlerinde başarı düzeylerinin düşük olmasının nedenini, istihdam ve yaşam tarzlarının kendi seçimleri doğrultusunda yönlendiğini savunan “Tercih Teorisi”ni ortaya koymuştur. Teoriye göre kadınlar, ücretli istihdama verdikleri önceliklerine göre “istihdama öncelik veren iş merkezli”, “iş ve aileyi birleştirmek isteyen” ve dolayısıyla kariyer odaklı olmayan ya da planlanmamış kariyere sahip olan

kadınlar ve son olarak tek meşguliyet alanı aile olan “aileyi merkeze alan” şeklinde gruplandırır (Akt. Bennett, 2011).

Kadın akademisyenlerin tamamı tercihlerinin kariyer merkezli oluşmadığını gerek kendi tercihleri doğrultusunda gerek zorunlu bir biçimde odaklarının iş ve aileyi dengeleyen bir yaklaşımla ya da tek odak ev merkezli olarak şekillendiğini ifade etmektedir. Bu bulgu araştırmanın önemli bir çıktısı olup, çalışmada kadın akademisyenlerin tercihlerinin ya da kendilerini sınıflandırmalarının bu kategorizasyon altında ele alındığında iş ve aileyi birleştiren, tek odak ev merkezli şeklinde iki kod olarak şekillendirmiştir.

3.3.5.1. İş ve Aileyi Birleştirenim Çünkü...

Kadın akademisyenler evlendikten ve özellikle anne olduktan sonra kariyerleri ile ilgili tercihlerinde önceliklerini değiştirdiğini ifade etmektedir. Özellikle annelik rollerinin bu tercihlerinde etkili olduğunu ifade eden kadınlar, sosyal destek mekanizmalarının da bu doğrultuda davranış sergilediği, bu tutum sonucunda önceliklerinin annelik olması gerektiği toplumsal yargısını kabullendiğini ifade etmektedir. Kadına ve anneliğe yüklenen cinsiyete dayalı roller, kadın akademisyenlerin tercihlerini şekillendirmiş ve kariyer gelişim ve ilerlemelerini engellemiştir. Aşağıda yer alan katılımcı ifadeleri de katılımcıların iş ve aile dengesini kurma çabalarını yansıtmakta olup kariyerde ilerlemede olumsuz yaşam deneyimlerini ortaya koymaktadır.

Elimden geldiği kadar tabii iş görevlerimi yapmaya çalışıyorum ama hiçbir zaman kariyerimi ön plana koyup da çocukları geri plana bırakayım ya da ailemi ya da ailedeki o sorumluluklarımı yapmayayım ya da çocukları bırakıp kongreye gideyim diyemiyorum. (K1)

İş ve aileyi birleştiren merkezli diyebilirim, çünkü benim tek odağım ev olursa o zaman çalışmamın ya da işte aldığım maaşı hak etme konusunda kendimi son derece kötü hissederim. ... Kariyer merkezli de hiçbir zaman olamadım çünkü benim sevdiğim birinci çemberdeki ailem, eşim, çocuklarım, annem, babam gibi ilk çemberde olan şeyler benim için çok önemlidir. Bu yüzden hem iş ve aileyi birleştiren kavram altında tanımladığımı söyleyebilirim. (K2)

İş ve aileyi birleştirmeye çalışan kavramına daha yakınum sanırım ama onları birleştirirken daşıyorum. Tamamen kariyer odaklı olamıyorum çünkü bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Tek ev odaklı da olamam çünkü iş yaşamı olmasa bir insanın hayatında çok büyük eksiklik olacağını düşünüyorum. Aslında iş ve aile dengesi olmalı, bunu sağlamaya çalışıyorum kendi adıma. (K3)

Evet çalışmak çok önemli, evet para kazanmamız lazım. Ama çocuğumun da bu yaşı bir daha geri gelmeyecek o nedenle her iki tarafı da ne akademik ne

de ailemi çok ihmal ederek bu şekilde ilerlemiyorum yani iki tarafı da dengeyi kurarak ilerlediğimi düşünüyorum. (K7)

3.3.5.2. *Tek Odak Ev Merkezliyim Çünkü...*

Kadın akademisyenlerden sadece bir kişi kendini tek odak ev merkezli olarak tanımlamıştır. Katılımcının kariyeri en sonda sıralamasının annelik deneyiminin henüz başlarında olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir. Annelik rolünün baskın bir biçimde hissedildiği (toplumsal olarak da annelik rolünün hissettirildiği) ve çocuk bakım yükünde çocuk-anne bağının yoğun olduğu bir evre olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Tek odak aile merkezliyim... Daha doğrusu şu an çocuk merkezli daha sonrasında aile ve iş merkezli, en son kariyer merkezli. Yani şu an için örneğin doçentliği daha geri plana attığım süreç oldu şu bir buçuk senelik süreçte (K8)

3.4. Akademiye Kariyer Planlaması

Kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin akademiye kariyer planlaması ana başlığında oluşan temalar Değişen yükselme şart ve koşulları, Psikolojik boyut ve Sosyal destek şeklindedir.

3.4.1. Değişen Yükselme Şart ve Koşulları

Kadın akademisyenlerin değişen akademik şartlarla birlikte büyük bir hayal kırıklığı yaşadığı, yetersizlik hislerinin pekiştiği hatta iş ve yaşam motivasyonlarını olumsuz yönde etkilediği ve hatta işten ayrılma niyetini gündeme getirdiği görülmüştür. İş ve aile dengesini kurma çabalarında yeni kriterleri yaşamlarına eklenen yeni bir engel olarak gördükleri, bu zamana kadar ürettikleri akademik emeklerinin ise yok sayıldığını ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Kadın akademisyenler, yeni şartların zamana yayılmadan bir sonraki dönem uygulanıyor olması, karar öncesindeki yayınların puanlamasında yaşanan ciddi düşüş, akademik yayınların yayımlanma süreçleri, yayınevlerinin yayın karşılığında aldığı ücretler, akademik çalışmalar için harcanan süre, emek ve masraf gibi etmenler karşısında olumsuz etkilendiği görülmektedir. Özellikle gelecek kariyer planlamalarını yeniden kurgulamaları gerektiği, yeniden doçentliğe hazırlanma sürecinde uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duydukları ve iş-aile dengesinin kurulmasında önemli zorluklar yaşayacaklarını ifade etmişlerdir. Kadın akademisyenlerle ilgili yapılan çalışmalarda meslekte yükselmelerini geciktiren etkenlerin en önemlisi olarak evlenme ve çocuk sahibi olmak gösterilmektedir (Ergöl ve diğ., 2012: 47). Akademisyen kadınlarla yapılan çalışmalar da evlenme ve

çocuk sahibi olmanın kariyer yapmayı ve yükselmeyi geciktiren faktörlerden olduğunu göstermektedir (King, Botsford, & Huffman, 2009).

Şunu düşündüğü bana ben bu kadar yayını tekrar nasıl yapacağım? Neden çünkü yaptığım daha önceki kriterlerin hepsi çöpe gidecek. (K4).

Bu aslında bizim kanayan bir yaramız akademideki yeni yükselme kriterleri. Çünkü dediğim gibi ben 3 yıl oldu neredeyse mezun olalı bu anlamda bir de bunun öncesi var Tabii yaptığımız çalışmalar ileriye yönelik. Biz bunları yaparken mevcut kriterlere göre yaptık. Benim burada nereden baksanız 2016'dan beri bir emeğim var. Ama şimdi yeni yükselme kriterleriyle neredeyse çoğu emeğim göz ardı edilmiş oldu ve benim yeni yükselme kriterlerine göre yeni baştan çalışmam demek benim 2-3 yıllık sürecimi alacak. Çünkü biriktirdiğim puanlar işte çalışmalarım, yaptığım projeler vs. silinmiş oluyor, bu anlamda benim için oldukça dezavantaj (K10).

Bu yeni kriterler tabii ki hepimizi çok etkiledi, ev içi rollerimi düşündüğümde zihnen diyordum ki 2 seneye başvurabilirim belki hani şu anki bu çocuklarıma da vakit ayırayım düşüncesiyle beraber düşündüğümde o 3 tane tek yazarlı makaleyi şunu bunu düşündüğümde acaba diyorum 3-4 seneye başvurabilecek miyim kesinlikle zaman olarak çok attı (K1)

Çalışıyorsun bir şeyleri yapıyorsun ve birdenbire dış etkenler diyor ki bu yaptıkların yetersiz. Öyle bir değiştiriyorlar ki yaptığın şeyler de sıfırlanmış oluyor yani sen sıfırdan tekrar başlamak durumunda kalıyorsun bu çok üzücü bir şey tabii ki. (K2)

Üniversitenin yükseltme kriterleri, yeni doçentlik kriterlerinin beni derinden etkileyeceğini düşünüyorum. Çünkü şuan için akademi ve ev dengesi içinde bile bocalarken her geçen gün zorlaşan kriterler nedeniyle beklenen hızda yükselmeyeceğimi düşünüyorum. Üstelik bu değişiklikler motivasyonumu da kuruyor. Zaten sürekli bir yetersizlik hissi var akademi veya aile içi rollerimde, zorlaşan kriterler bu yetersizlik hissini ikiye katlıyor. Artık bu işi yapmak istememe noktasına geldim. Ya da tüm kariyerim boyunca öğretim görevlisi olurum diye düşünüyorum. Bu kriter değişimlerinin bir avantajı olduğunu sanmıyorum. Herkese aynı koşullar ve imkanlar sağlanmadan tüm bu kriterlerin adaletsiz olduğunu düşünüyorum. Ekonomik olarak da altından kalkılacak kriterler değil. Üstelik mesela ben 1 yıldır eski doçentlik kriterlerine göre çalışmalar yaptım, şuan hiçbirinin hiçbir anlamı ve puan karşılığı yok yada çok çok az. Emeklerim çöp oldu. Bunu bile düşünmeyen bir yapı kriterleri değiştirip duruyor. (K3)

Şu an muhtemelen beni çok kötü etkileyeceğini düşünüyorum çünkü akademik olarak baktığımızda eski kriterlere göre bir yeterlilik sağlıyorum ama şu an bulunduğum süreçte yeterli olmadığını düşündürüyor son şansında ne

olacağımı bilemiyorum ama bu son şansımı da değerlendiremezsem yaptığım yayınların yarı yarıya ineceğini düşünüyorum ve bu benim tabii ki çok daha fazla efor sarf etmemi gerektirecek ... bu kriterleri yakalayabilmek için biraz evden uzaklaşmam gerekiyor. Ama tabii bu şeyle ilgili hem onlara alıştırma hem kendime alışmama ilgili son iki haftadır okulda sürekli okulda olduğum zaman bile akşam eve gittiğimde çocuklar ne yedi ya da yarına ne yiyecekler bu kaygıyı atmam lazım, ama bu kriterle bu kaygıyı atmamda yardımcı olacağına eminim zor çok zorlayıcı kriterler adil olmadığını düşünüyorum ama etkileyecek yani olumsuz etkileyecek (K5)

Kariyer literatüründe de cinsiyetin temel bir faktör olduğu kabul edilmektedir. Buna göre kariyer literatüründe, kadınların iş ve aile sorumlulukları nedeniyle özel bir kariyer grubu olarak ele alınıp ayrı bir şekilde incelenmesi yönünde birtakım tartışmaların olduğu dikkat çekmektedir (Patton ve McMahan, 2006:154; Sullivan, 1999:461). Bu anlamda katılımcı ifadeleri bu çalışmalar ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

3.4.2. Psikolojik Boyut

Akademisyen annelerin akademik kariyerlerinde en büyük zorluğu zihinsel olarak taşıdıkları yük olarak tanımlamaları önemli bir çıktıdır. Özellikle akademisyen annelerin yeni yükselme kriterleri ile birlikte kaygı, stres ve yetersizlik duyguları artmış, yeni kriterler stresör olarak yaşamlarına dahil olmuştur. Birçok çalışma annelik rolünün zihinsel sürecinden bahsetmektedir. Bu çalışmada da benzer bir biçimde aşağıda yer alan ifadelerde akademisyen anneler zihinsel yük olarak tanımladıkları psikolojik etkilerden bahsetmektedir. Nitekim De Vault (1991), annelerin görevlerinin yalnızca çocuk bakımında fiziksel yönleri değil, aynı zamanda çocukların refahını sürekli olarak öngörmek ve bunları gidermek gibi zihinsel görevleri de kapsadığını ifade etmektedir. Bu görevler annelerin fizyolojik olarak taşıdığı duygularla ilintili olduğu gibi toplumsal cinsiyet rollerine dayalı anneye atfedilen görevlerle de ilgilidir.

Genel olarak sadece bakım fiziksel değil yani çocukla ilgili ne yapılması gerektiği ile ilgili yükü ben yaşıyorum ... Çocuğum olduktan sonra bir kere bile evde kitap açmadım, çok nadir bir bilgisayarıma açıp çalışmışlığım var. Hep o uyuduktan sonra kendimden vererek 3'e 4'lere kadar çalışarak aslında akademide ilerledim. Böyle bir genelleme de yapmak istemem ama genelde bu kadına kalan bir şey ama bir yandan da kadının sadece fiziksel ya da görünür bir iş yükü olduğu düşünülüyor annelik ilgili bir de bilişsel olarak duygusal ve duyuşsal olarak bu çok göz ardı ediliyor (K4).

Müthiş bir kaygı müthiş bir şey, nasıl diyeyim halay kırıklığı dolayısıyla böyle bir kocaman dağ ve tekrar küçültmüş kendi gözünde o dağı küçücük böyle minyatür hakine getirmişken, dağın üzerinden aşmışken birden önümde tekrar bir dağ belirdi, kocaman bir dağ (K5).

Doçentlik şartlarını gördüğümde bende büyük bir moral bozukluğu oldu. Çünkü doktora sonrası özellikle bu hamilelik döneminde de çalışmaya çalıştım ve hani bebeğim doğduktan sonra da akademik çalışma için vakit ayırdım ve bu çalışmaların bir anda hiçbir değerinin olmaması... yani fedakarlıklar yaparak bu yayınları çıkarmıştım. Büyük bir hayal kırıklığı oldu. İşe bağlılık açısından bir olumsuzluk oldu ve bu iş ve kariyerin öngörülebilirliğini benim açımdan sarstı. Benim açımdan doçentlik kriterleri hem de hemen uygulanacak olması yanlış bir karar olarak görüyorum ve olumsuz oldu, hatta çok olumsuz oldu. (K8)

Birçok sorumluluğu eş zamanlı olarak yerine getirmeye çalışan akademisyenlerin üstlendikleri sorumluluklara yetememe noktasında kendini eksik hissetmeleri, kaygı ve tedirginliğe (Otluoğlu, Yılmaz ve Dalkılıç, 2021) özellikle çocuklarına gereken özeni gösteremediklerini düşünmeleri suçluluk duymalarına da neden olabilmektedir (İrey, 2011; Köle 2011; Başarır ve Sarı, 2015). Akademisyen annelerin bu çalışmalarla benzer biçimde söylemlerde bulunduğu, özellikle yeni kriter ile birlikte yılgınlık ve tükenmişlik duygularının da eklendiği görülmüştür.

3.4.3. Sosyal Destek Ağı

Sosyal destek ağları bireylerin zorluklar ve engeller karşısında baş etmelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Abay Alyüz, 2020). Bu çalışmada daha çok aile üyeleri, eş ve çocuklar sosyal destek ağı içerisinde vurgulanmıştır. Katılımcıların genellikle akademik kariyer planlamalarında sosyal destek ağlarından sözel olarak psikolojik anlamda destek gördükleri fakat görev paylaşımı ve sorumluluklar noktasında yetersiz kalan bir destek mekanizmasından söz ettikleri görülmüştür. Bu durum katılımcıların sosyal destek ihtiyacının karşılanmasında yetersizliğe işaret etmektedir.

3.4.3.1. Eş ile İlişkiler

Katılımcılar eşlerinden sözel olarak destek gördüklerini fakat ev içi rol paylaşımı ya da çocuk bakımı yükünü paylaşmada katılımcı olmama gibi davranış örüntüsü sergilediklerinden sözel desteği destek olarak algılamadıklarını ifade etmektedirler. Özellikle mesleki iş yüklerinin görünmez emek olarak değerlendirildiği, akademiye yer almayı sadece ders vermeye indirgenerek değersiz hissettirildikleri deneyimleri ortaya çıkmıştır. Hatta eşleri akademisyen olan katılımcıların da bu durumu yaşıyor olması

önemli bir bulgudur. Nitekim bu çalışma ile benzer bir biçimde akademik kariyerde çocuk sahibi kadınların anne olmalarından dolayı dezavantajlı olarak görülmesi ve küçümsenmesi olarak belirtilen annelik duvarı, anne olan kadın akademisyenlerin erkek akademisyenler kadar yetkin olamayacakları önyargısını ifade eden (Williams, 2004: 16-20; Demirtaş ve Yeşilyurt Gündüz, 2020: 250) çalışmaları da mevcuttur.

Şu kadar makale, şu kadar bildiri vs. yapmam gerek dediğimde eşime yaparsın yaparsın, çok mu zor gibi tepkiler veriyor. Mesela evde çalışmamakta kariyerimi engelliyor aslında. Çünkü iş yerinde doçentlik çalışmalarına zaman kalmıyor iş yükünden dolayı. Ama evde de çok yorulduğum için bazen çalışmaya vaktim kalsa bile çalışacak gücüm ve isteğim kalmıyor. (K3)

Öğretim görevlisi olursanız ve okula gider dersinize gider gelerseniz olur, sıkıntı yok. Ama akademik çalışma kariyer ilerleme gibi bir şey varsa, eşin eğer ki akademisyense ve aynı pozisyondaysa bence kadının ilerleme lüksü yok yani. Kadın illa bir arkada kalacak yani. Hani önce bir eşim bir profesör olsun ya da işte bir doçent olsun ondan sonra sen ilerlersin gibi bir şey oluyor. (K6)

Doçentlik şartlarını gördüğümde bende büyük bir moral bozukluğu oldu... Kızgınlık da oldu kızgınlık aile bireyelerine, özellikle eşime karşı benim vakitsizliğimin farklı bir şekilde çözümlenip, birazcık daha destek olunsaydı, biraz çok fazla bir puana ihtiyacım yoktu. Çok fazla yayına ihtiyacım yoktu onları toparlayıp da doçentlik için başvurabilirdim. (K8)

Eşim akademisyen değil ancak o da üniversitede çalışıyor ve sosyal hayatta çevresi genel olarak akademisyenlerden oluşuyor. O nedenle akademik faaliyetlerin farkında. Aslında bu bir avantaj sizi anlattığı için. Çalışmam gerektiği zaman bunu sorgulamıyor ancak sıkıntı olan şey hem çocuk bakımı hem akademik çalışmalar derken sizin ne kadar yorulduğumuzu düşünmüyor ya da anlayamıyor sosyal yaşantısına devam ediyor. Bu da belki erkeklerin genel özelliği onu da bilemiyorum. (K10)

Eşlerinden hem psikolojik hem de rol paylaşımı konusunda yeterli destek aldığını ifade eden katılımcılar da mevcut olup, katılımcılardan sadece ikisinin ifadesinin bu yönde olması da dikkat çekicidir.

...haricinde eşim zaten profesör çok desteği var bilmediğim şeylerde. Çünkü doçentlik şartları değişti mesela orda anlamadığım bir ifade oluyor hemen ben arıyorum eşime soruyorum. Şu ne demektir şurada taranan işte buna nasıl ulaşabilirim o konuda çok bir desteğim var (K7).

Eşim de konuyla ilgili son derece destekleyici. Yapabileceğim şeyleri gerçekleştirebilmem konusunda (K2)

Çalışmalar özellikle eş desteğinin önemi vurgulamaktadır. Kadınlarının eşlerinin ev işleri ve çocuk bakımında üstlendikleri sorumluluğun artması, kadınların rol dengelemesini olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum diğer ev işleri ve çocuk bakımında diğer destek unsurlarından (akrabalar, bakıcı, ücretli ev işleri yardımcısı, kreş gibi) gelen canlı destekle karşılaştırıldığında, yalnızca eş/partner desteğinin annelerin ev içinde çalışma saatlerini gerçekten azalttığı bulunmuştur (Abroms & Goldscheider, 2002).

3.4.3.2. Aile Üyeleri ile İlişkiler

Katılımcıların aile üyelerinden aldıkları sosyal desteğin özellikle çocuk bakımı konusunda olduğu görülmektedir. Aile üyelerinin çocuk bakımındaki rol paylaşımında bulunmaları kariyer gelişimine ve planlamasına ilişkin dolaylı bir destek olarak görülse de aile üyelerinin psiko-sosyal desteğinin iş motivasyonunu artırmada önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Araştırmalar, çocuk bakımına rol üstlenen aile desteğinin, annenin işgücü piyasasına katılımını artırdığını göstermiştir (Rosenbaum ve Gilbertson, 1995; Tienda ve Glass, 1985; Wong ve Levine (1992).

Annem, babam benden daha istekli olduklarımı söyleyebilirim. Biz herhangi bir unvan aldığımız zaman onlar kendilerinin bizi okuttuklarının karşılığını aldıklarını düşünüyorlar. Bence bu da çok kıymetli bu yüzden bizde destekleyici bir durum var. (K2)

Çocuk da bakım yükü de yine genel olarak bende. Ananemiz özellikle bakımda büyük destek oluyor. Ailenizin sizin yaptığımız mesleğin farkında olması çok önemli. Onlar olmasa son zamanlarda akademik çalışmalara bu kadar vakit ayıramazdım. Çünkü kızımı başka birine emanet etsem aklumda onda kalırdı (K10).

Bazı katılımcılar aile üyeleri tarafından toplumsal cinsiyete dayalı annelik rolü beklentilerine maruz kaldığını ifade etmektedir. Bu anlamda katılımcılar istihdam suçluluğu yaşamakta (Türkoğlu Bayar vd., 2022) ve kariyer planlamaları ile ilgili organizasyonları sekteye uğramaktadır. Bazı katılımcılar ise aile büyüklerinin desteği ile çocuk bakım rolünü paylaşmada beraber yaşam alanı yaratmak ile ilgili sorunlar yaşadığı için eşler arası anlaşmazlıklar yaşadığını, bu durumun ise iş ve akademik çalışma motivasyonlarına olumsuz yansıdığını ifade etmektedir. Çalışma hayatının getirdiği zorlukları aşmaya çalışan kadınların aile büyüklerinden yeterli sosyal desteği almaları, kadının muhtemel yaşayabileceği iş-aile çatışmasını azaltmakta ve hem iş yaşamında iş motivasyonunu hem de yaşam doyumunu artıracığı görüşü savunulmaktadır (Umutlu ve Öztürk, 2020).

Çok, çok fazla. Yani şöyle birincisi ablam mesela annem biraz destekler ama o da yoruluyor yani ablam da o zaman şöyle olmayıversin diyor. Ablam yapmasaydınız

o zaman çocukları, o zaman çocuğu niye ikinci plana atıyorsun gibi... seni böyle vicdanen rahatsız edecek çok var çok (K6).

Evin içinde anneler de var sıkıntınız olduğunda bunu direkt olarak eşinize de söyleyemiyorsunuz. Yani annelerin olması ev içi sorumluluklarındaki o içsel olarak yaşadığım çatışmayı eşime yansıtamamada sebep oldu. Hatta bu durum beni işin gerçeği psikolojik olarak bile etkiledi. (K1)

3.4.3.3. Çocuklar ile İlişkiler

Katılımcıların genel olarak çocukları ile ilişkilerinde akademik kariyer planlamalarında yaşadığı yoğun duygu suçluluk ve yetersizlik olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu çalışma ile benzer bir biçimde çalışan annelerin yaşadığı suçluluk ve yetersizlik hissini ortaya koyan çalışmalar vardır. Birçok sorumluluğu eş zamanlı olarak yerine getirmeye çalışan akademisyenlerin üstlendikleri sorumluluklara yetememe noktasında kendini eksik hissetmeleri, kaygı ve tedirginliğe (Otluoğlu, Yılmaz ve Dalkılıç, 2021) özellikle çocuklarına gereken özeni gösteremediklerini düşünmeleri suçluluk duymalarına da neden olabilmektedir (İrey, 2011; Köle 2011; Başarır ve Sarı, 2015).

Çocuklarımdan mesela oğlumdan “Babam çalıştı. Sen çalışmadın. Bak babam profesör oldu. Sen olamadın.” Ya da son geçirdiğim süreçte “sen ne yaptın ki zaten”, “ne bekliyordun” gibi tepkiler aldığımı gördüm yani bu da mesela beni yaraladı bu konuda. (K5)

Akademide anne olmak çok ilginç. Doçentliğe hazırlandığım son dönemlerde evde de çalıştığım dışarıda da çalıştığım ve eve geç geldiğim zaman kızım işte anne niye bu kadar çalışıyorsun dediğinde, ona sorumluluklarımı anlatıyorum ya da bunun kısa süreli bir çalışma olduğunu, bir sınavım var o geçince rahatlayacağımı söylüyorum. İşte güzel bir gelecek için çalıştığımı onun adına. Bana verdiği cevap “ben bir şey istemiyorum ki ben seninle olmak istiyorum” dediğinde müthiş bir suçluluk ve yetersizlik duygusu hissediyorum anlatılmaz. Dolayısıyla hiçbir anlamı kalmıyor içinize sınınmıyor ve sadece geriye kalan stres hali. (K4)

Çocuğun annesinin olmaması ile evde babanın olmaması aynı şey değil. Hatta şey diyordu kızım tez zamanı “anne bir gün de kitapsız gel eve” diyordu çünkü onu istiyor. (K6)

Kızım henüz çok küçük. Ben anne olmaya alışırken, o dünyaya adapte olmaya çalışıyor. Yeni deneyimlediği her şeyde yanında olmak istiyorum. O da benden ayrı kalmaya alışık olmadığı için 2,3 saat olmasam özlediğini hissettiriyor. Ancak son zamanlarda yoğun olarak hissettiğim çalışırken onu ihmal ettiğim duygusu. Belki de onu anneden mahrum bıraktığımı düşündüğüm için suçluluk duygusu (K10)

Çocuğu önceleyen bir yaşam tarzını benimseyen katılımcıların özel yaşamlarına yani kendi boş zaman etkinliklerine ve sosyalleşme aktivitelerine de zaman ayıramadığı görülmüştür. Çocuk sahibi akademisyenlerle yapılan bir araştırmada anne olmanın akademik ve sosyal hayatta sebep olduğu zorluklara ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve çocuk sahibi kadın akademisyenlerin kendine vakit ayıramadığını sıklıkla deklare ettiği belirtilmiştir (Kazancı Tınmaz ve Tepe, 2019: 48).

Akademik kararlarımı aileme göre veriyorum çok net. Aslında gündelik kararlarda bu şekilde. İlk üç şey çocuk ne olacak, ev ne olacak ve kararın sonuçları aileyi nasıl etkiler oluyor. Akademide mesela en az çabayla ve evden en az uzak kalarak nasıl araştırmalar yaparım gibi düşünüyorum. Arkadaşlar bir şeyler yapmayı planlayınca, ilk çocuk ne olacak, kim duracak yanında diye düşünmek zorundayım. Çoğu zamanda bunları düşüneneceğime, o etkinliğe gitmemeyi seçebiliyorum. (K3)

Bir yarım kalmışlık hep var. Yani ne evde bir işte kocanı tatmin eden bir eşsin, ne çocuklarını tatmin eden bir annesin, ne de kariyerinde halb ya çok güzel bir yerdeyim ben, çok güzel yaptım her şeyi diyen bir akademisyensin. Hep bir bölük pörçük yani durduğun yer. 5 dakikada şunu yapayım, 10 dakikada bunu yapayım, şuraya şu yemeği koyayım falan. Yetemiyorsun ya mümkün değil. Hani dediler ki 7 gün var; sen bu 7 günü şu anki hayatına göre planla, ben o çocuklara 7 günde versem 15 gününde versem hepsini de versem yetmez akademiye versem yetmez, kocama versem yetmez, kendime versem yetmez, o yüzden bu yetersizlik hissi geçecek bir şey değil yani (K6).

SONUÇ

Kadın akademisyenlerin akademik yükselme kriterlerinde annelik deneyimlerinin araştırıldığı bu çalışmada “Ev içi Sorumluluklar”, “İş Yerinde Sorumluluklar”, “Akademide Sorumluluklar” ve “Akademide Kariyer Planlaması” şeklinde dört ana tema ortaya çıkmıştır.

Kadın akademisyenlerin ev içi sorumluluklarına bakıldığında genel olarak çifte iş yükü ve üç vardiyanın getirdiği sorumluluklarının olduğu görülmüştür. Özellikle toplumsal cinsiyete dayalı rollerin ev içi rollerde kadına atfedildiği ve eş ile çifte kariyer olmasına rağmen rollerin genel olarak eşit paylaşılmadığı görülmüştür. Özellikle “annelik” rolünün tamamen kadına atfedildiği ortaya çıkmıştır. Bu anlamda kadın akademisyenlerin iş, akademi ve aile yaşantılarında denge sağlama çabasında oldukları ve zihinsel yüklerinin akademisyen annelerde yoğun stres, kariyerlerinde gerileme ya da ilerleyememe gibi sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmıştır.

Baskın geleneksel kalıpların anneliğe ilişkin rollerinde kendini gösterdiği, zaman ve kariyer planlaması ile ilgili zorluklar yaşadıkları belirgin olarak bu çalışmada kendini göstermiştir. Eş olma, anne olma, çalışan kadın olma, akademisyen olma gibi kesişimsel roller, süreci yönetmede büyük bir organizasyon olarak hem fiziksel hem de psikolojik olarak akademisyen annelerin odağında olup, katılımcı ifadeleri tüm sorumlulukları üstlenmek ve özellikle organize etmekle ilgili zorluk yaşadığını göstermiştir. Kadın akademisyenlerin tüm sorumlulukları organize etme sürecinde zihinsel olarak mesai harcadıkları, ev içi sorumluluklar, çocuk bakım yükü ve akademik çalışmaların organizasyonuna bir de bakım yükü için aldıkları destek mekanizmalarında insan ilişkilerini de organize etmenin zorluğunun eklendiği belirtilmiştir. Tüm bunların yanında ders yükü, idari görev alma ya da idari görev alamama ve kadın akademisyenlerin kamusal alanda görünürliğini azaltmış ve minimum görev alma ve kariyerde minimum ilerleme, idari görevlerde engellenme, ayrımcılığa maruz kalma ve kariyer basamaklarında duraklama gibi durumlarla karşılaşmaktadırlar.

Kadın akademisyenlerin bu araştırmada en çok öne çıkan deneyimleri, akademiye mesainin esnek olduğu ve zorunluluklarının sınırlı olduğu kanısıdır. Genel olarak kadın akademisyenlerin neredeyse tamamı akademiye esnek mesainin varlığını kabul etmek ile birlikte bu konunun iş ve yaşam rutinlerindeki yüklerinde artışa neden olduğunu ifade etmektedir. Çocuk bakımı ile ilgili bu esneklik kolaylık sağlarken annelerin bakım yükünü ve ev içi rollerini artırmakta, en çok da akademik kariyerlerini ketlemektedir. Çoğu akademisyen anne bu algı sonucunda akademik kariyerlerinden feragat etmiştir. Özellikle eşleri akademisyen olan katılımcıların çocuk bakımını kendileri sürdürdükleri, eşlerinin ise kariyerlerinde ilerlediklerini ifade eden deneyimleri ön plana çıkmıştır.

Akademiye kadın olmanın ve anne olmanın zorluklarını katılımcılar kesişimsel rollerini gerekçe olarak göstermiştir. İş sorumluluklarından ziyade akademik kariyerde ilerleme noktasında dezavantajlı olduklarını ifade etmişlerdir. Akademiye anne olmanın yetersizlik duygusunu pekiştirdiğini, annelik rolleri ve akademisyen olma rollerinin yerine getirilmesinde fiziksel, psikolojik ve duygusal yoğunluk yaşadıklarını ortaya çıkarmıştır. Sosyal destek ağlarının yetersizliğinin yanı sıra sosyal destekten daha çok psiko-sosyal desteğin yetersizliği ön plana çıkmaktadır. Annelerin istihdam suçluluğu yaşadığı ve tamamının psikolojik yardım arama eğilimlerinin olduğu ve görüşme kaydı dışında psikolojik yardım aldığını ifade eden akademisyen annelerin olduğu görülmüştür.

Çalışmada akademisyen annelerin tamamının tercih teorisine dayalı iş ve aileyi birleştiren olarak kendini tanımladığı görülmesine rağmen tamamının iş-aile dengesini kurmada çatışma yaşaması çarpıcı bir çıktıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin baskın hakimiyeti bu husustaki yoğun çabalara rağmen suçluluk ve yetersizlik duygusunu yoğun bir biçimde hem fiziksel hem de psikolojik olarak yaşandığına önemli bir kanıt olarak ortaya çıkmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, baskın eril tahakküm iş ve ev yaşamında kendini göstermiş, bunun sonucunda akademisyen annelerin akademik kariyerlerini de olumsuz etkilemiştir. Kariyer basamaklarını çıkmada mevcut koşullarda zorluk yaşayan akademisyen annelerin yeni yükselme kariyerleri ile birlikte tamamen hayal kırıklığı ve ümitsizlik duygusu yaşadığı görülmüştür. İş, akademi ve yaşam motivasyonlarının düştüğü, yılgınlık ve vazgeçme gibi duygu ve davranış örüntüleri sergiledikleri anlaşılmıştır. Yeni yükselme kriterleri ile birlikte kaygı, stres ve yetersizlik duyguları artmış, yeni kriterler stresör olarak yaşamlarına dahil olmuştur. Sosyal desteklerinin yetersizliğini aktaran akademisyen anneler yeni kriterlerle birlikte daha çok (eş, aile üyeleri, çocukları ve sosyal çevrelerinden) desteğe ihtiyaç duyacaklarını ifade etmiştir.

Akademisyen annelerin yeni yükselme kriterlerinde kariyer platosunu daha belirgin bir biçimde yaşayacakları, mevcut durumda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayanan geleneksel baskın rollerin yer aldığı annelik deneyimlerinde cam tavan ve annelik duvarına maruz kalmaya devam edecekleri ve sosyal destek ağlarının ve toplumun toplumsal cinsiyet eşitlik bilinci ve farkındalığı artmadıkça bu durumun değişmeyeceği düşünülmektedir.

Yeni kriterlerde yeni bir zaman planlaması, geçmiş yayınların dahil edilmesi gibi öneriler akademisyen annelerin düşünceleri arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Abay Alyüz, S. B. (2020). Sosyal desteğin birey yaşamında önemi ve sosyal hizmet. *Talim*, 4(1), 115-134.
- Abroms, L. C., & Goldscheider, F. K. (2002). More work for mother: How spouses, cohabiting partners and relatives affect the hours mothers work. *Journal of Family and Economic Issues*, 23, 147-166.
- Advance HE, Women's Leadership in Higher Education, <https://www.advancehe.ac.uk/knowledge-hub/womens-leadership-higher-education>, (Erişim Tarihi: 7.09.2023).
- Alparslan, A., Öztürk, M. ve Çarıkçı, İ. H. (2018). Çift kariyerli akademisyenlerin iş yeri ve evdeki iyi oluşları üzerine bir saha araştırması. *İş ve İnsan Dergisi*, 5(2), 145-155.
- Altınoluk, D. (2018). Kadın olmak mı, akademisyen olmak mı?: İşte bütün mesele bu. *Fe Dergi*, 10(1), 57-66.
- Aryee, S., & Luk, V. (1996). Work and nonwork influences on the career satisfaction of dual-earner couples. *Journal of Vocational Behavior*, 49(1), 38-52.
- Başak, S., Kınır, S. ve Yaşar, Ş. (2013). Kadının görünmeyen emeği: İkinci vardiya. ANKA Kadın Araştırma Merkezi.
- Başarır, Eve Sarı, M. (2015), Kadın akademisyenlerin "Kadın akademisyen olma"ya ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(1), 41-51.
- Bayar Türkoğlu, H. T., Kardeş, T. Y., Özdemir, S. & Sever, M. (2022). Toplumsal cinsiyet algısı, anne istihdam suçluluğu ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: İş-aile çatışmasının rolü. *Journal of Society & Social Work*, 33(4), 1103-1120.
- Bayat, İ. ve Baykal, B. (2021). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının yarattığı engeller: çalışma yaşamında varolmaya çalışan kadın. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 745-762.
- Bennett, C. (2011). Beyond the leaky pipeline: consolidating understanding and incorporating new research about women's science careers in the UK. *Brussels Economic Review – Cahiers Economiques De Bruxelles*, (54)2-3, 149 – 176.
- Bhasin, K. (2000). *Understanding gender*. New Delhi: Kali for Women.
- Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Sayer, L. C., & Robinson, J. P. (2000). Is anyone doing the housework? Trends in the gender division of household labor. *Social Forces*, 79(1), 191-228.
- Cevher, E. ve Öztürk, U. C. (2015). İş yaşamında kadınların kadınlara yaptığı mobbing üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 860-876.

- Çakmak Orluoğlu, Ö., Yılmaz Kurt, B. ve Dalkılıç Sürgevil, O. (2021). Covid-19 döneminde akademisyen annelerin iş-yaşam deneyimlerini anlamak: Nitel bir araştırma. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 13-52.
- Çögenli, M. Z., ve Asunakutlu, T. (2016). Akademide mobbing: ADİM üniversiteleri örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 17-32.
- Demirbilek, M. ve Çetin, M. (2022). Cumhuriyetten Günümüze Yükseköğretimde Akademik Yükselme ve Atama Süreci. *Yükseköğretim Dergisi*, 12(2), 197-216.
- Demirtaş, B. ve Yeşilyurt Gündüz, Z. (2020). Türkiye’de uluslararası ilişkiler disiplininde kadın akademisyen olmak: Cam tavanlar ve fildişi bodrumlar. *Alternatif Politika*, 12(1), 228-259.
- Dikmen, N.ve Maden, D. (2012). Kadın akademisyenlerin görünmeyen emeği üzerine bir araştırma: ordu üniversitesi örneği, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 235-250.
- Doyle, C., & Hind, P. (1998). Occupational stress, burnout and job status in female academics. *Gender, work & organization*, 5(2), 67-82.
- Ecevit, Y. (2000). Çalışma Yaşamında Kadın Emeginin Kullanımı ve Kadın-Erkek Eşitliği. *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, Tusiad: İstanbul.
- Ehtiyar, V. R., Solmaz, C. ve Üst Can, Ç. (2019). “Kadın Akademisyen” olmak: Turizm alanındaki kadın akademisyenlere yönelik bir metafor çalışması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(2), 296-318.
- Er, D. (2008), *Modern Türkiye’de Kadın Öğretim Üyelerinin Konumuna ve Sorunlarına Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Ercan, F. ve Özar, Ş. (2000). Emek piyasası teorileri ve Türkiye’de emek piyasası çalışmalarına eleştirel bir bakış. *Toplum ve Bilim*, 86(2), 22-71.
- Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K. ve Taşkın, L. (2012). Türkiye’de kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 43-49.
- Eryiğit, S. (2000). Kariyer yönetimi, *Kamu-İş Dergisi*, 6 (1).
- Erzeybek, B. & Gökçearslan Çifci, E. (2019). Akademisyen kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve evlilik uyumu. *Sosyal Çalışma Dergisi*. 3(1), 61-80.
- Flick, U. (2014). *An Introduction To Qualitative Research*. Sage Publication: New York.
- Friedman, S. D., & Greenhaus, J. H. (2000). *Work and Family-Allies or Enemies?: What Happens When Business Professionals Confront Life Choices*. Oxford University Press: USA.

- Hakim, C. (1996). The sexual division of labour and women's heterogeneity. *The British journal of sociology*, 47(1), 178-188.
- ILO (2007) When Working Becomes Hazardous, <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/magazine/26/violence.htm> (Erişim tarihi: 8.8.2023).
- İlkkaracan, İ. (2010). Uzlaştırma Politikalarının Yokluğunda Türkiye Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları, Mega Basım: İstanbul, 21-59.
- İrey, Ç. (2011), Türkiye Üniversitelerinde Kadın Emek Gücü: Selçuk Üniversitesi Kadın Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kahn, R. L., Wolfe, D. M., Quinn, R. P., Snoek, J. D., & Rosenthal, R. A. (1964). *Organizational stress: Studies in role conflict and ambiguity*. John Wiley.
- Kaplan, K., Tuncer, N. ve Bilici, A. (2020). Cinsiyetin akademik yaşama etkisi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 41-65.
- Karatepe, S., ve Arıbaş, N. N. (2017). İş hayatında kadın yöneticilere ilişkin cinsiyet ayrımcılığı: Türkiye için bir değerlendirme. *Yasama Dergisi*, (31), 7-23.
- King, E. B., Botsford, W. E., & Huffman, A. H. (2009). Work, family, and organizational advancement: Does balance support the perceived advancement of mothers?. *Sex Roles*, 61, 879-891.
- Kocacık, F. ve Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye'de çalışan kadınlar ve sorunları. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Köle E. (2011). Mersin Üniversitesi Kadın Akademisyenlerinin Örgütlerindeki Cinsiyet Kültürüne Yönelik Algıları, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Kömürcü, N., Yıldız, H., Toker, E., Karaman, Ö. E., Koyucu, R. G., Durmaz, A., ve Aydın, N. (2016). Hemşirelik ve ebelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına ilişkin namus anlayışları ile ilgili tutumları. *Uluslararası Hakemli Kadın Hastalıkları ve Anne Çocuk Sağlığı Dergisi*, 5(3), 1-22.
- Nguyen, T. L. H. (2013). Barriers to and Facilitators of female deans. career advancement in higher education: An exploratory study in Vietnam, *Higher Education*, 66(1), 123-138.
- Nikunen, M. (2012). Changing university work, freedom, flexibility and family. *Studies in Higher Education*, 37(6), 713-729.
- Öztürk, U. C. (2017). Akademideki topuk sesleri: Cam tavan perspektifinde göller bölgesi üniversitelerinin betimsel analizi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4) 202-213.

- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications: New York.
- Patton, W. & McMahon, M. (2006). The systems theory framework of career development and counseling: Connecting theory and practice. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 28(2), 153-166.
- Rosenbaum, E., & Gilbertson, G. (1995). Mother's labor force participation in New York City: A reappraisal of the influence of household extension. *Journal of Marriage and the Princeton University Press*.
- Santos G. G. & Cabral-Cardoso C. (2008), Work-family culture in academia: A gendered view of work-family conflict and coping strategies, *Gender in Management: An International Journal*,23(6),442-457.
- Sommerkorn, I. (1996). On the position of women in the university teaching profession in England, PhD
- Sullivan, S. E. (1999). The changing nature of careers: A review and research agenda. *Journal of management*, 25(3), 457-484.
- Şaşman Kaylı, D. (2016). Feminist politika çerçevesinde sosyal politika ve sosyal hizmete bir bakış. *Sosyal politikanın cinsiyet halleri: Toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet*, 27-57.
- Terzioğlu, A., ve Aksöz, F. (2022). Çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığı ve türk iş hukukunda kadınları korumaya yönelik düzenlemeler. *Çalışma ve Toplum*, 1(72), 267-298.
- Tınmaz, A. K. ve Tepe, N. (2019). Akademik ve sosyal yaşama bir bakış: anne araştırma görevlilerinin düşünceleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 74 (41-57).
- Tınmaz, A.K., ve Tepe, N. (2019). Akademik ve sosyal yaşama bir bakış: anne araştırma görevlilerinin düşünceleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 74, 41-57.
- Tienda, M., & Glass, J. (1985). Household structure and labor force participation of black, Hispanic, and white mothers. *Demography*, 22, 381-394.
- Yüceer Kardeş, T. (2022). Toplumsal Cinsiyet Dersinin Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerine Etkisi ve Ders İçeriğinin Değerlendirilmesi. ss. 407-420. (Ed. Çatalcalı Ceylan, A., Kaya M.) *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler II*. Gece Kitaplığı: Ankara.
- Tülübaş, T. ve Göktürk, Ş. (2018). Orta kariyer evresinde bulunan akademisyenlerin akademisyenlik mesleğine yönelik görüşleri. *Kocatepe Üniversitesi Eğitim Dergisi*. 1(1), 31-51.
- Umutlu, S. ve Öztürk, M. (2020). İş yaşamında kadın ve karşılaştığı sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 297-306.

- Usta, H. (2021). Öğretim elemanlarının mobbing ve örgütsel çatışma algı düzeyleri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın.
- ÜAK (2023). Üniversitelerarası Kurul Başkanlığının 13.08.2022 tarihli Genel Kurul Kararları. https://www.uak.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2023/8/docentlik-basvuru-sartlarina-iliskin-duyuru_24082023.aspx (Erişim tarihi: 15.09.2023).
- Williams, J. (2004). Hitting the maternal wall, *Academe*, 90 (6), 16-20.
- Wong, R., & Levine, R. (1992). The effect of household structure on women's economic activity and fertility: Evidence from recent mothers in urban Mexico. *Economic Development and Cultural Change*, 41, 89-102.

Sürdürülebilirlikte “Kadın”ın Rolü: Tüketim Odaklı Bir Yaklaşım

Selin Köksal Araç¹

Özet

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden şimdiki ihtiyaçların karşılandığı kalkınma olarak tanımlanmaktadır. 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Türkiye dahil tüm üye ülkeler tarafından “Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemi” kabul edilmiştir. “Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” ile birlikte 17 Temel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ve 169 Alt Hedef belirlenmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nden beşincisi “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği”; onikinci hedef ise “Sorumlu Üretim ve Tüketim” olarak belirlenmiştir. Bu iki hedef birbiriyle yüksek düzeyde etkileşim halindedir. Döngüsel ekonomi stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanması için cinsiyet eşitliğinin entegre edilmesi şarttır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nde kadınların toplum içerisindeki hakları üzerinde durularak kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği sürdürülebilirliğin önemli bir parçası olarak ele alınmakla birlikte; aslında kadınlar üstlendikleri roller bakımından sürdürülebilirliğin kilit oyuncularındır. Her ne kadar toplumdaki rolleri ve yükümlülükleri itibarıyla dezavantajlı grup olarak görülebilirler de annelik, yöneticilik, öğretmenlik gibi yükledikleri birçok misyon ile sürdürülebilirlik açısından yön değiştirebilecek güce sahiptirler. Kitabın bu bölümünde sürdürülebilir tüketim açısından kadınların üstlendikleri rol ve sorumluluklar ele alınarak tartışılmıştır. Kadınların sürdürülebilirlikteki rolü hem karakteristik özellikleri bakımından hem de kadınların tüketici, anne ve lider rolleriyle ilişkili olarak ele alınmıştır.

Giriş

Sürdürülebilirlik; kaynakların sınırlı olduğuna, bu kaynakların akılcıca korunması ve kullanılması gerektiğine odaklanan uzun vadeli bir yaklaşımdır; doğa, kaynaklar ve topluluk gibi ihtiyaçların devamlılığın

1 Arş.Gör.Dr. Çukurova Üniversitesi, skoksal@cu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2703-1117

olması ve aynı zamanda ekonomi, bireyler ve toplumun gelişme ihtiyacı ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında; çevre, eşitlik ve ekonomi arasındaki dengeyi temsil eder (Fernandez vd., 2021). Sürdürülebilirlik ile ilgili bir diğer önemli kavram sürdürülebilir kalkınmadır. Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin en kabul görmüş olan tanım, Brutland Komisyonu tarafından 1987’de “Ortak Geleceğimiz” Raporu’nda yapılmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden şimdiki ihtiyaçların karşılandığı kalkınmadır (Brutland Raporu, 1987). Sürdürülebilirlik, genellikle fiziksel ve çevresel olarak algılsa da, özellikle son 10 yılda sürdürülebilirliğin sosyal ve ekonomik boyutları da dikkate alınmaktadır. Bu bütüncül bakış açısıyla; 2015 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Türkiye dahil tüm üye ülkeler tarafından “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” kabul edilmiştir. Kimseyi geride bırakmayan bir yol haritası niteliğindeki “Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” ile birlikte 17 Temel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ve 169 Alt Hedef belirlenmiştir (United Nations, 2023).

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Kaynak: (United Nations Women, 2023)

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nden beşincisi “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” olarak belirlenmiştir. Bu hedef “cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınları ve kız çocuklarını güçlendirmek” olarak ifade edilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği; hem 17 Temel Kalkınma Hedefi’nden biri olarak, hem de diğer 16 hedeften 10’unun alt hedeflerinde ele alınmaktadır. Çünkü; cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesi 17 hedefin her birinin ayrılmaz bir parçasıdır. (United Nations Women, 2023). Daha eşitlikçi bir topluma ulaşmanın önündeki pek çok zorluk arasında, malların ve kaynakların

küresel tüketimini daha sürdürülebilir hale getirme ihtiyacı da yer almaktadır. Birleşmiş Milletler'in Temel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nden 12. Hedef "malları ve kaynakları üretme ve tüketme şeklimizi değiştirerek ekolojik ayak izimizi acilen azaltmak" olarak ifade edilmektedir (United Nations, 2023). Daha sürdürülebilir tüketim ve üretim modellerine doğru ilerleme; çevresel hasarın azaltılması, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve iklim değişikliğiyle mücadelenin temel koşuludur. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir tüketimi hedef alan uygulamadaki normlar, yapılar ve politikalarla ilgili konular çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. (Bloodhart ve Swim, 2020). Toplumlardaki sosyal ve ekonomik konumları nedeniyle kadınlar bu tür kalıplardan farklı şekillerde etkilenmektedir. Oysa kadınlar, hem kamu hem de özel sektörde tüketici ve karar verici olarak değişimin temel itici güçleri olabilirler. (OECD iLibrary, 2023).

Kitabın bu bölümünde sürdürülebilir tüketim açısından kadınların üstlendikleri rol ve sorumluluklar ele alınarak tartışılmıştır. Kadınların sürdürülebilirlikteki rolü 2 açıdan değerlendirilmiştir. İlk olarak, kadınların karakteristik özellikleri bakımından erkekler ile kıyaslandığında sürdürülebilirlikle ilgili eylemlere daha yatkın olması tartışılmıştır. İkinci olarak; kadınların tüketici, anne ve lider rolleriyle sürdürülebilirliğe nasıl yön verebilecekleri ele alınmıştır.

1. "Cinsiyet Eşitliği" (Hedef 5) ve "Sorumlu Üretim ve Tüketim" (Hedef 12)

Döngüsel ekonomi stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanması için cinsiyet eşitliğinin entegre edilmesi şarttır. Bilgiye erişimi olan ve teşviklerden yararlanan güçlendirilmiş kadınlar, çevresel bozulmayı önleyerek ekonomik büyüme sağlamaya, kaynak verimliliğini artırmaya ve sürdürülebilir yaşam tarzlarını teşvik etmeye yardımcı olacak değişimin kilit aktörleri olabilir (OECD iLibrary, 2023). "Cinsiyet eşitliği" ve "sürdürülebilir üretim ve tüketim" örüntülerinin etkileşimi aşağıdaki maddeler ile özetlenebilir (OECD, 2021):

- Nüfusun savunmasız grupları arasında temsil edilmeleri nedeniyle kadınlar, sürdürülemez üretim modellerinden sıklıkla ve yoğun şekilde etkilenmektedir. Kadınlar geçimlerini sağlamak için kısıtlı doğal kaynaklara bağımlıdır ve "feminenleştirilmiş" işgücündeki kötü çalışma koşullarından etkilenmektedirler. Kadınlar atık yönetimiyle ilgili büyük miktarda kayıt dışı ve bazen de ücretsiz iş sağlamak; farkında olarak veya olmayarak zararlı ürün ve kimyasallara maruz kalmaktadırlar.

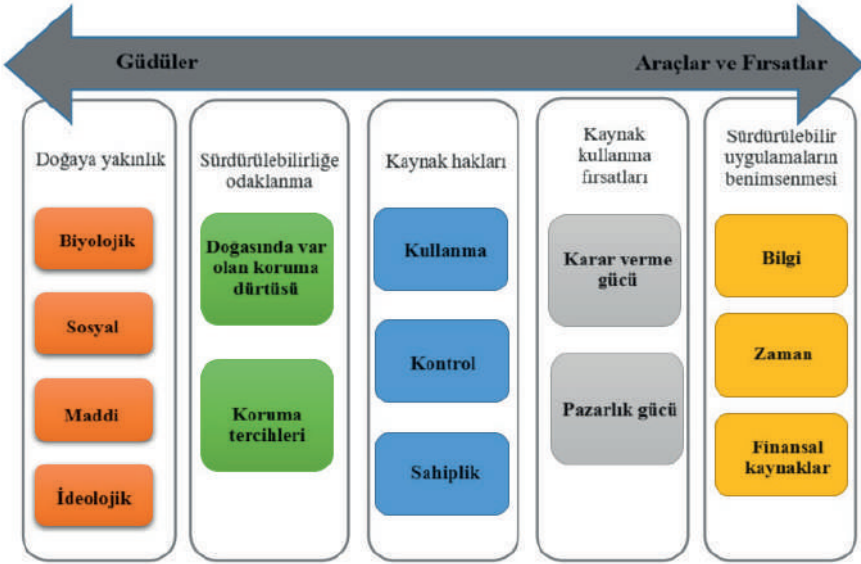
- Gelişmekte olan ülkelerde kadınlar, genellikle düşük ücretli, kötü çalışma koşulları (uzun ve düzensiz çalışma saatleri ve zararlı ürünlere maruz kalma) ve zayıf sosyal koruma ile karakterize edilen montaj hattı tipi işlerde istihdam edilmektedirler. Bu istihdamın büyük bir kısmı, işçilerin %70-90'ınının (yaklaşık 50 milyon) kadın olduğu ihracat bölgelerinde bulunmaktadır.
- Dünyanın dört bir yanından yapılan araştırmalar, kadınların daha sürdürülebilir tüketiciler olma eğiliminde olduklarını ve ekolojik, çevresel ve sağlıkla ilgili konulara daha duyarlı olduklarını göstermektedir. Kadınların geri dönüşüm yapma, atıkları en aza indirme, organik gıda ve eko etiketli ürünler satın alma ve hane düzeyinde su ve enerji tasarrufu girişimlerinde bulunma olasılıkları daha yüksektir. Ayrıca enerji verimli ulaşımına daha fazla değer vermekte ve genel olarak toplu taşımayı erkeklere göre daha fazla tercih etmektedirler.
- Kadınları döngüsel ekonomiye dâhil etmek, sürdürülebilir tüketim konusunda farkındalık yaratmak ve liderlik ve yönetim rollerine katılımı teşvik etmek, iyi döngüsel sistemler oluşturmak için vazgeçilmezdir.
- Sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarının neden olduğu çevresel hasar ve kadınların daha sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarına doğru değişimi yönlendirmedeki rolü hakkında cinsiyete göre ayrıştırılmış kanıtların sistematik olarak toplanmasına ihtiyaç vardır.

Kadınlar çevresel sorunların sonuçlarından erkeklere nazaran daha fazla etkilenen bir grup olmakla birlikte feminist çevrecilik anlayışına göre taşıdıkları özellikler itibarıyla çevrenin korunması ve yenilenmesi için etkili aktörler olabilirler (Agarwal, 1992). Cinsiyet eşitliğinin daha fazla sağlandığı ülkelerde çevreyi koruma davranışlarının daha fazla gerçekleşmesi de bu durumla ilgilidir (Norgaard ve York, 2005).

2. Yeşil-Dışıl Stereotipi

Cinsiyet stereotipleri ve normları kadınların ve erkeklerin konu hakkında düşünme, tepki verme ve eyleme geçme süreçlerini şekillendirmektedir. Birçok araştırma, sürdürülebilir tüketim davranışlarının cinsiyet ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır; bu araştırmalar kadınların erkeklerden daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışı sergilediğini göstermektedir (Kelan 2008; Khan ve Trivedi, 2015; Bulut vd., 2017). Kadın ve erkeğin sürdürülebilir tüketime yönelik farklı tutum ve davranışlara sahip olması; hem bu gruplara yönelik politikaların şekillendirilmesi hem de toplumda kadın ve erkeğin etkileşiminde oldukları grupları yönlendirmesi açısından önemlidir. Kadınların

ve erkeklerin sürdürülebilir tüketim açısından farklılık göstermeleri cinsiyet rolleri ile yakından ilişkilidir. Yemek pişirme, temizlik yapma ve başkaları için kıyafet satın alma gibi görevlerin ağırlıklı olarak kadın tarafından üstlenilmesi, bu davranışların sürdürülebilir formlarının da kadının sorumluluğu olması ile sonuçlanabilmektedir. Yemek yapan kadın organik gıda tüketme, temizlik yapan kadın yeşil temizlik ürünleri kullanma, ailesi için alışveriş yapan kadın sürdürülebilir giysiler satın alma kaygısı duyabilmektedir. Erkekler ise daha çok kadınlarla ilişkilendirilen (çamaşırları asarak kurutmak, geri dönüşüm, yeniden kullanılabilir alışveriş torbaları kullanmak vb.) sürdürülebilir davranışlardan kaçınma eğilimindedirler. Çünkü yeşil davranışlar sergileyen tüketiciler başkaları tarafından daha kadınsı olarak kalıplaştırılmakta ve hatta kendilerini daha kadınsı olarak algılamaktadırlar. Kadın ve erkeklerin sürdürülebilir tüketime yönelik tutum ve davranış farklılığı, çevre dostu ürünlerin pazarlanmasında kadınları öncelikli hedef kitle haline getirmiştir (Brough vd., 2016). Hem bir tüketici olarak hem de cinsiyet rolü bağlamında kadınların sürdürülebilir tüketimle ilgili daha fazla sorumluluk alma durumu eko-cinsiyet boşluğu olarak tanımlanmakta, çevreci ürünlere atfedilen yeşil markalamanın aslında feminenlik özellikleri vurgulayan pembe markalamaya dönüştüğü bir durum ortaya çıkmaktadır (Mintel, 2018). Yeşil ürünlere ilişkin mesajların hedef kitlesinin de kadınlar olmasıyla kadınlar toplumsal rollerine ek olarak gezegenin bakıcısı rolünü de üstlenmektedir (Guardian, 2020).

Şekil2. Sürdürülebilirlikte Güdüler, Araçlar ve Fırsatlar

Kaynak: Meinen-Dick vd., 2014

Ekofeminist bakış açısına göre kadınlar ve erkekler sürdürülebilirlik konusunda güdüler, araçlar ve fırsatlar bakımından temel bazı farklılıklar göstermektedir (Meinzen-Dick vd., 2014):

- Doğaya yakınlık: Ekofeministler kadınların doğaya biyolojik, sosyal, maddi ve ideolojik yönleriyle erkeklerden daha yakın olduğunu savunmaktadırlar.
- Sürdürülebilirliğe odaklanmak: Ekofeministler doğuştan gelen bir dürtü ve istek nedeniyle kadınların sürdürülebilirliğe ve doğayı korumaya erkeklerden daha yatkın olduğunu ileri sürmektedirler.
- Kaynak hakları: Kadınların doğuştan gelen özellikleri nedeniyle kaynakları sömürme (kullanma, kontrol etme ve sahiplik) olasılıklarının daha düşük olduğunu ima etmektedir.
- Kaynakları kullanma fırsatları: Kaynakları kullanma veya koruma fırsatı, bireylerin bir konuda eyleme geçmeyi değerli görüp görmediği olarak anlaşılabilir. Karar verme gücü ve pazarlık gücü, politik ve yasal çevreyle de ilişkilidir. Kadınların kaynak kullanma fırsatları genellikle daha kısıtlıdır.
- Sürdürülebilir uygulamaların benimsenmesi: Kadın ve erkekler kaynakları korumaya motive olsalar bile bilgi, zaman ve finansal kaynaklar her iki grup için de bu uygulamaların benimsenmesini etkilemektedir. Bu noktada bilgi cinsiyetle ilişkili olabilir, ancak zaman ve finansal kaynaklar cinsiyetten bağımsız olarak sürdürülebilir uygulamaların benimsenmesini etkileyen faktörlerdir.

3. Kadın ve Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nde kadınların toplum içerisindeki hakları üzerinde durularak kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği sürdürülebilirliğin önemli bir parçası olarak ele alınmakla birlikte; aslında kadınlar üstlendikleri roller bakımından sürdürülebilirliğin kilit oyuncularındır. Her ne kadar toplumdaki rolleri ve yükümlülükleri itibarıyla dezavantajlı grup olarak görülseler de annelik, yöneticilik, öğretmenlik gibi yükledikleri birçok misyon ile sürdürülebilirlik açısından yön değiştirebilecek güce sahiptirler.

3.1. Kadın Tüketiciler ve Sürdürülebilirlik

Tüketim kavramının niteliksel ve niceliksel dönüşümünü içeren sürdürülebilir tüketim kavramı ilk kez 1992 yılında Rio’da düzenlenen Zirve Eylem Planı çerçevesinde Gündem 21’de tartışılmıştır (Carlsson-Kanyama

vd., 1999). OECD'nin 2002 yılında hazırladığı raporda bu kavramın kesin sınırları netleştirilmiştir. Doğal kaynak tüketimini en aza indiren ve daha iyi bir yaşam kalitesinin sürdürülebilirliğini mümkün kılmayı amaçlayan sürdürülebilir tüketim anlayışının en büyük kaygısı gelecek nesillerin güvence altına alınması olmuştur (OECD, 2002). Genel olarak bakıldığında sürdürülebilir tüketim kavramının yaşam kalitesi, doğal kaynakların korunması, atıkların en aza indirilmesi ve tüketicilerin sağlık ve güvenliği ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Sürdürülebilir tüketim, günlük yaşamda tüketim ve üretim arasındaki dengenin düzeltilerek yeniden kurulmasıdır.

Sürdürülebilir tüketim, yaygın olarak sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü olarak kabul edilmektedir (Bulut vd., 2017). Tüketiciler sürdürülebilir tüketimi benimsemedikçe ulusların sürdürülebilir kalkınmasının sekteye uğrayacağını söylemek mümkündür. Sürdürülebilir üretim ve tüketimin öneminin her geçen gün daha fazla artması ile birlikte dünya devi markalar başta olmak üzere birçok işletme sürdürülebilirlik yolunda önemli girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Artık Walmart'ın yerel satın alma konusunda kendi hedeflerini aştığı ve McDonald's'ın menüsüne lahana eklemeyi düşündüğü bir dünyada yaşamaktayız (Brand, 2016). Daha yeşil ve sağlıklı ürünler için yerel ve küresel tedarik zincirlerinde içerik kalitesinin iyileştirilmesine yönelik talep her geçen gün artmaktadır. Bu talep ile ilişkili olarak kadınlar, hem tüketici hem de işletme sahibi rolünde çevre ve insan refahı açısından olumlu bir etki yaratmakla özellikle ilgilenmektedirler.

Kaynak etkileri açısından bakıldığında kadınlar daha sürdürülebilir tüketim kalıpları nedeniyle daha küçük karbon ayak izi bırakmaktadırlar. Erkekler gelir düzeyine bakmaksızın kadınlara göre daha kaynak yoğun ve daha az sürdürülebilir tüketim kalıplarına sahiptirler. Kadınlar hane ile ilgili harcama kalemlerinin yaklaşık %80'ini oluşturan ürünlerden (gıda, kıyafet, ev eşyaları vb.) sorumludur. Erkekler ise harcama kalemi olarak görece daha az ürünle (ev, araba, elektronik vb.) ilgilenmekle birlikte bu ürünler hane harcamalarının yaklaşık %80'lik bölümünü oluşturmaktadır (OECD, 2008). Bu oranlar kadınların iş gücüne daha yoğun katılımı ve toplumsal cinsiyet rollerinin farklılaşmasıyla her geçen gün değişmektedir. Ancak yine de kadınların genellikle hızlı tüketim ürünlerini satın alan aile bireyi olması, bu ürünlerle ilgili sürdürülebilir alternatifleri takip etme sorumluluğunu da kadına yüklemektedir. Hanede tüketilmek üzere tedarik edilen gıdanın organik olmasından çocukların diş macununun içeriğine; kıyafetlerin adil ticaret ürünü olmasından makyaj ürünlerinin vegan olmasına kadar birçok konuda ailenin sorumluluk hisseden üyesi genellikle kadınlar olmaktadır.

İngiltere’de Mintel araştırma şirketinin ulusal düzeyde yürüttüğü bir araştırmanın sonuçlarına göre İngiliz tüketicilerin yüzde 65’i bir yıl öncesine göre daha sürdürülebilir yaşamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Ancak kadınların %71’i sürdürülebilir yaşama bağlılıklarını artırırken, erkeklerin yalnızca %59’u bir önceki yıla göre daha sürdürülebilir bir şekilde yaşadıklarını dile getirmiştir. Mintel araştırması aynı zamanda çevre dostu alışkanlıkları sürdürme konusunda erkeklerin kadınlara göre belirgin şekilde daha az duyarlı olduklarını göstermektedir. Geri dönüşüm, ülkenin en belirgin sürdürülebilir alışkanlığı olmasına rağmen araştırmaya katılan İngiliz tüketicilerin %72’si her zaman geri dönüşüm yaptığını belirtmiştir. Erkeklerin düzenli geri dönüşüm davranışı sergileme oranları (%67) kadınlara (%77) göre daha azdır. Aynı araştırma sonuçlarına göre, kadınların (%64) evde olmadıkları zamanlarda ısıtmayı düzenli olarak kısma/kapatma olasılığı erkeklere (%58) göre daha yüksektir. Erkeklerin %30’u, kadınların %38’i her zaman daha az su kullanmaya çalışırken, erkeklerin %27’si, kadınların ise %33’ü sıklıkla gıda atıklarını kompostlaştırmaktadır (Mintel, 2018).

Sürdürülebilir uygulamaların cinsiyet açısından farklılaştığını gösteren bir başka çalışma Raty ve Carlsson-Kanyama (2010) tarafından Almanya, İsveç, Norveç ve Yunanistan’da yürütülmüştür. Tek yaşayan kadın ve erkeklerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının incelendiği çalışmada kadınların kısa mesafelere seyahat etme, yakıt tasarruflu araçlar kullanma ve daha az et yeme davranışlarını gerçekleştirdikleri; ancak yemek, hijyen, ev eşyaları ve sağlık konularında daha fazla enerji kullandıkları görülmektedir. Lee vd. (2010) Taiwan’da yürüttükleri çalışmada hanede kadın sayısı daha fazla olduğunda daha az enerji tüketildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Tek yaşayan kadın ve erkekler karşılaştırıldığında ise; yalnız yaşayan kadınların ısınma, klima, aydınlatma, buzdolabı, bulaşık makinesi, çamaşır, eğlence ve iletişim alanlarında daha az; su ısıtma, yemek pişirme ve çamaşır kurutma konularında daha fazla enerji kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bulut vd. (2017) bardak, teneke, kağıt vb. ürünleri yeniden kullanma veya ürünü satın almak yerine kiralama gibi sürdürülebilir tüketim davranışlarını sergilemeye kadınların daha yatkın olduklarını tespit etmişlerdir. Atıkların elden çıkarılması da kadın ve erkeklerin farklılık gösterdiği alanlardan birisidir. Farklı çöp kutularının ve toplama programlarının düzenlenmesinden ve yönetiminden sorumlu olanlar çoğunlukla kadınlardır. Kadınlara ek bir yük olan bu sorumluluk da örtülü bir cinsiyet rolünü ifade etmektedir (Vinz, 2009).

Organik gıda tüketimi; kadın ve erkeklerin farklılık gösterdiği sürdürülebilir tüketim alanlarından birisidir. Birçok araştırma (Magnusson, vd., 2001; Rimal vd., 2005; Radman, 2005) kadınların organik gıda tüketimine yönelik olumlu tutum ve niyetlerinin erkeklerden daha fazla olduğunu

göstermektedir. Organik gıda grupları arasında, özellikle et tüketimi son yıllarda çokça tartışılan konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan beslenme için önemli olduğu, öte yandan doğanın sürdürülebilirliği açısından uygun olmadığı için et üretimi ve tüketimi önemli bir araştırma ve tartışma konusu haline gelmiştir. Kadın ve erkeklerin et tüketimine, et bazlı ve bitki bazlı beslenme içeriklerine yönelik tutumları farklılaşmaktadır ve vegan beslenme daha az maskülen olarak algılanmaktadır (Modlinska, 2020).

Kadın ve erkeklerin sürdürülebilir tüketim açısından farklılık gösterdiği alanlardan bir diğeri ulaşımdır. Kadınların yürüme, toplu taşıma kullanma ve bisiklete binme gibi otomobil kullanmaya göre daha sürdürülebilir yöntemleri tercih etme eğilimi erkeklerden daha yüksektir. Almanya'da yürütülen bir araştırmada erkeklerin %72'sinin kadınların ise %28'inin otomobil sahibi olduğu; kadınların otomobile erişimi olsa dahi kullanma oranının erkeklerden daha az olduğu belirlenmiştir (Vinz, 2009). Aslında bu durum ekolojik kaygılardan daha çok finansal durum, kariyer ve sosyal ilişkilere bağlıdır. Ancak sonuç itibariyle kadınların ulaşım kaynaklı karbon ayak izi erkeklerden daha azdır.

Tekstil sektörü; dünya üzerinde su ve doğal kaynakların kullanımı bakımından üçüncü, ham madde kullanımı ve sera gazı salınımı bakımından beşinci, çalışan sayısı bakımından üçüncü sıradadır (European Environment Agency, 2023). Gıda, inşaat ve ulaşım sektörlerinden sonra çevreye en çok zarar veren dördüncü sektör olan tekstil sektöründe 2030 yılında üretimin %63 artarak 102 milyon tona çıkacağı tahmin edilmektedir. Kişi başına yıllık 11 kg olacak şekilde Avrupa Birliği'nde her yıl 5.8 milyon ton tekstil ürünü çöpe gitmektedir (Yeşil Büyüme, 2022). Tekstil sektörünün çevreye etkileri bakımından önde gelen sektörlerden biri olması ve kadın tüketicilerin aile içerisinde genellikle giyim alışverişlerini de gerçekleştirmesi göz önünde bulundurulduğunda, sürdürülebilir uygulamaları benimsediği takdirde kadınların olumlu fark yaratabilecek bir gücü olduğunu söylemek mümkündür (Vinz, 2009).

Hane halkı satın alma kararlarının çoğunu kadınlar vermektedir. Kadınlar hane üyelerine ilişkin alışverişlerde genellikle etkileyici ve satın alıcı rolündedir. Bu nedenle sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesi konusunda kadınların başta aileleri olmak üzere toplumu yönlendirme gücü olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada da kadınların hükümetlere ve işletmelere güven düzeyi önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir üretim ve tüketim konusunda söz sahibi bu gruplara inanıldığında kadınların da sürdürülebilir davranışlar ile ilgili motivasyonları artmaktadır (D'Souza ve Taghian, 2017). Wang

(2016), enerji tasarrufu ve karbon azaltımı konularındaki sürdürülebilir davranışlarda cinsiyet farklılığını incelediği araştırmasında kadınların daha fazla sürdürülebilir davranış sergilemelerine rağmen kendilerini daha çok suçlu hissettiklerini belirlemiştir. Çevresel sorumlulukların kadınlaştırılmış olması, kadınların bu konuda kendilerini stresli hissetmeleri ile sonuçlanmaktadır. MacGregor (2006) bakım veren rolündeki kadınların çevresel politikalar ile ilişkisini “eko-annelik” (ecomaternalism) olarak tanımlamaktadır. Eko-anneler tıpkı çocuklarının bakım vereni olmak gibi doğanın bakım vereni olarak da sorumluluklarını yerine getiremediklerinde suçluluk duymaktadırlar.

Sürdürülebilir tüketim ile ilgili birçok çalışmada biyolojik cinsiyet kaynaklı farklılığın aslında psikolojik cinsiyet ile ilişkili olduğu; yani maskülenlik ve feminenlik seviyesine bağlı olarak sürdürülebilir tüketim davranışı sergileme eğiliminin değiştiği savunulmaktadır. Toplum odaklılık, fedakâr olma, olumlu olma (Lee ve Holden 1999), gelecek zaman perspektifini benimseme (Eisler ve Eisler 1994) gibi feminen özellikler sürdürülebilir tüketim davranışını olumlu yönde etkilemektedir. Aslında kadın ve erkeğin sürdürülebilir tüketim açısından farklılıkları yaşam tarzı uygulamalarına gömülüdür ve diğer sosyal kimlikleri ile de etkileşim halindedir (Bloodhart ve Swim, 2020). Bu sosyal kimliklerden biri olarak annelik, kadınların sürdürülebilir tüketim davranışlarını güçlü şekilde etkileyen rollerinden birisidir.

3.2. Anne Rolü ve Sürdürülebilirlik

Yüzyıllar boyunca birçok ülkede kadınlar evlerinin birincil alışverişçileri olmuştur. Kadın anne olduğunda, bu rol finansal, duygusal ve psikolojik olarak daha büyük bir anlam ve önem kazanmaktadır (Knibb ve Taylor, 2017). Gelecek nesillere yönelik kaygılar nedeniyle annelik, çevreyi daha fazla düşünmek, çevre dostu olmak gibi özel sorumlulukları da beraberinde getirir. Çağımızda süper anne olmanın koşullarından birisi de ekolojik çevre hakkında kaygılanmak ve bunu tüketim davranışlarına yansıtarak çocukları için rol model olabilmektedir (Almgren, 2017; Afflerback vd., 2013). Annelerin çocukları ve çevre için duydukları kaygılar, “yeşil anne” olarak tanımlanan yeni bir tüketici segmentinin doğması ile sonuçlanmıştır. Yeşil anneleri hedef alan marka mesajlarında “BPA içermeyen”, “organik”, “%100 doğal” , “çevre dostu” vb. ifadeler sıklıkla görülmektedir. Markalar hem reklam mesajlarında hem de ambalajlarında doğal içerik ve ekolojik hassasiyetlerini ön plana çıkarmaktadırlar.

Çevresel konularda farkındalığı olan ve ekolojik ürünler satın almaya ilgi duyan tüketiciler “yeşil tüketiciler” olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir

tüketim, temel ihtiyaçlara cevap veren hizmetlerin ve ilgili ürünlerin kullanımı olarak tanımlanır. Doğal kaynak kullanımını en aza indirmek ve daha iyi bir yaşam kalitesi sağlamak hedeflenir. Mevcut nesil tatmin edilirken gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayacak kaynakların da korunması amaçlanır. Yeşil tüketim ise çeşitli faaliyetleri kapsayan yeşil ürün türleri ile çevrilidir. Bu iki kavram birbirinin yerine kullanılıyor olsa da sürdürülebilir tüketim ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutları olan yeşil tüketimi de kapsayan çok daha geniş bir kavramı ifade etmektedir (Sharma vd., 2019). Annelerin üstlendiği sorumluluklar bakımından yalnızca ekolojik hassasiyet gösteren anneleri “yeşil tüketici” olarak tanımlamak daha doğru olabilir.

Annelerin en çok ilgilendiği sürdürülebilir tüketim konusu çocuklarını nasıl besledikleri ile alakalı olduğu için gıda tüketimidir. Ürün güvenliği, hayvan refahı ve etiketlemedeki dürüstlük gibi etik ve sosyal sorumluluk konuları gıda tüketiminde ön plana çıkmaktadır (Memery vd., 2005). Sürdürülebilir tüketici olmak kimliğinin önemli bir parçası haline gelmiş olan anneler için ürün içerikleri hakkında bilgi sahibi olmak, üretim süreci ve koşullarına hakim olmak unsurları önem kazanmakta; kendisi için yıllardır dikkat etmediği konular çocuk sahibi olduktan sonra tüketimlerinin odak noktası haline gelebilmektedir. Ekolojik anneler sürdürülebilir tüketim yapabilmek için sürekli bilgiye ihtiyaç duyar. Annenin bilgiye ulaşabilmek için ekolojik farkındalığını arttırması ve gerçek bilgiye ulaşması önemlidir. (Cairns ve Johnston, 2018).

Yeşil annelerin gıdadan sonra içeriği ile en çok ilgilendikleri ürün grupları oyuncak, kişisel bakım ve tekstil ürünleridir. Tüm bu ürün gruplarında doğal ve sağlıklı içerik olması annelerin önceliğidir. Annelerin sürdürülebilir tüketim konusunda hassasiyet duymalarının yanı sıra çocukları için rol model olmaları oldukça önemlidir. Çocukların tüketici olarak sosyalleşmesi sürecinde annelerin tüketim alışkanlıkları belirleyici olmaktadır. Tüketim alışkanlıklarını belirleyen çevresel faktörlerden en önemlisi aile, aile içinde ise annedir (Carlson vd., 1990).

3.3. Kadın Liderler ve Sürdürülebilirlik

Annelik rolünde olduğu gibi çalışma ortamlarında da kadınların sürdürülebilir davranışlar gösterme olasılığının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir (Hunter vd., 2004; Zahran vd., 2006). Tarihsel olarak bakıldığında kadınlar birçok konuda ayrımcılığa maruz kalsalar da sürdürülebilirliğin yönetilmesi konusunda ön plana çıkmaktadırlar. Kadınlar yönetici, girişimci, öğretmen vb. liderlik rolleri ile de buldukları çalışma ortamlarında sürdürülebilirlik konusunda erkeklere göre daha fazla sorumluluk

üstlenmektedirler. Örneğin, kadın politikacıların sürdürülebilir çevre ile ilgili mevzuat ve kararları destekleme olasılıkları erkek politikacılardan daha fazladır (Mohai ve Kershner, 2002). Benzer şekilde, kadınlar, sürdürülebilir girişimcilik (yenilebilir enerji vb.) faaliyetleri bakımından erkeklere göre daha güçlü bir potansiyele sahiptir (Fernandez vd., 2021).

Sürdürülebilirlik liderliği; liderlerin, politika yapıcılarının ve akademisyenlerin sürdürülebilir kalkınma politikalarını ve diğer girişimleri kendi bünyesinde uygulamak için taahhütte bulunması ve aynı zamanda hitap ettikleri kitleyi etkilemeleridir. Çözüm odaklı yaklaşımları, yöntemleri ve çözümleri kapsar. Özellikle Yüksek Öğretim Kurumları kurumsal liderlik rolleri açısından önemli bir rol oynamaktadır (Filho vd., 2020). Bu noktada geleceğin öğretmeni, mühendisi, doktoru, fabrika yönetici olacak genç kadınlar tarafından sürdürülebilirliğin benimsenmesi yönünde verilecek bir eğitim dünya sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak için yapılabilecek en eşsiz hizmettir.

Glass, Cook ve Ingersoll (2016) kadın liderlerin kuruluşların kurumsal çevre stratejileri üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada on yıllık bir süre boyunca tüm Fortune 500 CEO'larının ve yönetim kurullarının çevre stratejilerini ele almışlardır. Liderlikte cinsiyetin çeşitli yönlerini, özellikle kadın CEO'ların etkisini, Yönetim Kurulu'ndaki kadınların oranını, kadın yönetim kurulu üyelerinin sahip olduğu bağlantıların sayısını ve kadın CEO'ların ve cinsiyet çeşitliliğine sahip kurulların etkileşimli ve kümülatif etkilerini test etmişlerdir. Bulgular, cinsiyet çeşitliliğine sahip liderlik ekipleriyle karakterize edilen firmaların çevre dostu stratejiler izlemede diğer firmalara göre daha etkili olduğunu göstermektedir.

Erkek meslektaşlarıyla karşılaştırıldığında kadın girişimcilerin çevresel konulara vurgu yapma olasılıkları daha yüksektir. Geleneksel girişimcilik eğilimi erkeklerde daha yüksek olmakla birlikte sosyal ve çevresel konularda girişimcilik eğilimi kadınlarda daha yüksektir (Hechavarria vd., 2012). Sürdürülebilir üretim ve tüketimi teşvik edecek girişimcilik uygulamaları için kadınlar önemli rol oynamaktadır. Birleşmiş Milletler'in 2007 yılında başlattığı Principles of Management Education (PRME, 2023) girişimi ile geleceğin yöneticilerini yetiştiren işletme okullarının sürdürülebilirlik konusundaki kurumsal sorumlulukları gündeme getirilmiştir. Kadınların taşıdığı kişisel özellikleri nedeniyle çalıştıkları kurumlarda erkek meslektaşlarına göre daha fazla çevre ve gelecek odaklı kararlar alma potansiyelinin göz önünde bulundurulması eğitim süreçlerinde de önemlidir.

İşletme okullarında olduğu gibi eğitimin ilk yıllarında da sürdürülebilirlik eğitimi ve ekolojik çevre bilinci kritik öneme sahiptir. Annelerin rol model

olmasının ardından çocuklar için en etkili ikinci referans grup öğretmenleri olmaktadır. Bu nedenle özellikle okul öncesi ve ilkökul çağındaki çocuklara sürdürülebilirlik ile ilgili değerlerin kazandırılması gelecekte değişim yaratmak için önemlidir. Örneğin; Kuzey Avrupa Ülkeleri'nde başta geri dönüşüm, organik ürünler, vegan ürünler olmak üzere birçok sürdürülebilir kavram ve uygulama küçük yaşlardan itibaren öğrenilmektedir ve geleceğin liderleri bu bakış açısı ile büyümektedirler (Blatchford ve Samuelsson, 2016).

Günümüzün lider grupları arasında yer alan sosyal medya etkileycilerinin (influencer) tüketim alışkanlıklarına yön vermedeki gücü de tartışılmazdır. Sürdürülebilir tüketim konusunda paylaşım yapan “yeşil kadınlar” mikro-etkileyciler grubunda yer almaktadır ve takipçileri üzerindeki etkileri çok fazladır. Sürdürülebilir moda, yeşil gıdalar, sürdürülebilir seyahat ve sürdürülebilir yaşam tarzı gibi konularda paylaşım yapan sosyal medya etkileycileri önemli bir takipçi kitlesine liderlik etmektedirler (Yıldırım, 2021). Kitleleri peşinden sürükleyen sosyal medya etkileycilerinin gücünden faydalanarak sürdürülebilir tüketim motivasyonu yaratmak da etkili yöntemlerden biri olabilir.

Sonuç

“Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemi” kapsamında belirlenen 17 Temel Sürdürülebilirlik Hedefi'nden biri olarak “Cinsiyet Eşitliği” diğer tüm hedeflerle ilişkilidir. Sürdürülebilirliğin ekonomik, sosyal ve ekolojik tüm boyutları ile sağlanması ancak kadınların sosyal ve ekonomik açıdan haklarının varlığı ile mümkün olabilecektir. Kadın haklarının tanındığı ve cinsiyet eşitliğinin yüksek düzeyde sağlandığı ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın daha yüksek olması elbette bir tesadüf değildir. Sürdürülebilir kalkınma için bütüncül bir bakış açısı ve toplumun tüm kesimlerinin dezavantajlarının ortadan kaldırılması önemlidir.

Kadınlar için dünya genelinde dezavantajlar ve ayrımcılık olduğu gerçeğine rağmen kadınlar mevcut hakları ve konumlarıyla dahi sürdürülebilir tüketim açısından önemli kilit oyuncular. Hane alışverişlerinin çoğundan sorumlu aile üyesi, çocuklarının sağlıklı içerikli ürünler tüketmesinden sorumlu anne, öğrencilerinin çevreci değerler ile büyümesi için çalışan bir öğretmen, geleceğin liderlerini yetiştiren bir akademisyen, çalışanları ile sürdürülebilir projeler tasarlayan bir lider olarak kadınlar sürdürülebilir tüketim açısından oldukça önemli bir misyona sahiptir. Kadınların toplumda üstlendikleri rollerin yanı sıra biyolojik, sosyal, maddi ve ideolojik açılardan doğaya yakın hissetmesi sürdürülebilir tüketime yönelik tutum ve davranışlarının da erkeklere göre daha olumlu olması ile sonuçlanmaktadır. Kadınların olumlu tutumlarının

davranışa dönüşmesinde araçlara ve fırsatlara erişimi önemlidir. Bu noktada da hükümet uygulamaları ve politikalar devreye girmektedir. Kadınlar, politik ve yasal çevrenin ekolojik çevre ile ilgili uygulamalarına inandıkları takdirde daha fazla sürdürülebilir tüketim davranışı sergilemektedirler. Özellikle üretim süreçleri ile ilgili yasal düzenlemelerin ve eğitim politikalarının sürdürülebilirlik odaklı değişimi başta kadınlar olmak üzere tüm grupların sürdürülebilir davranışlar sergileme motivasyonunu arttıracaktır. Eğitim politikalarında en çok okul öncesi eğitim ve üniversite eğitimi üzerinde durulmalıdır. Okul öncesi eğitim çocukların sosyalleştiği ve eğitim hayatına başladığı yıllar olarak sürdürülebilir değerlerin benimsenmesi açısından kritik öneme sahiptir. Üniversite eğitimi ise geleceğin meslek sahiplerinin çalışacakları alan ne olursa olsun sürdürülebilir politikaları benimsemesini ve kendi çalışma ortamlarında sürdürülebilir liderler olmalarını hedeflemelidir.

Cinsiyet eşitliğine bir başka perspektiften baktığımızda yeşil ürünler ile ilgili pazarlama çabalarının cinsiyetçi olduğunu ve erkek tüketicileri ayrımcılığa maruz bıraktığını söylemek mümkündür. Çevreciliğin daha feminen algılanması ve sürdürülebilir ürünlerin hedef kitlesinin öncelikli olarak kadınlar olarak tanımlanması birtakım feminen karakteristik özelliklere sahip (başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı olmak, merhametli olmak vb.) erkekleri doğrudan pazar dışında bırakmakta ve bu erkeklerin de feminen vurgu yapılan sürdürülebilir ürünleri almaktan kaçınmalarına neden olmaktadır.

Kaynakça

- Afflerback, S., Carter, S. K., Anthony, A. K., & Grauerholz, L. (2013). Infant-feeding consumerism in the age of intensive mothering and risk society. *Journal of Consumer Culture*, 13(3), 387-405.
- Agarwal, B. (1992). The gender and environment debate: Lessons from India. *Feminist Studies*, 18(1), 119-158.
- Almgren, N. (2017). *Life Events and Sustainable Consumption* (Master Thesis), University of Gotherburg.
- Blatchford, S. & Samuelsson, P. I. (2016). Education for sustainable development in early childhood care and education: *An introduction. International research on education for sustainable development in early childhood*, 1-15.
- Bloodhart, B., & Swim, J. K. (2020). Sustainability and consumption: What's gender got to do with it?. *Journal of Social Issues*, 76(1), 101-113.
- Brand, S.T. (2016). <https://austinstartups.com/women-consumers-driving-a-greener-future-c1ecc2a8c3fb> Erişim Tarihi: 05.09.2023
- Brough, A. R., Wilkie, J. E., Ma, J., Isaac, M. S., & Gal, D. (2016). Is eco-friendly unmanly? The green-feminine stereotype and its effect on sustainable consumption. *Journal Of Consumer Research*, 43(4), 567-582.
- Brutland Raporu. (1987). www.un-documents.net/wced-ocf.htm Erişim Tarihi: 28.08.2023
- Bulut, Z. A, Kökalan Çımrın, F, Doğan, O. (2017). Gender, generation and sustainable consumption: Exploring the behaviour of consumers from Izmir, Turkey. *International Journal of Consumer Studies*, 41, 597-604.
- Cairns, K., & Johnston, J. (2018). On (not) knowing where your food comes from: meat, mothering and ethical eating. *Agriculture and Human Values*, 35, 569-580.
- Carlson, L., Grossbart, S. & Walsh, A. (1990). Mothers' communication orientation and consumer-socialization tendencies. *Journal of Advertising*, 19(3), 27-38.
- Carlsson-Kanyama, A., Linden, A.L. & Thelander, A (1999). Insights and Applications Gender Differences in Environmental Impacts from Patterns of Transportation - A Case Study from Sweden. *Society & Natural Resources*, 12(4), 355-369.
- D'Souza, C., & Taghian, M. (2017). Female consumers as agents of change for transforming the environmental sustainability landscape. *International Journal of Consumer Studies*, 41(3), 353-360.
- Eisler, A. D. & Eisler, H. (1994). Subjective Time Scaling: Influence of Age, Gender, and Type A and Type B Behavior. *Chronobiologia*, 21 (3-4), 185-200.

- European Environment Agency. (2023). <https://www.eea.europa.eu/en/topics/in-depth/textiles> Erişim Tarihi: 29.08.2023
- Fernández, M. B. García-Centeno, M.C. & Patier, C.C. (2021). Women Sustainable Entrepreneurship: Review and Research Agenda. *Sustainability*, 13, 12047.
- Filho, W.L., Eustachio, J. H. P., Caldana, A. C. F., Will, M., Salvia, A.L., Rampasso, I. S., ... & Kovaleva, M. (2020). Sustainability leadership in higher education institutions: An overview of challenges. *Sustainability*, 12(9), 3761.
- Glass, C., Cook, A., & Ingersoll, A. R. (2016). Do women leaders promote sustainability? Analyzing the effect of corporate governance composition on environmental performance. *Business Strategy and the Environment*, 25(7), 495-511.
- Guardian. (2020). <https://www.theguardian.com/environment/2020/feb/06/eco-gender-gap-why-saving-planet-seen-womens-work> Erişim Tarihi: 24.08.2023
- Hechavarria, D. M., Ingram, A., Justo, R., & Terjesen, S. (2012). Are women more likely to pursue social and environmental entrepreneurship. *Global women's entrepreneurship research: Diverse settings, questions and approaches*, 135-151.
- Hunter L, Hatch A, Johnson A. (2004). Cross-national gender variation in environmental behaviors. *Social Science Quarterly*, 85(3), 677-694.
- Kelan, E. (2008). Bound by stereotypes? *Business Strategy Review*, 19,4-7.
- Khan, N., & Trivedi, P. (2015). Gender differences and sustainable consumption behavior. *British Journal of Marketing Studies*, 3,29-35.
- Knibb, J. N., & Taylor, K. (2017). Living “light green”: The limits and lived experiences of green motherhood. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 20(3), 370-389.
- Lee, J.A. & Holden (1999). Understanding the Determinants of Environmentally Conscious Behavior. *Psychology and Marketing*, 16 (5), 373-92.
- Lee, A.N., Ho, R.Y. & Ko, L.C. (2010). Gender differences in energy consumption and energy-saving consciousness, in: Paper Presented at Energy and Economy Conference, Taipei, November.
- MacGregor, S. (2006). *Beyond Mothering Earth: Ecological Citizenship and the Politics of Care*. Vancouver: UBC Press.
- Magnusson, M.K., Arvola, A., Koivisto Hursti, U.K., Aberg, L. & Sjoden, P.O. (2001). Attitudes towards organic foods among Swedish consumers. *British Food Journal*, 103(3): 209-27.
- Meinzen-Dick, R., Kovarik, C., & Quisumbing, A. R. (2014). Gender and sustainability. *Annual Review of Environment and Resources*, 39, 29-55.

- Memery, J., Megicks, P. & Williams, J. (2005). Ethical and social responsibility issues in grocery shopping: A preliminary typology. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 8(5), 399 -412.
- Mintel. (2018). <https://www.mintel.com/press-centre/the-eco-gender-gap-71-of-women-try-to-live-more-ethically-compared-to-59-of-men/> Erişim Tarihi: 09.09.2023
- Modlinska, K., Adamczyk, D., Maison, D., & Pisula, W. (2020). Gender differences in attitudes to vegans/vegetarians and their food preferences, and their implications for promoting sustainable dietary patterns-A systematic review. *Sustainability*, 12(16), 6292.
- Mohai P, & Kershner D. (2002). Race and environmental voting in the US Congress. *Social Science Quarterly*, 83(1), 167–189.
- Norgaard, K., & York, R. (2005). Gender equality and state environmentalism. *Gender and Society*, 19(4), 506–522.
- OECD. (2002). https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-annual-report-2002_annrep-2002-en Erişim Tarihi: 03.09.2023
- OECD. (2008). Promoting Sustainable Consumption. Good Practices in OECD Countries. www.oecd.org/dataoecd/1/59/40317373.pdf Erişim tarihi: 05.09.2023
- OECD. (2021). Gender and the Environment: Building Evidence and Policies to Achieve the SDGs, OECD Publishing, Paris.
- OECD iLibrary. (2023). <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/7ff96708-en/index.html?itemId=/content/component/7ff96708-en> Erişim Tarihi: 28.08.2023
- PRME. (2023). <https://www.unprme.org/about/> Erişim tarihi: 26.08.2023
- Radman, M. (2005). Consumer consumption and perception of organic products in Croatia. *British Food Journal*, 107(4), 263-273.
- Räty, R., & Carlsson-Kanyama, A. (2010). Energy consumption by gender in some European countries. *Energy policy*, 38(1), 646-649.
- Rimal, P., Arbindra., Moon, W. & Balasubramanian, S. (2005). Agro-biotechnology and organic food purchase in the United Kingdom. *British Food Journal*, 107(2): 84-97.
- Sharma, N., Saha, R., & Rameshwar, R. (2019). I don't buy LED bulbs but I switch off the lights: Green consumption versus sustainable consumption. *Journal of Indian Business Research*, 11(2), 138-161.
- United Nations. (2023). <https://sdgs.un.org/goals> Erişim Tarihi: 25.08.2023
- United Nations Women. (2023). <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/women-and-the-sdgs> Erişim Tarihi: 25.08.2023
- Vinz, D. (2009). Gender and sustainable consumption: A German environmental perspective. *European Journal of Women's Studies*, 16(2), 159-179.

- Wang, S. (2016). Green practices are gendered: Exploring gender inequality caused by sustainable consumption policies in Taiwan. *Energy Research & Social Science*, 18: 88-95.
- Yeşil Büyüme. (2022). <https://yesilbuyume.org/avrupa-yesil-mutabakati-surdu-rulebilir-tekstil-stratejisi/> Erişim Tarihi: 29.08.2023
- Yıldırım, S. (2021). Do green women influencers spur sustainable consumption patterns? Descriptive evidences from social media influencers. *Ecofeminism and Climate Change*, 2(4), 198-210.
- Zahran, S., Brody, S., Grover, H., & Vedlitz, A. (2006). Climate change vulnerability and policy support. *Society and Natural Resources*, 19, 771–789.

Cam Uçurum Kavramına Yönelik Bibliyometrik Bir Araştırma

Ozan Emre Ufacık¹

Özet

İşletmelerde kadın yöneticilerin ve kadın liderlerin önlerinde görünmez bir engel olarak karşımıza çıkan “cam uçurum” kavramına yönelik çalışmaların eksikliği göz önünde bulundurularak bu bölüm hazırlanmıştır. Cam uçurum kavramının teorik bilgilendirmesi yapılarak bu kavram üzerine yönetim ve işletme alanında en çok atıf alan çalışmalara ve bu çalışmaların bulgularına bölüm içerisinde yer verilmiştir. Daha sonra temel araştırma soruları belirlenerek günümüzde bibliyometrik araştırmalar için sıklıkla kullanılan veri tabanlarından biri olan Web of Science veri tabanındaki İngilizce dilinde yazılan ve İşletme ve Yönetim alanında yayınlanan makaleler araştırma kapsamına dahil edilmiştir. İncelenen 144 makale VosViewer programıyla ortak kelime analizine tabi tutulmuştur. Temel araştırma sorularına Web of Science veri tabanında yer alan veriler kullanılarak cevaplar aranmış ve ortak kelime analizinin yapılmasıyla birlikte “cam uçurum” kavramının son yıllarda hangi anahtar kelimeler ile birlikte kullanıldığı belirlenmiştir. Kadın yönetici ve liderlerin sayılarının son yıllarda artış gösterdiği dikkate alındığında bu alanda yapılacak olan teorik çalışmaların pratikte şirketlere fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın Web of Science veri tabanı dışındaki veri tabanlarında yapılması, makaleler dışında diğer yayın türlerini kapsamı sonucunda daha fazla veriye ulaşılabileceğinden sonuçların genellenmesi de sağlanabilir.

GİRİŞ

Günümüzde, işletme ve yönetim yazınında gerek cinsiyet eşitliğine yönelik gerekse de kadın çalışanlara yönelik yapılan çalışmaların önemli ölçüde arttığı gözlemlenmektedir. Bu artışın sebebi ise, kadın çalışanların iş yaşamında daha fazla görünür olması ve şirketlerin üst düzey yönetici

1 Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü
E-mail: emreufacik@beykent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7982-6440

pozisyonlarında yer almaya başlamaları olabilir. Ancak, kadın çalışanların üst düzey yönetici ya da lider pozisyonlarına gelmesi her zaman işverenlerin samimi niyetlerinden kaynaklanmamaktadır. Bu durumun nedeni ise, kadın çalışanların şirketler zor durumlarla yüzleşirken olası kötü sonuçların sorumluluklarını üzerlerine almak istemek zorunda bırakıldıkları cam uçurum fenomeniyle ilişkilendirilebilir.

Bu doğrultuda bu bölümde işletme ve yönetim yazını perspektifinden cam uçurum kavramının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İlk bölümde cam uçurum kavramının tanımı yapılarak bu konuya ilgi duyan okurlara temel bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise, cam uçurum kavramına yönelik yapılan çalışmalar incelenerek Web of Science veritabanında en çok atıf alan yayınların bulgularına yer verilecektir. Son kısımda ise cam uçurum kavramına yönelik bibliyometrik bir araştırma yapılarak sonuç bölümüne yer verilecektir.

1. Cam Uçurum Kavramı

Cam uçurum kavramının kökleri üst düzey kadın yöneticilerin sayılarının erkek yöneticilere oranla oldukça az sayıda olmasına dayanmaktadır (Alhas, 2020). Cam uçurum kavramının temelinde yatan cam tavan kavramına göre, kadınlariş hayatında görünmez engellerle yüzleşerek üst düzey yönetici pozisyonlarına erişememektedir (Dzanic, 2009). Cam uçurum kavramının tanımını ise ilk kez Ryan ve Haslam (2005) şu şekilde yapmıştır: kadınların şirketlerin başarısızlık riskinin yüksek olduğu durumlarda güvencesiz liderlik pozisyonlarına erkeklerden daha fazla getirilmesidir. Bir diğer tanıma göre cam uçurum, kadın yöneticilerin lider olmaya doğru giderken can tavanı kırarak bir üst düzey yöneticiliğe geçmemeleri için erkek yöneticiler tarafından ortaya çıkarılan bir kavramdır (Hect, 2017). Nutley ve Mudd'a (2005) göre can tavanı aşarak cam uçurum ile yönetim kademelerine gelen kadınlara yapılan sert baskılar neticesinde kadınlar yönetim pozisyonlarından uzaklaştırılarak iş ortamından koparılmaktadır.

2. Cam Uçurum Kavramı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Cam uçurum kavramı üzerine Web of Science (WOS) veritabanında yer alan ve en çok atıf alan çalışmalar ve bulguları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. En çok atıf alan çalışmalar ve bulguları

Araştırmacılar	Bulgular
Terjesen vd. (2009)	Terjesen ve arkadaşları (2009), şirket yönetim kurullarındaki cinsiyet çeşitliliklerinin kurumsal yönetim sonuçlarını nasıl etkilediği ve bu etkiler konusunda performansın nasıl etkilendiğini “Women Directors on Corporate Boards: A Review and Research Agenda” adlı çalışmalarında araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgular neticesinde, şirket yönetim kurullarında cinsiyet çeşitliliği olması durumunda yönetim kurulu süreçleri ve bireysel etkileşimler yoluyla daha etkili kurumsal yönetim faaliyetlerine rastlanılmıştır.
Ryan ve Haslam (2005)	Ryan ve Haslam (2005), kadınların liderlik rollerine ulaştıklarında nelerle karşılaştıklarını, onların hangi yönetici pozisyonlarında çalıştıklarını belirlemek amacıyla “The glass cliff: Evidence that women are over-represented in precarious leadership positions” isimli çalışmalarını yapmışlardır. Bu çalışma cam uçurum kavramının tanımına yer verilen ilk çalışma özelliğini göstermektedir. Çalışmada borsanın genel olarak düşüşte olduğu bir dönemde, yönetim kurullarına kadın üye atayan şirketlerin, erkek üye atayan şirketlere kıyasla daha kötü performans gösterme ihtimallerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ryan ve Haslam (2007)	Ryan ve Haslam (2007), ayrımcılık olarak nitelendirdikleri cam uçuruma dair arşivsel ve deneysel kanıtları gözden geçirdikleri “The glass cliff: Exploring the dynamics surrounding the appointment of women to precarious leadership positions” isimli çalışmalarında cam uçurumu ortadan kaldırmak için çeşitli stratejiler sunmaktadırlar.
Burton (2015)	Burton (2015), kadınların sporun her seviyesinde liderlik pozisyonlarında neden yeterince tespit edilmediğini belirlemek üzerine yaptığı “Underrepresentation of women in sport leadership: A review of research” isimli çalışmasında sporda kadın lider sayısının artırılmasına yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda, kadınların liderlik pozisyonlarındaki beklentileri, işten ayrılma niyetleri ve sembolik etkileşimciliğin kadınların kariyer ilerlemesi üzerindeki etkileri araştırılarak önerilerde bulunulmuştur.
Ryan vd. (2011)	Ryan ve arkadaşları (2011), “Yöneticiyi düşün, erkeği düşün” çağrışımı ile birlikte işyerinde pek çok cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıktığından yola çıkarak “Think Crisis-Think Female: The Glass Cliff and Contextual Variation in the Think Manager-Think Male Stereotype” isimli araştırmalarında 3 farklı çalışmada iyi ya da kötü performans gösteren şirketler bağlamında cinsiyet ve yönetsel stereotipleri incelemiştir. Çalışmalar sonucunda işyerinde cinsiyet ayrımcılığına yönelik olarak pratik ve teorik çıkarımlarda bulunulmuştur.

Haslam ve Ryan (2008)	Haslam ve Ryan (2008), kadınların liderlik pozisyonlarına geldiklerinde aşmak zorunda kaldıkları ek bir engel olarak tanımladıkları cam uçurum kavramına yönelik daha önceki 3 çalışmalarını “The road to the glass cliff: Differences in the perceived suitability of men and women for leadership positions in succeeding and failing organizations” adlı eserlerinde karşılaştırmışlardır.
Derks vd. (2016)	Derks ve arkadaşları (2016), “The queen bee phenomenon: Why women leaders distance themselves from junior women” isimli çalışmalarında kadın liderlerin kendilerinden daha az kıdemli kadınlarla aralarına mesafe koyarak ve kurumlarındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini meşrulaştırarak erkek egemen kurumlara asimile oldukları kraliçe arı fenomeni üzerine yapılan çalışmaları gözden geçirmişlerdir. Yaptıkları çalışma neticesinde kraliçe arı olgusunun, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir kaynağı olmaktan ziyade, kadınların iş yerinde yaşadıkları toplumsal cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olduğunu öne sürmüşlerdir.
Cook ve Glass (2014)	Cook ve Glass (2014), Fortune 500 şirketlerindeki tüm CEO geçişlerinin 15 yıllık bir dönemdeki veri setini kullanarak, kadınların ve etnik azınlık CEO’larının terfi olasılıklarını ve liderlik sürelerini şekillendiren mekanizmaları “ABOVE THE GLASS CEILING: WHEN ARE WOMEN AND RACIAL/ETHNIC MINORITIES PROMOTED TO CEO?” isimli çalışmalarında analiz etmişlerdir. Cam uçurum teorisine tutarlı olarak, beyaz kadın ve erkekler ile beyaz olmayan kadınlar olarak tanımlanan mesleki azınlıkların, zayıf performans gösteren firmaların CEO’luğuna terfi etme olasılıklarının beyaz erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Haslam vd. (2010)	Haslam vd. (2010), kadınların şirket yönetim kurullarındaki varlıkları ile şirket performansının hem muhasebe hem de hisse senedi bazlı ölçümleri arasındaki ilişkiyi “Investing with Prejudice: the Relationship Between Women’s Presence on Company Boards and Objective and Subjective Measures of Company Performance” isimli çalışmalarında incelemişlerdir. Çalışmada kadınların yönetim kurullarındaki varlığı ile subjektif hisse senedi bazlı performans ölçümleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Cook ve Glass (2014)	Cook ve Glass (2014), kadınların üst düzey pozisyonlara yükselmesini artıracı kurumsal düzeydeki mekanizmaları “Women and Top Leadership Positions: Towards an Institutional Analysis” isimli çalışmalarında araştırmışlardır. Çalışmalarında kadınların üst düzey pozisyonlara erişimini ve bu pozisyonlarda kalmasını şekillendirebilecek üç kurumsal düzeydeki teoriyi test etmişlerdir. Bu teoriler ise, cam uçurum, karar verici çeşitliliği ve kurtarıcı etkisidir. Cam uçurumu hipotezine karşın, karar vericiler arasındaki çeşitliliğin, şirket performansından bağımsız olarak, kadınların üst liderlik pozisyonlarına yükselme olasılığını önemli ölçüde artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

3. Cam Uçurum Kavramı Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma

Çalışmanın bu bölümünde Cam Uçurum kavramı üzerine Web of Science (WOS) veri tabanı kullanılarak bibliyometrik bir araştırma yapılmıştır. Bibliyometrik analiz ya da başka bir deyişle bibliyometri araştırması; makale, kitap, bildiri, mektup vb. gibi yazılı belgelerin istatistiksel analiz yöntemleriyle sayısallaştırılmasına denir. Belirli bir alanda, belirli bir zamanda ve belirli bir bölgedeki kişi veya kurumlar vasıtasıyla ortaya çıkarılan yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin sayısal olarak analiz edilmesidir (Sığırı,2018:223).

Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Cam uçurum kavramı üzerine yapılan çalışmalar son 10 yılda nasıl değişiklik göstermektedir?
- Cam uçurum kavramı üzerine yapılan çalışmalar türlere göre nasıl değişiklik göstermektedir?
- Cam uçurum kavramı üzerine yapılan çalışmalar ülkelere göre nasıl değişiklik göstermektedir?
- Cam uçurum kavramı hakkında en çok hangi yazarların yayınları vardır?
- Cam uçurum kavramı ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?

3.1 Bulgular

WOS veri tabanında yapılan araştırmada “Topic” seçeneği seçilerek ve “Cam Uçurum” (glass cliff) sözcüğü taratılarak Yönetim ve İşletme alanında İngilizce dilinde yazılan 144 makaleye ulaşılmıştır. Ortak kelime analizi için VosViewer programı kullanılmıştır.

Araştırma sorularından ilki olan “ Cam uçurum kavramı üzerine yapılan çalışmalar son 10 yılda nasıl değişiklik göstermektedir?” sorusuna cevaben aşağıdaki tablo hazırlanmıştır:

Tablo 2. Yayın Yapılan Yıllar ve Yayın Sayıları

Yayın Yılı	Toplam Yayın Sayısı
2023	9
2022	20
2021	18
2020	12
2019	17
2018	14
2017	4
2016	8
2015	7
2014	8

Son 10 yıldaki araştırma sayılarına bakıldığında en çok yayının 20 yayınlı 2022 yılında yapıldığı görülmüştür. En az yayın yapılan yıl ise 4 yayınlı 2017 yılıdır.

Araştırma sorularından ikincisi olan “ Cam uçurum kavramı üzerine yapılan çalışmalar türlere göre nasıl değişiklik göstermektedir?” sorusuna cevaben aşağıdaki tablo hazırlanmıştır:

Tablo 3. Yayın Türleri

Yayın Türü	Yayın Sayısı
Makale	136
Kitap Bölümü	16
İnceleme Makalesi	8

Cam uçurum kavramı üzerine yapılan çalışmaların 136 tanesi makale, 16 tanesi kitap bölümü 8 tanesi ise inceleme makalesi olarak sınıflandırılmıştır.

Araştırma sorularından üçüncüsü olan “ Cam uçurum kavramı üzerine yapılan çalışmalar ülkelere göre nasıl değişiklik göstermektedir?” sorusuna cevaben aşağıdaki tablo hazırlanmıştır:

Tablo 4. Yayın Yapılan Ülkeler

Ülke	Yayın Sayısı
ABD	57
İngiltere	33
Kanada	13
Hollanda	10
Avustralya	9
Çin	9
Hindistan	6
Almanya	5
İtalya	5

Cam uçurum kavramı üzerine en çok yayın yapan ülke 57 yayınlı ABD'dir. İngiltere 33 yayınlı ikinci sırada, Kanada 13 yayınlı 3. sıradadır. Türkiye'nin ise sadece 1 yayını vardır.

Araştırma sorularından dördüncüsü olan “Cam uçurum kavramı hakkında en çok hangi yazarların yayınları vardır?” sorusuna cevaben aşağıdaki tablo hazırlanmıştır:

Tablo 5. Yazarlar ve Yayın Sayıları

Yazar	Yayın Sayısı
Ryan, Michelle	12
Haslam, Alex	10
Cook, Alison	4
Kulich, Clara	4
Powell, Gary	3

Cam uçurum kavramı hakkında en çok yayını olan yazar 12 yayınlı Ryan, Michelle'dir. 2. sırada ise 10 yayınlı Haslam, Alex yer almaktadır.

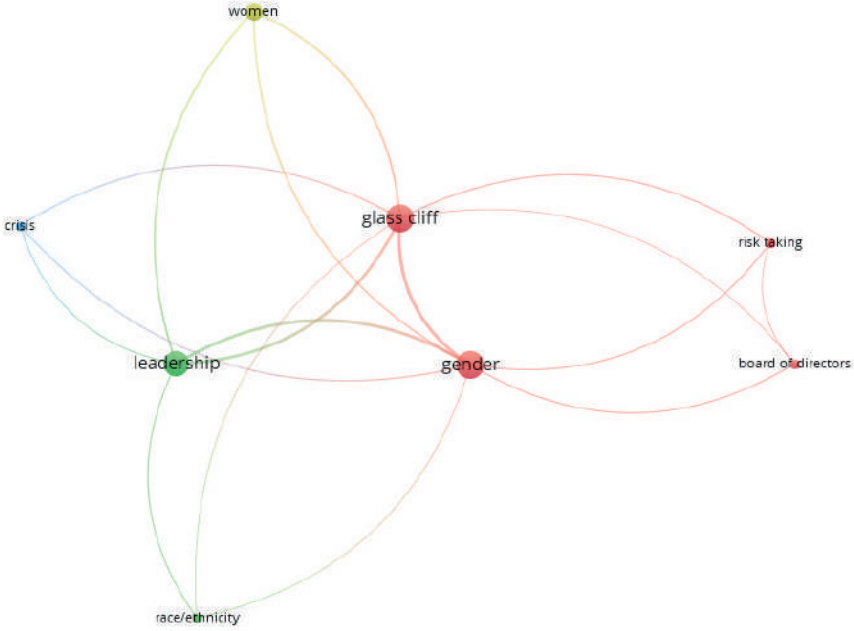
Araştırma sorularından beşincisi olan “Cam uçurum kavramı ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?” sorusuna cevaben aşağıdaki tablo hazırlanmıştır:

Tablo 6. Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelime	Anahtar Kelime Sayısı
Cam Uçurum	17
Cinsiyet	15
Liderlik	13
Kadın	6
Krizler	2
Risk Alma	2
Yönetim Kurulu	2
Etnik Köken	2

Yapılan yayınlarda en sık geçen anahtar kelimeler sırasıyla Cam Uçurum (17), Cinsiyet (15) ve Liderlik (13) şeklindedir.

Cam uçurum kavramının ağ grafiği ise aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Ağ Grafiği

Yukarıdaki ağ grafiği incelendiğinde Cam Uçurum kavramıyla birlikte en çok Liderlik ve Cinsiyet kavramlarının birlikte ele alındığı görülmektedir. Cam

uçurum kavramının çıkış noktası ve tanımı göz önünde bulundurulduğunda bu 2 kavramın ön planda olması gayet doğaldır. Son yıllardaki yayınların odak noktasında ise yönetim kurulu ve risk alma kavramları ön plana çıkmaktadır.

4. Sonuç

Son yıllarda kadın çalışanlara yönelik çalışmaların artış gösterdiği bilinmekle birlikte cam uçurum kavramına yönelik çalışmaların sınırlı kaldığı yapılan bibliyometrik araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu durumun nedeni, günümüzde şirketlerin tepe yönetimindeki kadın sayısının yetersizliği ve kadın lider eksikliği olarak görülebilir. Ancak bu konuda yayın yapan araştırmacılara bakıldığında, belli araştırmacılar dışında, cam uçurum kavramına yönelik çalışmaların yapılmadığı da gözlemlenmektedir. Ryan 12 yayın ile Haslam ise 10 yayın ile yayın sayısında diğer yazarlara göre farklılık yaratmaktadır. Ayrıca yayınların ülkelerine bakıldığında ise ABD ve İngiltere'deki yayınların diğer ülkelere göre bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Türkiye'deki yayınların azlığı ise Türk araştırmacılar için bir fırsat niteliğinde olabilir. Dolayısıyla araştırmacıların bu alana yönelik çalışma yapmalarının teşvik edilmesiyle birlikte uygulama kısmında da cam uçurum sendromunun etkileri en aza indirilebilir. Araştırmanın sınırlılıklarını oluşturan, yalnızca Web of Science veri tabanındaki verilerin kullanılması ve yalnızca İngilizce dilindeki makaleleri içermesi kısıtları genişletilerek araştırma bulgularının genellenebilirliği de sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Alhas, F. (2020). Kadınların Üst Düzey Yönetici Olmasına Engel Olan Nedenler Cam Uçurum, Cam Yürüyen Merdiven Ve Cam Asansör Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 101-113.
- Burton, L. J. (2015). Underrepresentation of women in sport leadership: A review of research. *Sport Management Review*, 18 (2), 155–165.
- Cook, A., & Glass, C. (2014). Above the glass ceiling: When are women and racial/ethnic minorities promoted to CEO?. *Strategic management journal*, 35(7), 1080-1089.
- Cook, A., & Glass, C. (2014). Women and top leadership positions: Towards an institutional analysis. *Gender, Work & Organization*, 21(1), 91-103.
- Derks, B., Van Laar, C., & Ellemers, N. (2016). The queen bee phenomenon: Why women leaders distance themselves from junior women. *The Leadership Quarterly*, 27(3), 456-469.
- Džanić, L. (2009). The role of women in business: the case of Bosnia and Herzegovina (Doctoral dissertation, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta).
- Haslam, S. A., & Ryan, M. K. (2008). The road to the glass cliff: Differences in the perceived suitability of men and women for leadership positions in succeeding and failing organizations. *The Leadership Quarterly*, 19(5), 530-546.
- Haslam, S. A., Ryan, M. K., Kulich, C., Trojanowski, G., & Atkins, C. (2010). Investing with prejudice: The relationship between women's presence on company boards and objective and subjective measures of company performance. *British Journal of Management*, 21(2), 484-497.
- Haslam, S. A., Ryan, M. K., Kulich, C., Trojanowski, G., & Atkins, C. (2010). Investing with prejudice: The relationship between women's presence on company boards and objective and subjective measures of company performance. *British Journal of Management*, 21(2), 484-497.
- Hect, T. (2017). Gender and leadership in business: a comparative analysis in germany and the united states. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Spain, *Universitat De Barcelona, Business School*.
- Nutley, S., & Mudd, J. (2005). Has the glass cliff replaced the glass ceiling for women employed in the public sector?.
- Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2005). The glass cliff: Evidence that women are over-represented in precarious leadership positions. *British Journal of management*, 16(2), 81-90.

- Ryan, M. K., & Haslam, S. A. (2007). The glass cliff: Exploring the dynamics surrounding the appointment of women to precarious leadership positions. *Academy of management review*, 32(2), 549-572.
- Ryan, M. K., Haslam, S. A., Hersby, M. D., & Bongiorno, R. (2011). Think crisis–think female: The glass cliff and contextual variation in the think manager–think male stereotype. *Journal of Applied Psychology*, 96(3), 470.
- Sığrı, Ü. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri. Beta Basım Yayım Dağıtım A.ř. İstanbul.
- Terjesen, S., Sealy, R., & Singh, V. (2009). Women directors on corporate boards: A review and research agenda. *Corporate governance: an international review*, 17(3), 320-337.

Toplumsal Cinsiyet Penceresinden Kadının Sosyo-Ekonomik Yaşamdaki Rolü: Gaziantep İli Kadın Profili

Berna Balcı İzgi¹

Özet

Günümüzde yerel yönetimlerin topluma önderlik etme proaktif rolleri bilinen bir gerçektir. Belediyecilik, sürdürülebilirlik, şeffaflık, hesap verilebilirlik, istişare gibi ilkeleri ön plana alarak yapılmaktadır. Yerel yönetimlerin çoklu katılım ve demokrasinin yerleşmesine yönelik çalışmalara önem vermesi beklenmektedir. Artan yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliği ile ilgili çözümler üretmek ön plana çıkmakta, kaynakların doğru alanlara yönlendirilmesi önem kazanmaktadır.

Bu kapsamda bilimsel çalışmaları, toplumsal birlik ve beraberliği destekleyen bir çerçevede gerçekleştirilen çok çeşitli faaliyetlerden bir tanesi de toplumsal cinsiyet konusudur. Toplumsal cinsiyet, eldeki verilerin cinsiyete göre ayrıştırılmış halinin izlenmesidir. Bu çalışmanın amacı, kamuoyunun bilgi ihtiyacının karşılanması nedeniyle Gaziantep ili için bir “Kadın Profili” incelemesi yapmaktır. Mekansal veri ile kentteki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin ortaya konulabilmesi sayesinde karar alıcıların faydalanabileceği araçlar da ortaya konmuş olacaktır. Toplumsal cinsiyet konulu veriye dayalı karar alma süreçleri giderek daha ön plana çıkmaktadır. Dijital ortamlar ve dijital politika araçları da bu konudaki araçların içerisinde yer almaktadır. Üniversite, sivil toplum ve kent konseyleri işbirliğinde yapılan projelerin liderliğinde gerçekleşen bu süreçler kurumlararası veri paylaşımı açısından da bilgi verici niteliktedir. Bir kadın profili raporu hazırlamanın amacı, doğru mekânsal ve dönemsel kararlar alınmış mı alınmamış ise nasıl iyileştirilebilir sorularına cevap aramaktır. Ulaşılmış verilerin bir değerlendirilmesi olan bu çalışma bütüncül bir bakış açısı ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Gaziantep ili için genç kadınlarda evlenme yaşının erken olduğu söylenebilir. Eğitimde nisbi olarak ortalamanın üzerinde sayılabilecek oranlar mevcuttur. İstihdam edilen kadın nüfus için ücret eşitsizliğine dair

1 Gaziantep Üniversitesi, İİBE, İktisat Bölümü, e-posta: izgi@gantep.edu.tr

verilerin eski olduğu görülmektedir. Şiddet anlamında özellikle 15-24 yaş aralığının özellikle duygusal şiddete uğrama olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Göçe bağlı olarak oluşan heterojen bir yapı söz konusudur. Siyasete katılımında Türkiye'nin diğer illerine göre daha iyi sayılabilecek oranlar söz konusudur.

Giriş

Karar alma süreçlerinde kadınların daha fazla yer alması, öncelikli olarak söz konusu kurumdaki kadın erkek dağılımına bakarak belli olmaktadır. Eldeki veriler, her bölge, ülke veya ilin kendine has bir çalışan profilini ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler kuruluşları ve diğer uluslararası kuruluşların yoksulluk, sosyal koruma ve sosyal yardımlar konularında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini izlemek için ülke karşılaştırmaları ve ülkelerin gelişmelerinin görülebildiği karma endeksler bulunmaktadır. UNDP, "2021/2022 Belirsiz Zamanlar, Huzursuz Yaşamlar: Dönüşen Dünyada Geleceğimizi Şekillendirmek" başlıklı bir İnsani Gelişme Raporunda çeşitli endekslerle ve özelinde İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ve Toplumsal Cinsiyet Gelişme Endeksi (TCGE) ile Türkiye'nin bir değerlendirmesini yapmıştır. UNDP İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ülkelerin insani gelişme düzeyini üçe ayırdığını ve Türkiye'nin 191 ülke arasında 48. sırada yer aldığını görüyoruz. Bu endekse göre uzun ve sağlıklı yaşam, bilgiye erişim ve insana yakışır bir yaşam standardı önemli görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı çeşitli başlıklarla Gaziantep ili için eldeki verilerin özellikle istihdam, eğitim, aile ve evlilik yaşamı, şiddet, siyasete katılım ve sağlık gibi başlıklarda bir fotoğrafını sunmaktır. Bu kapsamda sosyo-ekonomik durum, nüfus, demografi, aile, eğitim, istihdam, sağlık, şiddet ve siyasete katılım gibi ana başlıklarda bir özet değerlendirme yer almaktadır.

1.Literatür

Kadın çalışanın işgücünde olup olmamasını belirleyen çok fazla faktör bulunmaktadır. Kadının sadece boş zaman ve ücretli iş arasında değil ücretli iş, ücretsiz ev işleri veya aile işleri olmak üzere üç yönlü bir seçim yapmak durumunda oluşu, ilk parlak çalışmasıyla Mincer (1962)'nin literatüre bir katkısıdır. çalışma hayatında ve İlk olarak, seçimin sadece iki yönlü bir seçim olmadığını belirtmektedir. Bu üçlü seçimin sonucu bir aile kararı olacaktır. Bu aile kararı kocanın gelirin, karısının kazancına, ev eşyalarına ve boş zamanlara yönelik göreceli arzularına bağlı olmaktadır. Bir kadının ev işinin bu kısmını üstlenmek için bir çamaşır makinesi satın alıp alamayacağı veya ticari bir çamaşırhaneye ödeme yapıp yapamayacağı gibi bir soruya verilecek cevap, bu kararı almada etkili olabilmektedir. Bu nedenle piyasa mallarının

ev eşyalarıyla ikame edilebilirliği kadının çalışmasıyla ilgili kararda önemli hale gelmektedir.

Bir kadının doğurmayı planladığı çocuk sayısının, 35 yaşındayken işgücüne katılmayı planladığı olasılık üzerinde küçük bir etkisi var iken; aynı yaşta yaşamı boyunca doğurmayı planladığı toplam çocuk sayısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (Waite and Stolzenberg,1976). Bu ilişkinin evli olan ve evlenmemiş kadınlarda da aynı bulgular görülmektedir.

Araştırmaya konu olan nüfus heterojen olduğunda, işgücüne katılım gibi bir değişkeni tartışırken bir takım istatistik sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. Yanıt olasılıklarının bir beta dağılımı tarafından yönetildiğini varsayarak, yatay kesit logit modelinin panel verilerdeki ayrık olay dizileriyle başa çıkmasını sağlayacak bir genellemesini türeten Heckman ve Willis (1977) çalışması buna bir örnektir. Bu modele göre evli kadınların işgücüne katılımına ilişkin panel verilere bakıldığında, katılım olasılıklarının dağılımının U şeklinde olması, çoğu kadının sifıra yakın veya bire yakın katılım olasılıklarına sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye’de kırsal alanda çocuk doğurmayla ilgili kesintiler ve kentsel alanlardaki düşük eğitilmiş kadınlara atfedilebilen M şeklinde bir yaş profili söz konusudur. Ayrıca, kültürün buna engel olduğu inancının aksine, en az eğitilmiş kadınlar arasındaki genç kuşakların işgücüne katılım olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tunalı vd,2021) . Ücretli ve maaşlı istihdam, cinsiyet ve kadınların sahip olduğu beceriler konusunda oldukça seçicidir (İlkkaracan ve Tunalı,2010).

Uluslararası ticaret ve istihdam arasındaki bağlantı günümüzde daha da önem kazanmıştır. Bu bağlamda özellikle kadınların işgücüne katılımı (FLFP) oldukça ilgi görmektedir ve tartışılmaktadır. FLFP’nin desteklenmesine vurgu yapılıyor. FLFP’yi etkileyen faktörleri inceleyen geniş bir literatür vardır. Bu makale etkileri araştırıyor

Kadınların işgücüne katılımı konusunda, İzgi (2022) çalışması, dokuz Karadeniz İşbirliği Örgütü’ne bağlı ülke için (1999-2021) dönemini analiz eden panel veri ile analiz etmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, ihracat değişkeni kadın işgücü katılım oranı üzerinde pozitif bir etkiye sahip iken bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı ihracat ve siyasi istikrar negatif bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu ülkeler grubu için beşeri sermayenin daha fazla gelişmeye ihtiyacı olduğu söylenebilir.

2.Sosyo-ekonomik Durum

Gaziantep, yerel sanayileşme odaklarının birinci kuşak öncü kentlerinden biridir. DPT'nin 1990 yılı araştırmasında 76 il içerisinde 25'inci sırada yer alan Gaziantep, 2000 yılında yine DPT'nin "İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması"nda 81 il içerisinde 19'uncu sıraya yükselmiş olan bir ilimizdir (DPT:1996;2003). Bu süre içinde Gaziantep'in bölgedeki sanayi sektöründeki ağırlığının arttığı görülmektedir. 2000 yılında bölgedeki 359 imalat sanayi iş yerinin 259'u Gaziantep ilinde yer almaktadır. Bölgenin toplamda sahip olduğu sanayi iş yerinin % 79'u ve yıllık çalışanlar ortalamasının % 72'si Gaziantep'te bulunmaktadır (Geniş,Ş;Adaş,E.A.,2011:294).

Sermaye ve emeğin eşitsiz dağılımına bağlı olarak oluşan göç hareketleri kadın işgücüne katılım açısından izlenmesi gerekliliğini ortaya koyan bir başka gerçekliktir (Dedeoğlu,2016). Göçmen kadınların işgücüne katılımı konusu, ev içi hizmetler alanındaki artan talepten doğmaktadır. Özellikle yaşlı bakımı vb hizmetler bu alana girmektedir. Bu alanda oluşan kayıtdışı istihdam konunun bir başka yönüdür. Geçen zaman içinde Gaziantep il olarak özellikle çalışan kadın işgücü anlamında Gürcistan, Özbekistan, Türkistan, Kazakistan gibi ülkelerden çok fazla göç almıştır. Nitelikli işgücü olarak da kadın göçü olmaktadır.

Halen Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sanayi merkezi olma özelliğini koruyan Gaziantep, yoğun bir göç profilini bünyesinde barındıran bir ildir. TÜİK verilerine göre, toplam nüfusu 2021 yıl sonu itibarı ile 2.130.432 kişidir(Bkz.Şema1). Nüfus artış hızı %12,7 olan Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfus artış hızına (%13,8) sahiptir. Yine genç nüfus oranı yüksek bir ilimiz olup ortanca yaş oranı Türkiye ortalaması olan 33,8'in altında olup 25,9'dur. İlçeler içerisinde kalabalık nüfus sıralaması Şahinbey, Şhitkamil, Nizip, İslahiye, Nurdağı, Araban şeklindedir.

Tablo 1.Demografik Durum

Gösterge	Gaziantep	Türkiye
Toplam Nüfus (2020)	2.101.157	83.614.362
Toplam Kadın Nüfusu (2020)	1.040.337	41.698.377
Toplam Nüfus (2023)	2.248.943	86.907.367
Geçici Koruma Altındaki Nüfus (2021)	449.014	3.670.069
Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (binde, 2020)	15,2	5,5
Genç Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı (2019)	17,2	15,6
Toplam Yaş Bağımlılık Oranı (2020)	59,6	47,7

Çocuk Yaş Bağımlılık Oranı (2020)	50,7	33,7
Yaşlı Bağımlılık Oranı (2020)	9	14,1
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü (2020)	4	3,3
Medyan Yaş Ortalaması (2020)	25,5	32,7
Nüfus Yoğunluğu (2020)	308	109
Net Göç Hızı (binde, 2020)	0,4	-
Aldığı Göç (2020)	42.040	-
Verdiği Göç (2020)	41.179	-
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Toplam, 2017)	76,9	78
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Kadın, 2017)	79,5	80,8
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Erkek, 2017)	74,3	75,3
Ortalama İlk Evlenme Yaşı (Kadın, 2020)	23,2	25,1
Ortalama İlk Evlenme Yaşı (Erkek, 2020)	26,5	27,9
Kaba Boşanma Hızı (binde, 2020)	1,42	1,62
Toplam Doğurganlık Hızı (2019)	2,61	1,88
16-17 Yaş Grubunda Evlenen Kız Çocuklarının Oranı (2017)	8,3	3,1

Kaynak: İpekyolu Kalkınma Ajansı, (İKA),2022

Tüik Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerine göre, il bünyesinde doğalgaz aboneliği hane oranı 2014 yılında %51'den 2019 yılında %66,1'e yükselmiştir. Toplam nihai enerji tüketimindeki yenilenebilir enerji payı 2014'te %6,7'den 2019'da %7,6'ya yükselmiştir. Yenilenebilir enerji ve atıklardan elektrik enerjisi üretiminin oranı ise 2014'te %21'den 2019'da %43,9'a yükselmiştir. Koruma altına alınan kadın sayısı 442 iken erkek sayısı 448'dir. Uyruk dağılımına göre bakıldığında 442 kişinin 276'sı Irak, 103'ü Afganistan, 222'si Filistin, 18'i İran ve diğer uyruklu vatandaşlarımızdır. Yine ilçelere göre geçici koruma altında bulunan kadın sayısı 222 olup erkek vatandaşların sayısı ise 241'dir (Gaziantep İl Göç İdaresi,2022).

2.1.1. Evlilik ve Aile Yaşamı

Gaziantep ili için 2021 yılı Tüik verilerine göre, tek kişilik hanehalkı sayısı 68.920 iken, tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı 375.021 kişidir. En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı sayısı 69 .923 iken, çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı sayısı 9.083 kişidir. İstanbul, Diyarbakır ve Adana illerinden sonra Gaziantep ili, 855 ile evli olmayıp doğum yapmış olan kadınların sayısının en yüksek olduğu illerimiz arasında yer almaktadır (TÜİK,2021).

İldeki kadına yönelik profil ile ilgili önemli sorunlardan biri erken evlilik oranlarıdır. (16-19) ve (20-24) yaş grubunda evlenen kadınların oranı olarak Gaziantep Türkiye sıralamasında önde gelen iller arasında yer almaktadır (TÜİK,2021). Yine illere göre boşanma oranlarının 2013 yılından bu yana artış gösterdiği Türkiye’de Gaziantep ilinin de bu trende uyan bir il olduğunu görmekteyiz. 2016 yılı TÜİK verilerine göre her iki cinsiyete göre boşanma nedenlerinin başında ilgisizlik gelmektedir. Gaziantep ve benzeri göç alan şehirlerde yapılan nitel vaka çalışmaları “yeni yoksulluğun”, kırsal alanlardan istihdam olanaklarının zayıf olduğu bölgelere kaydığını göstermektedir (Adaman ve Keyder, 2006).

Tablo2’ye göre Gaziantep ilinde ortalama ilk evlenme yaşı, 2017-2021 yılları arasında gerek kadın gerek erkek nüfusta Türkiye ortalamasının altındadır. 2017 yılında ortalama 22,9 olan ilk evlenme yaşı 2021 yılında kadınlar için 23,5’e yükselmiştir. Bu konuda Özellikle “Gelin etmeyin” projesi gibi çalışmalar yürütülmektedir.

Tablo 2: Ortalama İlk Evlenme Yaşı (2017-2021)

İl	2017		2018		2019		2020(r)		2021	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Gaziantep	26,4	22,9	26,4	22,9	26,5	23,2	26,5	23,2	26,6	23,5

Kaynak: TÜİK, Evlenme İstatistikleri

Akraba evlilik oranı ortalaması %4 olan Türkiye’de Gaziantep %8,2 ile Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bir akraba evlilik oranı sergilemektedir. İl bazında kadınlar için boşanma oranlarına bakıldığında özellikle 30-34 yaş aralığında boşanma oranlarının maksimum seviyeye ulaştığı görülmektedir. Bu durum, erken evliliğin ve kadına yönelik aile içi şiddetin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

İldeki kreş ve gündüz bakımevi sayısı 31, MEB’e bağlı özel anaokulu sayısı 5,MEB’e bağlı resmi anaokulu sayısı 49’dur (Tepav,2014).

2.1.2.Yaş Grubuna Göre Eşler Arasındaki Eğitim Farkı

Yaş grubuna göre eşlerin arasında eğitim farkı lise ve üzeri eğitimde kadının lehine, ilköğretim ve altı eğitimde ise erkeğin lehinedir (Bkz Tablo3).

2.1.3.Ailenin Ekonomik Profili

Ailenin hanehalkı olarak ekonomik durumuna bakıldığında 2011 yılından bu yana ev sahipliği oranının azaldığı ve kiracı oranının arttığı görülmektedir.

TÜİK 2021 Aile İstatistiklerine göre 2011'de %59,6 olan ev sahibi oranı, 2021'de %57,5'e düşmüştür. Kiracı oranı ise, 2011'de %22,2'den 2021'de %26,8'e düşmüştür. Konut ve çevre sorunları açısından bakıldığında çevreden gelen gürültü ve yanısıra suç ve şiddet unsurlarının son 11 yılda arttığı görülmektedir (Bkz Tablo4).

Tablo4: Konut ve çevre konusunda sorun yaşayan fertlerin oranı, 2011-2021

Konut ve çevre sorunları	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Konutun izolasyonundan dolayı ısınamama	41,7	46,6	42,2	38,7	43,0	42,2	40,8	39,6	39,3	36,7	34,3
Komşulardan veya sokaktan gelen gürültü	16,3	16,0	16,4	15,5	16,8	15,7	15,2	16,4	17,0	15,7	16,1
Suç veya şiddet olayları ile yoğun bir şekilde karşılaşma	10,7	8,5	9,7	10,6	11,3	10,7	11,3	11,1	10,9	9,8	10,0

TÜİK, İstatistiklerle Aile, 2021

Hanehalkı tipine göre yoksulluk oranlarına bakıldığında özellikle çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanelerde yoksulluğu yıllar içerisinde artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum göçle gelen unsurların ekonomik sorunları olarak yorumlanabilir (Tablo5).

Tablo5:Hanehalkı tipine göre yoksulluk oranları, 2011-2021

Hanehalkı tipi	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Toplam	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1	21,2	21,3	21,9	21,3
Tek kişilik hanehalkı	10,5	13,4	11,6	11,8	12,4	12,4	12,2	12,8	12,3	14,2	10,4
Tek çekirdek aile	20,5	20,4	20,5	20,1	20,3	19,6	19,0	20,2	20,3	21,2	20,9
En az bir çekirdek aile ve diğer kişiler	32,3	31,8	30,6	28,9	28,4	28,1	25,9	26,9	27,7	27,4	27,2
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan	9,1	17,1	13,1	11,2	18,3	15,1	18,6	13,0	14,1	15,4	16,6

Kaynak: TÜİK, 2021

3.Eğitim ve İstihdam

3.1.Eğitim

Gaziantep ili genel olarak eğitimde fırsat eşitliğinin var olduğu illerimizden biridir. Okul öncesi 3-5 yaş okullaşma oranı (2016-17) erkek %29,9, kadınlarda %%28,32'dir(CEİD,2018). Sadece Açık Öğretim İmam

Hatip Lisesi kayıtlı erkek kadın öğrenci sayılarına bakıldığında erkeklerde %34,6, kadınlarda %65,4 olduğu görülmektedir. Bu durum kız çocuklarının liseyi yüz yüze değil de açık öğretimden izleme oranlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Mesleki açık öğretim liselerinde ise durum tam tersidir. Yani erkek çocukları %64,7 kız çocukları %35,3 olup, mesleki açık öğretim daha çok erkek egemen imam hatip açık öğretim eğitimi ise kız çocuk egemen bir alan görünümündedir. Bu veri 2016-2017 yıllarına aittir. 2013-2014 yılları için mesleki eğitim merkezi kursiyerleri arasında kadın ve erkek oranları erkeklerde %75,5 kadınlarda %24,5'tir. Eski bir veri olmakla birlikte bir eşitsizlik olduğu söylenebilir.

İl bazında ilköğretim okullaşma oranı Türkiye ortalamasının üzerinde iken, mesleki ve teknik ortaöğretimde okullaşma oranının Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Gaziantep ilköğretim okullaşma oranı kadınlarda %98.16 ile Türkiye ortalaması olan %97,9'nın üzerindedir. Mesleki ve Teknik Ortaöğretim okullaşma oranında ise kadınlar için %24.93 ile %28.44 olan Türkiye oranının altında kalmaktadır.

Son bitirilen eğitim kurumuna göre eğitim seviyesi araştırıldığında kadın nüfus için en yüksek oranın İlkokul mezunları olduğu görünür. Lise ve üzeri eğitimde ise okullaşma oranının kadınlar için 2010 yılı ve sonrasında ciddi bir artış gösterdiği görünür (Bkz.Tablo 7).

Tablo 7:Cinsiyete Göre Bitirilen Son Öğrenim Kurumu (2010-2020/ Kadın)

Yıl	Ortaokul ve dengi	Lise ve dengi	Yüksekokul ve fakülte	Yüksek lisans	Doktora
2010	5,8	14,5	8,1	0,7	0,2
2011	5,3	15,0	9,1	0,8	0,2
2012	5,2	15,3	9,8	0,8	0,2
2013	5,1	14,9	11,0	1,0	0,3
2014	6,2	15,3	11,9	1,0	0,3
2015	6,0	15,7	13,3	1,2	0,3
2016	7,1	15,8	14,2	1,2	0,3
2017	6,9	16,0	14,7	1,6	0,3
2018	7,3	16,5	15,5	1,7	0,3
2019	10,7	17,5	16,3	1,9	0,3
2020	11,4	17,7	17,3	1,9	0,4

Kaynak: TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2010-2020

Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerini kapsayan TRC1 bölgesi için 2021 yılında kadın istihdam oranı %22,6 olup işsizlik oranı ise %12,8'dir. Yüksek öğretim mezunu olanların istihdam edilme oranının yüksek olduğu illerden biridir. Cinsiyete göre istihdam edilen yani herhangi bir işkolunda çalışan kadın sayısı erkeklerin yaklaşık yarısı kadardır (Bkz.Tablo7).

Doğu Anadolu Bölgesi için kadınlarda işgücü dışında kalmayı etkileyen değişkenlere bakıldığında, “ev işleriyle meşgul olma” başlığının öne çıktığı görülmektedir. Bu başlığın altında çok çeşitli gruplar olup, istatistiksel sınıflamanın önemine dikkat çeken bu durum, hanehalkının ev işleriyle meşgul olan kesimi ve/veya ücretsiz aile işçisi olan grupların bir kesişim kümesi olabileceği anlamına da gelmektedir (İzgi,B.B.,2016:313).

Akademide durum olarak bakıldığında, Yükseköğretim Kurumu İstatistikleri ile üniversite kadrolarında yer alan akademik personelin cinsiyete göre dağılımı şu şekildedir; Gaziantep Üniversitesi'nde profesör kadrolarında 170 erkek, 59 kadın; doçent kadrolarında 105 erkek, 47 kadın; doktor öğretim üyesi kadrolarında 218 erkek, 146 kadın öğretim görevlisi kadrolarında 198 erkek, 183 kadın ve araştırma görevlisi kadrolarında 387 erkek, 304 kadın olduğu görülmektedir. Hasan kalyoncu Üniversitesi'nde profesör kadrosunda 36 erkek, 31 kadın; doçent kadrosunda 7 erkek,6 kadın; doktor öğretim üyesi kadrosunda 43 erkek, 39 kadın; öğretim görevlisi kadrosunda 17 erkek, 22 kadın ve araştırma görevlisi kadrosunda 34 erkek, 53 kadın olduğu görülmektedir. Sanko Üniversitesi'nde profesör kadrosunda 21 erkek, 15 kadın; doçent kadrosunda 5 erkek, 3 kadın; doktor öğretim üyesi kadrosunda 25 erkek, 18 kadın; öğretim görevlisi kadrosunda 7 erkek, 11 kadın ve araştırma görevlisi kadrosunda 3 erkek, 15 kadın olduğu görülmektedir. Bu rakamlara bakıldığında özellikle üst düzey akademik ünvanlara çıkıldığında kadın akademisyen sayısının erkeklerin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir.

3.2.İstihdam

Ülkemizde genel anlamda kadın istihdam oranının dünya ortalamasının altında olduğu söylenebilir. Son dönemde kadın istihdamı çeşitli sosyal ve ekonomik politikalarla ve proje bazlı çalışmalarla desteklenmeye çalışılmaktadır. Bu konuda en büyük sorunun gelirdeki cinsiyet açığı olmaya devam ettiği görülmektedir. Kişi başına düşen milli gelir (2017 satın alma gücü paritesine göre) 2019'da kadınlar için 17.533 dolar ve erkekler için 37.373 dolar. 2021'de ise kadınlar 19.079 dolar ve erkekler için 42.929 dolar olarak görülüyor. Artışa karşın kadınların gelirinin 2019'da erkeklerinkinin %46.9'u iken, bu oran 2021'de %44,4'e düşerek azaldığı görülüyor. Çok

yüksek İGE ülkelerinde ortalama kadınların geliri erkeklerin gelirinin %63'ü iken Türkiye'de bu rakam %44'tür. Bu düşük oranın ardında işgücüne katılım oranındaki cinsiyet farkı yatıyor (<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/2108>). Son dönem cinsiyete göre istihdam rakamlarına bakmak bize belirli bir bilgi vermektedir.

Lise mezunu istihdam edilenler daha çok erkeklerden tercih edilmektedir. Oranların örnein 2019 yılı için erkeklerde%62 kadınlarda %26'larda olduğu görülmektedir. Bu da lise düzeyinde erkek istihdamının üniversite düzeyine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yükseköğretimde ise 2019 yılında %58,3 olan kadın istihdam oranı 2020 yılında %54,6'ya düştüğü görülmektedir(Bkz Tablo8). Erkeklerde bu oran 2019 yılı için %77 2020 yılı için %75'tir. Yükseköğretim mezunu kadın istihdam oranının ortalamanın üzerinde olduğu görülmektedir. Çok düşük olmayan yükseköğretim eğitim oranına rağmen kayıtdışılığın yüksek olması ve ücretsiz işler bu alanda izlenmesi gereken önemli değişkenlerdir.

Tablo 8:İstihdam

Yıl Year	Toplam	Okuryazar olmayanlar	Lise altı eğitilmişler	Lise	Mesleki veya teknik lise	Yükseköğretim
2019						
Toplam	45,7	16,6	41,9	45,5	55,2	68,4
Erkek-	63,1	26,6	59,1	61,8	71,5	77,0
Kadın-	28,7	14,5	24,2	26,3	31,3	58,3
2020						
Toplam	42,8	13,4	38,4	41,8	52,7	65,4
Erkek-	59,8	21,9	55,1	57,3	68,9	74,9
Kadın-	26,3	11,7	21,3	23,8	28,3	54,6

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2019, 2020

Aylık ücret bazında bakıldığında kadınların beşeri sermayesinin erkeklerle göre daha iyi olmasına rağmen ücret eşitsizliğinin bütününe gidermede etkili olmadığı bulunmuştur (Gizem ve Selim,2018). Cinsiyete göre saatlik brüt ücrete bakıldığında ise ilimiz için ücret eşitsizliği olmadığı Türkiye'nin en önemli sorunu ekonomik sporun olduğu için saatlik ortalama brüt ücret artmış olmasına rağmen bu artışın yeterli gelmediği görülmektedir(Bkz Şemal).

Şema1:Cinsiyet, meslek ve yaş grubuna göre saatlik ortalama brüt ücret

		2014	2015	2016	2017	2018	2019
Cinsiyet, meslek ve yaş grubuna göre saatlik ortalama brüt ücret							
	Toplam	11,1	-	-	-	20,7	-
	Erkek	11,1	-	-	-	20,9	-
	Kadın	11,3	-	-	-	20,3	-

Kaynak: TÜİK veri tabanı

4.Sağlık

Genel olarak çok sayıda kamu ve özel hastanenin yer aldığı ilimizde sağlık hizmetlerinde bir iyileşme olduğu söylenebilir. Son bir yıl içerisinde hastanede en az bir gece yataklı tedavi hizmeti alan kadınların oranı 65-74 yaş arası için %18.3; 55-64 yaş arası %13; 25-34 yaş arası %14 olup oransal olarak erkeklerle birbirine yakın olduğu görülmektedir. TÜİK 2019 yılı sağlık araştırması verilerine göre yine son bir yıl içinde yaşanan başlıca hastalık sağlık sorunlarının dağılımına bakıldığında kadınlarda ağırlıklı olarak bel bölgesi problemlerinin yoğunlaştığı, bunu, boyun bölgesi problemleri ve hipertansiyonun takip ettiği görülmektedir. Daha sonra sırasıyla alerji, şeker hastalığı, depresyon, idrar kaçırma gibi rahatsızlıklar gelmektedir.

Tütün kullanma durumuna göre bakıldığında 15-24 yaş arası gençlerde tütün kullanan kadınların oranı %7.9 erkeklerin oranı %31'dir. Alkol kullanımı olarak bakıldığında ise kadınlarda %6,2, erkeklerde %16.4 tur.

Kaba doğum hızı olarak bakıldığında Gaziantep ile 2021 yılı TÜİK verilerine göre %19.3 ile Türkiye ortalaması olan %12.8'in üzerindedir. Toplam doğurganlık hızı 2021 yılında %1.70'dir. Anne ölüm oranlarının 2014 yılında %15'ten 2019'da %13,1'e düştüğü görülmektedir. Sağlık hizmetine ulaşım kolaylaşmış olup tüberküloza yakalanan kadın sayısının 2014 yılında 5.582'den 2019'da 4.689'a düştüğü görülmektedir. Bin kişi başına düşen sıtma insidansı %0,3 olup 2014-2019 yılları arasında değişmediği görülmektedir. Yüzbin kişi başına düşen beş yaş altı Hepatit-B insidansının ise %0,2'den 0,1'e düştüğü görülmektedir(BkzTablo10).

Tablo10.Sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak

				2014	2015	2016	2017	2018	2019
1000 kişi başına sıtma insidansı				0,003	0,003	0,003	0,003	0,003	0,003
100 000 kişi başına beş yaş altı hepatit B insidansı				0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1

Kaynak:Tüik veri tabanı

Büyükşehir Belediyesi Hastanesi (İnayet Topçuoğlu Hastanesi)'nde 2015-2022 döneminde toplam 587.219 kadına sağlık hizmeti verilmiştir. Aynı hastanenin 2022 yılı verilerine göre yenidoğan yoğun bakım sayısı 7.194 olup, erişkin yoğun bakım sayısı 3.935'tir. Sezaryen doğum sayısı 1.734 olup, normal doğum sayısı 763'tür. Bu verilere göre normal doğum oranlarının oldukça düştüğü bunun yerini sezaryen doğumun aldığı görülmektedir. İl Sağlık Müdürlüğü ve diğer sağlık kuruluşlarıyla birlikte yürütülen kadın ve çocuk sağlığı eğitimleri, gebe okulu, 7.223 kadının yararlandığı anne oteli projesi mevcuttur. Türkiye ikinciliği alan kadın sağlığı projesi, belediye bünyesinde doğru beslenme ve obezite ile mücadelede 37.755 kadına hizmet verilmiştir. Yine belediye bünyesine engelli ve yaşlı veri tabanı oluşturulmuş olup, yaşlı veri tabanında 44.437 kadın, engelli veri tabanında ise 18.841 kadın kayıtlı bulunmaktadır. İŞKUR Hibe Programı desteğiyle 2020 yılında Ortez-protez Yapım ve Uygulama Merkezi, ortez ve protezlerin maliyetlerini düşürerek, hastaların ihtiyaç duyduğu fonksiyonel ve estetik ortez veya protezlere ulaşılabilirliği sağlamaktadır. Çölyak hastaları ve glutensiz beslenmek isteyenler için 300 çeşit ürün ile Glutensiz Bir Başka Kafe (Korumalı İş Yeri Statüsünde) hizmettedir. Bakırcılar ve Saatçiler Odası iş birliği ile 20 işitme engelli bireye 'Bakır El İşlemciliği' konusunda mesleki eğitim verilecek ve istihdam edilmelerine destek verilmesi planlanmaktadır. 2.050.120,00 TL İpekyolu Kalkınma Ajansı hibe desteğiyle proje onaylanmış olup çalışmalar devam etmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (YADES) Yaşlı Destek Programı kapsamında 2.600.000 TL hibe ile desteklenen, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen Alzheimer Hasta ve Hasta Yakınları Buluşma Merkezi "Moral Evi" 14 Mayıs 2018 tarihinde hizmete girmiştir.

İlimizdeki kadın sporcu profili, toplam lisanslı kadın sporcu sayısı 134.685 olup, faal kadın lisanslı sporcu sayısı 4.411'dir. Toplam kadın sporcu

kartı sayısı 18.104'tür. Bu kadın klüpleri içerisinde 5 adet üst lig takımı olup bunun biri futbol, diğer dördü voleybol takımlarıdır.

5. Toplumsal ve Siyasal Hayata Katılım

Gaziantep ile İpekyolu Kalkınma Ajansı kalkınma stratejisi raporu verilerine göre üretim faaliyetlerine katılım da çalışan nüfusun oranı kadınlar için %10'4 tür. Yönetici pozisyonunda çalışma oranlarına bakıldığında %1 olan kadınların oranı; cinsiyetler arası ücret eşitliği açısından bakıldığında üretim faaliyetlerinde kadınlar için %23.6'dır. Belediye meclis üyelerinin cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında siyaset ve ekonomide temsil edilme açısından kadınların oranı %10.4 'tür. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırmaları Vakfı (TEPAV) tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği ile sürdürülebilir ve insani kalkınma arasındaki doğrusal ilişkiyi göstermek için hazırlanan toplumsal cinsiyet eşitliği karnesi çalışmasında Gaziantep 81 il içerisinde 39. sırada yer almıştır.

Belediyede çalışan kadın oranı 2013 yılında %14 olup,2012 yılında 15-65 yaş arası kayıtlı kadın çalışan oranı %9,96'dır. Belediye Genel Meclisi'ndeki kadın oranı %4,2 olup,İl Genel Meclisi'nde kadın oranı %2,3'tür. Parlamento'da kadın temsil oranı %17'dir.

Siyasi kararlara katılımda cinsiyet eşitliğini temsilen belediyeler/il genel meclisleri başkanları ve üyeleri içinde kadın-erkek oranları il bazında 2014 yılı verileri ile erkeklerde %80,4, kadınlarda %9,6'dır. Yine mahalle muhtarları arasında erkek-kadın oranları 2004 yılında erkeklerde %99,7, kadınlarda %0,03'tür (CEİD,2018).

6. Şiddet

TÜİK verileri ile, 2017 yılında, 15-19 yaş aralığında yapılan doğum sayısı 3.903 ve 15 yaş altı doğum sayısı 16'dır. Gaziantep'te ŞÖNİM ve 2 adet kadın sığınma evi bulunmaktadır. Gaziantep Barosu Kadın Hakları Komisyonu'ndan alınan verilere göre; 2021 yılında Aile içi şiddet suçları Soruşturma bürosuna gelen dosya sayısı 5.854'dir. Aile mahkemesinin verdiği tedbir sayısı 7.865'tir. Aile içi şiddet suçları Soruşturma Bürosu'ndan çıkan dosya sayısı 3.826'dır. Tedbir ihlal sayısı 499 olup aile mahkemesinin verdiği tedbir ihlalden zorlama hapsi alan kişi sayısı 26'dır. E-kelepçe tedbir tedbiri verilen dosya sayısı 71'dir. Bu rakamlar 2022 yılı verileri ile aile içi şiddet suçları Soruşturma Bürosuna gelen dosya sayısı 4.366'ya tedbir ihlal sayısı 153'e düşmüştür. Aile içi şiddet suçları Soruşturma Bürosu'ndan çıkan dosya sayısı 3.503'e düşmüştür.

TÜİK tarafından hazırlanan “Türkiye Aile Yapısı Araştırması” sonuçlarına göre cinsiyete göre boşanma nedenlerine bakıldığında Türkiye genelinde birinci sırayı dayak ve kötü muamelenin, ikinci sırayı evin ekonomik olarak geçimini sağlayamamanın aldığı görülmektedir. Gaziantep ilinin de içerisinde bulunduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu oranların üzerindedir (TAYA,2021:83-83). Yine bu çalışmada “kadının çalışması ailenin geçimi için gerekli değilse çalışmamalıdır” diyenlerin oranı %49,9’dur. Bu oran kadının çalışmak istediğinde çalışmasını engelleyen süreçlerin varlığına işaret etmektedir. Aynı çalışmada Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye uyumlu bir şekilde olmak üzere, fertlerin tatil tercihlerine bakıldığında tatil yapma olanağının yetersiz olduğu çoğunlukla tatil yapma zamanı olmadığı ve ikinci sırada bulunduğu yerde yapanların oranının en fazla olduğu görülmektedir.

Suç istatistikleri açısından bakıldığında TÜİK 2019 verilerine göre, suç türüne göre ceza İnfaz kurumuna giren hükümlülerin sayısı içerisinde hırsızlıkta erkeklerin sayısı 1506 iken kadınların sayısı 49’dur. Suç türleri açısından kadınların oranı erkeklerin gerisindedir. Örneğin kaçakçılık suçu erkeklerde 402 iken kadınlarda 4 kişidir.

İntihar oranlarına bakıldığında 2017 yılında erkeklerde %69, kadınlarda %31 olduğu görülmektedir (Ceid,2018).

2014 yılına ait verilerine ulaşılabilen şiddet konusunda fiziksel şiddet oranı %8,2 iken, cinsel şiddet %5,3 ve duygusal şiddetin %25,7 olduğu görülmektedir. Yaş grubuna göre 15-24 yaş aralığında şiddete maruz kalmanın daha yoğun olduğu, bunun yanısıra duygusal şiddetin fiziksel şiddetten daha fazla olduğu görülmektedir (Bkz.Şema2). Şiddet türü, yaş grubu ve medeni duruma göre oranlara bakıldığında, evli olan kadınların şiddete uğrama oranları boşanmış veya ayrı olanlara göre daha düşüktür. Duygusal şiddet oranları ise medeni duruma göre tesbit edilmemiş görünmektedir. Buna bağlı olarak sosyal anlamda şiddetin ispatı zor bir veri olduğu ve görülmektedir.

Şema2: 2014 yılı son 12 ay içinde eşi veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel, cinsel ve duygusal şiddetine maruz kalan (15-59 yaş) kadın profili

Fiziksel şiddet			8,2
	Yaş grubu		
		15-24	15,8
		25-34	10,0
		35-44	8,0
		45-59	4,6
	Medeni durum		
		Halen evli	7,9
		Eşi ölmüş	0,9
		Boşanmış, ayrı yaşıyor	19,5
Cinsel şiddet			5,3
	Yaş grubu - Age group		
		15-24	5,6
		25-34	6,2
		35-44	5,5
		45-59	4,2
	Medeni durum		
		Halen evli	5,2
		Eşi ölmüş	1,0
		Boşanmış, ayrı yaşıyor	11,8
Duygusal şiddet			25,7
	Yaş grubu		
		15-24	31,4
		25-34	27,6
		35-44	27,1
		45-59	21,0

Kaynak:Tüik veri tabanı

Değerlendirme

Gaziantep ili 1990'lı yılların başından itibaren gerek sanayi gerek eğitim ve birçok sektörde hızlı bir gelişmişlik göstermiş olan ve sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında ön sıralara geçmiş olan bir ilimizdir. Kadın yoksulluğu, kadına yönelik şiddet, eşit iş eşit ücret, temsilde eşitlik gibi konularda gelişmeye ihtiyaç vardır. Kadın yönetici ve kadın çalışan oranının nisbi olarak diğer illerle kıyaslandığında daha yüksek olmasına rağmen, kadının hala statü elde etmede oldukça gerilerde olduğu görülmektedir. Kırsal kesimdeki kadınların sorunlarına değinilmesi gerekmektedir. Bu dönemin her anlamda sağlıklı geçirilmesi konusunda farkındalığın artırılması gerektiği bilinen bir gerçektir. Bu anlamdaki desteklerin artırılmasına ihtiyaç vardır.

Eldeki verilerle dikkatle bakıldığında Gaziantep ili için genç kadınlarda evlenme yaşının erken olduğu söylenebilir. Bunun yanısıra eğitim seviyesi açısından erkeklere göre nisbi ortalamanın üzerinde sayılabilecek oranlar mevcuttur. İstihdam edilen kadın nüfus için ücret eşitsizliğine dair verilerin eski olduğu görülmektedir. Şiddet anlamında özellikle 15-24 yaş aralığının şiddete uğrama olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Göçe bağlı olarak oluşan heterojen bir yapı söz konusudur. Siyasete katılımında Türkiye'nin diğer illerine göre daha iyi sayılabilecek oranlar söz konusu olsa da statü anlamında henüz kadının geride olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006), “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, Avrupa Komisyonu, Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Mahalli Topluluk Eylem Programı 2002-2006.
- Ceid,(2018), “Yerel eşitlik izleme planı”, 2019-2021 Taslak.
- Dedeoğlu, S. (2016) Türkiye’de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler, Mevcut Durum Raporu: Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine, Kalkınma Atölyesi, Altan Matbaası, Ankara. Gaziantep Barosu Kadın Hakları Komisyonu
- İl Spor Müdürlüğü, Spor Klüpleri verileri
- Büyükşehir Belediyesi İnanet Topçuoğlu Hastanesi verileri
- Geniş,Ş; Adaş,E.B.,(2011), “Gaziantep Kent Nüfusunun Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı: Saha Araştırmasından Notlar”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1):293-321, ISSN: 1303-0094.
- Heckman, J. J., & Willis, R. J. (1977). A beta-logistic model for the analysis of sequential labor force participation by married women. *Journal of Political Economy*, 85(1), 27-58.
- <https://dSPACE.CEID.ORG.TR/XMLUI/HANDLE/1/2108>: Türkiye’nin İnsani ve Toplumsal Cinsiyet Gelişmesindeki Durumu: İnişli-Çıkışlı Bir Yol
- İlkkaracan, I. ve Tunalı, _ I. (2010) “Agricultural Transformation and the Rural Labor Market in Turkey.” In Karapınar, B., Adaman, F., Özertan, G. (Eds.) Rethinking Structural Reform in Turkish Agriculture. New York: Nova Science Publishers
- İKA,(2022), Gaziantep Kalkınma Stratejisi Raporu,İpekyolu Kalkınma Ajansı,- Şubat 2022.
- İzgi, B. B. (2016). “Bölgesel Verilerle Kadın İşgücü Arzı: Doğu Anadolu Bölgesi İçin Panel Veri Analizi”, TEK, 2, pp: 313-326.
- İzgi, B. B. (2022). Determinants of FLFP in BSEC Countries: Evidence from Panel Data. *Journal of Applied Economics & Business Research*, 12(2).
- Mincer, J. (1962). Labor force participation of married women: A study of labor supply. In *Aspects of labor economics* (pp. 63-105). Princeton University Press.
- TÜİK,2021, Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri
- Tunalı, İ., Kırdar, M. G., & Dayıoğlu, M. (2021). Down and up the “U”—A synthetic cohort (panel) analysis of female labor force participation in Turkey, 1988–2013. *World development*, 146, 105609.TAYA,2021. Türkiye Aile Yapısı Araştırması,TÜİK.

Waite, L. J., & Stolzenberg, R. M. (1976). Intended childbearing and labor force participation of young women: Insights from nonrecursive models. *American Sociological Review*, 235-252.

Women's Studies in Social Science I

Sosyal Bilimlerde Kadın alışmaları I

Editors:
Assoc. Dr. Ali Turan Bayram
Asst. Prof. Neetima Agarwal
Ali Raza

 ÖZGÜR
YAYINLARI

ISBN 978-975-447-786-3

9 789754 477863